

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra francouzského jazyka a literatury

Diplomová práce

JAROSLAV VRCHLICKÝ A JEHO FRANCOUZSKÁ KORESPONDENCE NA POZADÍ ČESKO-FRANCOUZSKÝCH KULTURNÍCH VZTAHŮ

vedoucí diplomové práce: Dr. PhDr. R. Listíková, MCF
autor diplomové práce: Štěpán Eliáš
obor studia: Fj-M
rok dokončení práce: 2011

Prohlášení:

Prohlašuji, že diplomovou práci s názvem *Jaroslav Vrchlický a jeho francouzská korespondence na pozadí česko-francouzských kulturních vztahů* jsem vypracoval samostatně. Použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Praze dne 20. listopadu 2011

Štěpán Eliáš

Děkuji vedoucí práce, mé ženě a mé matce.

Abstrakt česky:

Název diplomové práce: Jaroslav Vrchlický a jeho francouzská korespondence na pozadí česko-francouzských kulturních vztahů.

Klíčová slova: Jaroslav Vrchlický, korespondence ve francouzštině, diplomacie, Charles Marie Leconte de Lisle, Robert de Montesquiou-Fézensac, Gabriela Zapolska, Carteret, Frédéric Mistral, Jean Aicard, Achille Millien, Angelo De Gubernatis, Tommaso Cannizzaro, Eduard Beurod, Huibrecht Melis, Xavier de Cunha, William Ritter, Karadjordjević, Marcel Montandon, Louis Feller, Jules Pichon.

Abstrakt:

Jaroslav Vrchlický, význačný český básník a překladatel poslední třetiny 19. století, vedl korespondenci s mnoha osobnostmi domácími i zahraničními. Část jeho obsáhlé korespondence, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, je psána francouzsky. Cílem této práce bylo zmapovat tuto francouzsky psanou korespondenci a představit českému publiku její obsah v mezinárodním dobovém kontextu. Zejména se věnujeme českým mezinárodním vztahům – v první řadě s Francií – v souvislostech s českým národním obrozením a postupnou emancipací národa v letech 1848–1914. Neméně důležité jsou celoživotní osobní i profesní vztahy Jaroslava Vrchlického. Následuje rozbor 58 dopisů od básníků, ředitele divadla, kritiků, novinářů a učitelů, přijatých mezi lety 1880 a 1908 z Francie, Itálie, Belgie, Portugalska a Rakouska-Uherska a dokumentujících pronikání české kultury do Evropy.

Abstrakt anglicky:

Title of the thesis: Jaroslav Vrchlický's French correspondence against the backdrop of Czech-French cultural relations.

Key words: Jaroslav Vrchlický, correspondence in French, diplomacy, Charles Marie Leconte de Lisle, Robert de Montesquiou-Fézensac, Gabriela Zapolska, Carteret, Frédéric

Mistral, Jean Aicard, Achille Millien, Angelo De Gubernatis, Tommaso Cannizzaro, Eduard Beurod, Huibrecht Melis, Xavier de Cunha, William Ritter, Karageorgevitch, Marcel Montandon, Louis Feller, Jules Pichon.

Abstract:

Jaroslav Vrchlický, one of the most important Czech poets and translators of the last third of the 19th century, exchanged letters with many Czech and foreign personalities. Deposited in the Literary Archive of the Museum of Czech Literature in Prague, a part of his correspondence is in French. My aim is to discuss the French correspondence with regard to the historical context. I discuss the Czech international relations – primarily with France – in relation to the Czech National Revival and the emancipation of the Czech nation in 1848–1914. Further on, I consider the relevant personal and professional acquaintances of Jaroslav Vrchlický throughout his life. Last but not least, I analyse 58 letters from poets, a theatre director, critics, journalists and teachers, sent from France, Italy, Belgium, Portugal and Austria-Hungary in 1880–1908. These letters demonstrate the diffusion of the Czech culture in Europe.

Obsah

Úvod.....	1
1. Kulturně diplomatický kontext doby a čtyři důležité etapy emancipace české menšiny... 4	
1.1. Vrchol národního obrození v roce 1848.....	5
1.2. Rok 1870 a válka Francie s Pruskem.....	12
1.3. Rok 1902 a spřízněnost Prahy a Paříže.....	20
1.4. Říjen roku 1914 jako předzvěst završení emancipace českého národa.....	29
1.5. Francouzština v českých zemích a v Evropě.....	32
2. Jaroslav Vrchlický – život.....	43
2.1. Studijní léta Emila Frída.....	43
2.2. Vrchlického nejšťastnější léta.....	51
2.3. Vrchlického ústup z výsluní.....	59
3. Korespondence Jaroslava Vrchlického ve francouzštině.....	67
3.1. Z Francie.....	72
3.2. Z Itálie.....	76
3.3. Z Belgie a z Portugalska.....	91
3.4. Z Rakouska-Uherska.....	94
Závěr.....	101
Résumé.....	103
Použitá literatura.....	108

Úvod

Korespondence Jaroslava Vrchlického, vl. jménem Emil Frída (1853–1912), svým rozsahem a obsahem poskytuje odpovědi na mnoho otázek ohledně života i díla, a to jak českého básníka, tak i korespondentů a třetích osob. Vrchlický jakožto znalec cizích jazyků a překladatel z mnoha literatur vedl korespondenci s Čechy i s cizinci takřka po celé Evropě. To vyžadovalo užití i jiných jazyků než jen češtiny a němčiny. Jedním z nich byla **francouzština, která se v té době stala prvním evropským komunikačním jazykem a z níž Vrchlický překládal nejvíce.**

V roce 2012 tomu bude sto let od úmrtí tohoto velkého překladatele, a ani němčina ani francouzština již nejsou tím nejrozšířenějším cizím jazykem u nás ani v Evropě. Též komunikační možnosti doznaly změn. V Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (dále jen LAPNP) byla v roce 1976 zkompletována literární pozůstalost Jaroslava Vrchlického, jejíž nedílnou součástí je právě korespondence. Ta obsahuje mimo jiné hojně zastoupenou korespondenci přijatou. Ovšem jedině v této části pozůstalosti jsou zastoupeni někteří básníkem překládaní autoři, především románských literatur. Francouzi česky neuměli kdežto Vrchlický francouzsky ano. Prvním předpokladem této práce je tedy existence a dostupnost francouzsky vedené korespondence mezi francouzskými literáty a Jaroslavem Vrchlickým. První otázkou je **rozsah korespondence s Francouzi v LAPNP.**

Překlady francouzské, především romantické literatury do češtiny byly v českých zemích v druhé polovině 19. století velmi oblíbené. Vrchlický obsáhl i současnou literaturu. Přitom v seznamu přijaté korespondence se objevuje jen několik jmen současných francouzských spisovatelů a počet dopisů od každého nepřesahuje dva. Při náhodném nahlédnutí do korespondence s nefrancouzským dopisovatelem jsem zjistil, že Vrchlickému nepsali francouzsky pouze Francouzi. Druhou otázkou je tedy **rozsah a dosah Vrchlického korespondence přijaté ve francouzštině v LAPNP.**

Francouzsky uměla v době Vrchlického života většina evropských umělců a vědců, ovládali ji literáti i diplomaté, ale také snobská společnost a v českých zemích ji mnohdy pěstovali vlastenci. Proto obsah, který tento tehdy univerzální jazyk nesl, byl vskutku různorodý a mohl odkazovat na mnoho problematik, nejen na otázky literární či soukromé. Ať tak či onak, faktem zůstává, že francouzština je dnes jednou z překážek porozumění

obsahu těchto dopisů. Třetí otázkou je tedy **obsah dané archivované korespondence**.

Přirozenou povahou dopisů je, že kromě svého věcného sdělení v sobě obsahují všeobecný kontext doby, ve které byly napsány. Vzhledem k tomu, že adresátem dopisů byl Čech, básník, dramatik, prozaik, překladatel, literární a divadelní kritik, esejista, vůdčí představitel lumírovské generace, člen České akademie věd, univerzitní profesor a člen panské sněmovny říšské rady ve Vídni Jaroslav Vrchlický, budeme se zabývat nejprve kulturně-diplomatickým kontextem doby, abychom tak mohli lépe porozumět dopisům v jejich chronologickém sledu. Dále pojednáme o životě Jaroslava Vrchlického, který byl svým vývojem určující pro veškerou básnickou korespondenci i jinou literární činnost. Poté do přijaté korespondence nahlédneme zevrubněji, abychom v následujících částech této práce podrobněji rozebrali osobnosti korespondentů a obsah dopisů.

Před samotným započítím práce si připomeňme slova Františka Halase, pronesená 14. září 1912 na vyšehradském hřbitově, kterými vzdal hold Jaroslavu Vrchlickému. Jsou uvedena v monografii Bohuše Balajky.¹ Předestřou nám obraz doby i Vrchlického místo v ní s básnickou přesností.

„Jaroslav Vrchlický je nejvyšším vrcholem básnické vlny svých let, vlny, jejíž krajka neustále se čeřící běží i dny, v kterých žijeme. A přece přese všechnu svoji ohromnost spočívá její tíha a síla ne v hřebenu, kterým Vrchlický je, jako spíše v mohutné mase spodních vod, jež korunuje. Tato šíře základů je závažnější, důležitější, neboť Vrchlický musí být vždy zkoumán jako zjev ojedinělý sice výkonem a duchem, ale je více než který jiný básník zakleslý v době a dobou podmíněn. Ta dodávala stavivo dobré i horší k jeho dílu a rýsovala půdorys příštím básnickým pokolením. Je jisto, že vrchol má nejbliže k hvězdám, ale pohyb vpřed je řízen a určován tlakem podloží. Síla a oslnivost Vrchlického osobnosti zaclání a zakrývá tuto trpělivou a nenáhodnou práci a není divu. Ještě dnes vypadá Vrchlický v této zemi jako cizinec přicházející z nějakých mytotvorných končin, obracející se neustále k hnízdu živlů, ze kterého vypadl do středu polobohů, proroků, přízraků, do změtení jazyků a kultur. Odtud ona potřeba masky, ta častá stylizace, to stálé bloudění a hledání ohniska... Na konci vět zůstává jen lítost a pocit marnosti z nezachycení všech rysů milované tváře, která za hledím smrti hraje vším, čím lidská tvář se může rozehrát. Lyrické vidmo krystalu nelze opsati a přiblížití, užíté je jen láskyplným zadíváním a vcítěním v hranoly krystalu samého. Vrchlický je nezměřitelný jedním srdcem a jednou duší a tak ke kupě vavřínů, kterou je zasypan, která povadá, nesměle pokládám tuto větvičku. Je také laurem, který «kápne-li naň slza, voní».²

¹ BALAJKA, Bohuš. *Jaroslav Vrchlický*. Praha : Melantrich, 1979. 214 s.

² BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 196.

Vrchlického dílo je korunou doby, ve které vzniká. Oddělovat dílo v jeho celku od dobového kontextu může velice snadno zkreslit představu o něm i o Vrchlickém. Než svůj zájem obrátíme ke korespondenci, zaměříme se na dobu, ve které Vrchlický žil a zvláště na vliv Francie na Čechy, pro něž francouzská kultura byla velice důležitá.

1. Kulturně diplomatický kontext doby a čtyři důležité etapy emancipace české menšiny

V českých poměrech před rokem 1914 lze jen těžko mluvit o přímé diplomacii. Češi byli členy Rakouska a později Rakousko-uherského soustátí a veškerou diplomacii měla ve své režii Vídeň. Stéphane Reznikow ve své práci *Frankofilství a česká identita, 1848 – 1914*³ dokonce mluví o „absolutní neexistenci vlivu Čechů na habsburskou diplomacii“⁴. Přesto Čechům přiznává určitou míru vlivu na diplomatické i politické dění nepřímou, „skrze veřejné mínění“, jímž se dařilo „posilovat postavení Čechů“⁵ v monarchii. Hned v úvodu se k tomuto tématu vyjadřuje takto:

„Většina historiků ráda zdůrazňuje, že zahraniční mocnosti toho o české otázce mnoho nevěděly. Argument o neexistenci české diplomacie před rokem 1914 je ale méně pevný, než se na první pohled zdá. Češi byli schopni hrát diplomatickou úlohu nepřímou, prostřednictvím polooficiálních styků symbolické povahy, pořádáním veřejných akcí a zveřejňováním svých názorů a myšlenek v českém a zahraničním tisku. V tomto duchu probíhala i česká propagace v zahraničí, oblast zatím historiky nedostatečně [systematicky] zpracovaná.“⁶

Publikace překladů do češtiny i z češtiny, články a studie v časopisech či novinách a koneckonců i samotná korespondence, citovaná slova jen potvrzuje. Nejmhutnější publicistická produkce o cizině a v cizině je zaznamatelná kolem roku 1900. Tehdy se u příležitosti výročí Victora Huga uskutečnily vzájemné oficiální návštěvy zástupců Prahy v Paříži a naopak Pařížské radnice v Praze. Do nich byl nakonec jen nepřímou zapojen jeden z hlavních tvůrců na poli literatury v širším slova smyslu – Jaroslav Vrchlický. Byl to právě on, kdo u nás již od sedmdesátých let propagoval dílo Victora Huga a přinášel převody ze současných především románových literatur v češtině. Ze všech se francouzská literatura těšila nebývalé kladnému přijetí mezi Čechy od poválečného roku 1870. Nebyla to však zásluha pouze Vrchlického. Stalo se tak v kontextu kulturního vzepětí celého českého národa, na jehož základu se uskutečňovala emancipace české menšiny uprostřed Evropy. Česká kultura, hlavní činitel emancipace, vytvořila a udržela velice silné národní i

³ REZNIKOW, Stéphane. *Frankofilství a česká identita, 1848 – 1914*. Praha : Karolinum, 2008. 561 s.

⁴ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 241.

⁵ *Tamtéž*, s. 253.

⁶ *Tamtéž*, s. 23.

mezinárodní vazby, a přitom se budovala s až překvapivou rychlostí. Eduard Albert v první monografii o Jaroslavu Vrchlickém⁷ z roku 1893 dokládá, že

„vývoj náš byl za dvacet let právě minulých až úžasně prudký. (...) Kdokoliv se vmyslí do poměrů před třiceti lety, žasne. Divadlo, universita, akademie, rozkvět českého umění – vše to zrovna vyšlehlo. Národ ukázal sílu ohromnou.“⁸

Podotkněme, že Vrchlický byl aktivně přítomen ve všech těchto institucích. To jakou měrou se podílel na rozkvětu českého umění, netřeba podotýkat. Tato celonárodní síla však nebyla ani jevem náhodným, ani jevem nahodilým. Svůj pozitivní základ měla v tzv. národním obrození, které svým završením udalo jasný a zřetelný národní program již v roce 1848, tedy pět let před narozením Emila Frída. Rok 1848 byl rokem revolučním pro velkou část Evropy a pro novodobé české země byl dokonce tím prvním revolučním rokem. Právě zde začneme naše bádání.

1.1. Vrchol národního obrození v roce 1848

První etapou nám bude revoluční rok 1848, který byl završením snah národního obrození, které mělo zasáhnout všechny Čechy, ale především od těch nejhudších, až po střední třídu. Na absenci účasti nejvyššího stavu v národně obrozeneckém hnutí, který přesto ovlivňoval i vrstvy nižší, poukazuje kupříkladu Josef Jungmann ve své stati *O klasičnosti literatury a důležitosti její*⁹ z roku 1827, když píše:

„Již jsme ke všemu, co vlastenského jest, ochladli a zelhostejněli. Možnější odcizili se nás a jsou cele Němci, anebo pro obláštnost, Francouzi. Chudina což může? a i ta děti své raději k německému nežli k českému syllabikáři posílá. Němčina ve všech stavích den co den se plodí a šíří (...)“¹⁰

⁷ ALBERT, Eduard. *Jaroslav Vrchlický, Příprava k budoucím studiím jeho lyriky a epiky*. Vídeň : [s.n.], 1893. 64 s.

⁸ ALBERT, E. *cit. dílo*, s. 50.

⁹ JUNGSMANN, Josef. *O klasičnosti literatury a důležitosti její* [online]. Praha : [s.n.], 1827 [cit. 2011-08-18]. Dostupné z WWW: <<http://ld.johannesville.net/jungsmann-02-o-klasicnosti-literatury-a-dulezitosti-jeji>>.

¹⁰ JUNGSMANN, J. *cit. dílo*, 3. odstavec.

Jungmann naráží též na vysokou míru zanedbanosti „motoru“ češství, jímž je český jazyk, a nevíli pěstovat jeho rozvoj napříč společnostmi. Toto je zřejmě podmíněno nevyhnutelnou ekonomickou provázaností s okolními německy mluvícími zeměmi v době začátku průmyslové revoluce. S tím je spjatý význam vzdělanosti, k níž Jungmann nabádá všechny Čechy, ovšem vzdělanosti v češtině. Což podtrhuje i na jiném místě:

„jen tenkrát, když spisové nepochybných klasikův národních netoliko ve vyšších okresech společnosti se čítají, ale také prostředním ano i nízkým stavům k oblaštinnému vzdělání a k správě i řízení duchovnímu základem jsou“.¹¹

Zdůrazňuje zde, že jazyk běžně užívaný při komunikaci musí být podepřen jeho psanou podobou. Totiž že úroveň literatury, ovšem národní a v národním jazyce, je základem životaschopnosti nejen vyspělého národa, ale především státu – co by jinak „správa i řízení“ měly znamenat? Jinými slovy potvrzuje důležitost kultury v procesu emancipace Čechů. Taktéž vyzdvihuje důležitost všech společenských tříd, které nejenže se nemají vzájemně opomíjet, ale mají se společnými silami podílet na budování státu. Vzhledem k tehdejšímu úpadku nabádá Jungmann k poučení se u evropských národů toho času kulturně vyspělých, které klade na roveň starým Řekům a Římanům, a u jedinečných spisovatelů. Těmi národy a autory není nikdo jiný než:

„Italové, Španielé, Frankové, Britové, to Němci, Polané a Rosanini, Cervantes, Tasso, Petrarca, Ariosto, Racine, Corneille, Shakespeare, Thomson, Pope, Schiller, Goethe, Kochanowski, Krasicki, Lomonosov, Deržavin“.¹²

Všimněme si, že Italové jsou jmenováni jako první a nadto jsou jmenováni tři italské autoři. Poukazuje to mj. na zájem českých obroditelů o právě probíhající italské risogimento. Je dobré mít na paměti, že „Češi a většina Italů žili ve společném státě“ a že také „jejich národní hnutí i snaha o sjednocení byly v mnoha ohledech srovnatelné.“¹³ Ivan Seidl ve své práci¹⁴ dokládá, že přestože se obě obrození časově překrývají, „jejich charakter je odlišný (u nás má hnutí zpočátku jazykový ráz, v Itálii jde hned o postupné

¹¹ *Tamtéž*, 12. odstavec.

¹² *Tamtéž*, 3. odstavec.

¹³ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 51.

¹⁴ SEIDL, Ivan. *Jaroslav Vrchlický a Emilo Teza : v kontextu česko-italských literárních a kulturních vztahů*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1988. 262 s.

prosazování myšlenky italské státnosti a o angažovaný boj za její realizaci), kultura však hraje v obou případech klíčovou roli.¹⁵ To že zájem byl oboustranný, dokládá přítomnost, byť nedobrovolná, Italů na našem území. Nejprve na přelomu dvacátých a třicátých let byli žalářováni italští karbonáři¹⁶ na Špilberku. Tito vězňové, mezi nimiž byl např. Silvio Pellico, údajně „vzrušovali“ českou a moravskou společnost.¹⁷ Dále v revolučním roce 1848 bylo do Terezína převezeno 360 italských vězňů, kteří toho roku sledovali se zájmem a morální podporou dění v Praze.¹⁸

V seznamu následováníhodných literatur si povšimněme ještě toho, že německá, a to především romantická literatura byla Jungmannem ceněna vysoko, a že tedy spor s Němci byl výhradně diplomatického charakteru. Po politické a ekonomické stránce bylo Německo poměrně vyspělou evropskou zemí. Emoční charakter „germanofobie“ se dostavil až postupem času, a to z různých popudů, například okolnostmi kolem francouzsko-pruské války v roce 1870. Přesto i v devadesátých letech píše Albert, učenec s velkým rozhledem, o němčině ve spojitosti s německou literaturou jako o „jazyku světovém“, a to i pro své překlady.¹⁹

Dále je pozoruhodné, že ze slovanských národů Jungmann neuvádí ten, který jako jediný představuje světovou velmoc, byť se slábnoucí politickou prestiží, tedy carské Rusko, ale uvádí pouze ruské spisovatele. Je to známkou vymezování se Čechů vůči Rusku, a také vůči rakouské nadvládě a to hledáním vlastní identity, která byla poněmčování země rozpolcena. Podle Reznikowa bylo možností několik, ale přihlášení se právě ke slovanské identitě umožnilo „vytvoření konceptu češství a na základě toho i doposud politicky nepodloženou proměnu etnicko-jazykové skupiny v moderní a sociálně diferencovaný stát, který může být uznán v zahraničí.“²⁰ Ve dvacátých letech se tedy ze slovanských zemí a národů jako následováníhodné Jungmannovi jevil sousední Polsko a patrně Rusíni. Hned první rok následující dekády, tedy rok 1830, byl revoluční pro velkou část Evropy, konkrétně pro Italy, Švýcary, Francouze, Belgičany, Němce a Poláky.²¹ V

¹⁵ SEIDL, I. *cit. dílo*, s. 29.

¹⁶ karbonáři: „příslušníci tajných organizací, které vznikaly na zač. 19. stol. zejm. v Itálii a Francii; jejich hl. cílem byla příprava na rev. a nár. osvobozené boje. (...) 1814-1815 k. vystupovali proti systému Svaté aliance a zejm. proti panství Rakouska v Itálii (boje 1820 v Neapoli a 1821 v Piemontu).“ In Encyklopedie Diderot, díl 2.

¹⁷ SEIDL, I. *cit. dílo*, s. 33.

¹⁸ *Tamtéž*, s. 30.

¹⁹ ALBERT, E. *cit. dílo*, s. 51.

²⁰ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 45.

²¹ Bylo by zajímavé vysledovat, jaký vliv měl rozvoj mezinárodní komunikace, spjatý patrně s rozvojem železniční dopravy, na takové množství evropských národních bouří, které se odehrály v jednu dobu.

českých zemích převládl strach z policejní represe, a tak se u nás vlna vzdoru rozplynula. Poté, co bylo v Polsku listopadové proticarské povstání tvrdě potlačeno, Poláci hromadně odcházeli do exilu, a to přes české země. Někteří se zde usadili, většina však pokračovala dál do Francie. U Čechů tyto skutečnosti vyvolaly dvě reakce: zaprvé rusofilství českých vlastenců utržilo vážnou trhlinu²² a zadruhé se národní obrození dostalo do své vrcholné třetí části.

Poslední poznámkou k Jungmannovu seznamu budiž, že až na slovanské země a autory v posledku jmenované se seznam přesně překrývá s programem lumírovců v čele s Vrchlickým, a to včetně otázky modernosti, protože kupříkladu Hugo samozřejmě nemohl být Jungmannem jmenován.

V roce 1845, kdy rakouský absolutismus stále ještě vládl cenzurou, založili mladí radikálové tajný spolek „Český Repeal“ a zahájili přípravy povstání.²³ Pražské revoluční dění popisuje Reznikow takto:

„Revoluce v Itálii (v lednu) a v Paříži (v únoru) povzbudily k rozhodnému kroku Repeal a ten 8. března 1848 svolal přes nelibost úřadů²⁴ na 11. března veřejné shromáždění do Svatováclavských lázní²⁵, kde vedení revolučního hnutí převzali liberálové. Liberálové ustavili výbor (takzvaný Svatováclavský) a uložili mu, aby sepsal petici rakouskému císaři Ferdinandovi V. Petice, pod níž se nasbíralo tisíce podpisů, požadovala kromě jiného zrovnoprávnění češtiny s němčinou, státoprávní jednotu všech zemí Koruny české, zrušení feudálního režimu a především roboty, zavedení základních svobod (zejména svobodu shromažďování, svobodu tisku aj.), volby zástupců do českého zemského sněmu a vytvoření rakouského parlamentu.“²⁶

Je patrné, že Češi byli na povstání v březnu roku 1848 dobře připraveni a že se inspirovali v zahraničí jak pro své požadavky, tak zřejmě i pro samotné odhodlání se přestoupit úřední nařízení. Vysvítá rovněž, že lidé v českých zemích byli ve smýšlení jednotní, což znamená, že absolutismus byl „společným nepřítelem“ a komunikace v

²² REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 45.

²³ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 46.

²⁴ Veřejné shromáždění pražského lidu se konalo bez povolení úřadů. In <http://www.praha2.cz/default.aspx?id=3627&ido=295&sh=1477574552>, 21. dne 21. 8. 2011.

²⁵ V roce 1844 byla budova lázní přestavěna a provoz zmodernizován. Vznikla i prostorná shromažďovací síň. (...) Na někdejší existenci lázní, které byly později prodány v exekuční dražbě a zbourány, upomíná uliční název a Svatováclavskou je nazvána i obchodní pasáž spojující Karlovo náměstí a Václavskou ulici. (in tamtéž)

²⁶ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 52.

těchto otázkách probíhala dobře. Nejvýznamnější v rámci této komunikace byli bezesporu tzv. zapadlí vlastenci, tedy především vesničtí kněží a posléze též učitelé, kteří šířili vlasteneckou myšlenku na celém českém území a to pomocí českého jazyka, literatury v širším slova smyslu, jedním slovem pomocí kultury slova. Ti ovšem zajistili šíření především mezi českým lidem. Na našem území však bylo národností více, zmínění Poláci, pak také Slováci a Maďaři a v neposlední řadě Němci.

Dne 11. března 1848 tedy vypuklo povstání v Praze, 13. března pak ve Vídni a 15. slíbil císař Ferdinand, že přijme ústavu. Češi vzápětí napsali císaři další petici a ten většinu požadavků přijal. „Naděje dostoupily vrcholu. Pak se ale revoluční hnutí začalo štěpit.“²⁷ Náhle zavládl všeobecný rozkol, protože každý, po překonání „společného nepřítele“, začal sledovat své osobní zájmy. Spory zavládly mezi českými liberály (byli ve většině), radikály (byli v menšině) a konečně i českými Němci, kteří prosazovali připojení k tehdy již demokratickému Německu a již se vypravili do frankfurtského parlamentu. V tomto záblesku české samostatnosti se odehrál historicky první, v pravdě autonomní diplomatický čin Čechů. Ti totiž „odmítli ve Frankfurtu zasednout, postavili se proti začlenění do Německa a naopak vyjádřili věrnost Rakousku, které Slované považovali za záruku své další existence (*dopis Palackého z 11. dubna 1848*).“²⁸ Reznikow spatřuje největší zásluhu Palackého v tom, že „velmi brzy pochopil, že nezbytným předpokladem k dosažení národní nezávislosti je politická svoboda.“²⁹ Události následujícího roku jen podtrhly fakt, že se jednalo jen o epizodu, nikoliv však nevýznamnou, z hlediska emancipačního vývoje české menšiny z perspektivy dlouhodobých cílů. Již „v prosinci nastoupil na trůn František Josef I. – jeho vláda měla trvat dlouhých 68 let – a nový rakouský parlament (...) byl po státním převratu rozpuštěn. (...) V létě 1849 byl pořádek v rakouském císařství opět obnoven.“³⁰

Výsledky revoluce nebyly přehnaně velké, ale přesto existují jisté ukazatele, které naznačují podstatný nárůst sebevědomí Čechů. Předně je neopomenutelná sama revolta, která ve zdejších podmínkách všudypřítomného strachu z vrchnosti nebyla žádnou samozřejmostí. Velice pozitivně se na ní podepsala komunikace s jinými evropskými národy, které byly Čechům nápomocny nejen nepřímo, přes svou literaturu, popřípadě přes současné politické dění ve vlastní zemi, ale též přímou podporou například morální.

²⁷ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 52.

²⁸ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 52.

²⁹ *Tamtéž*, s. 47.

³⁰ *Tamtéž*, s. 52-53.

Podmínky, které byly českou reprezentací kladeny a které byly nakonec ve většině oslyšeny, se staly českým národním programem až do roku 1914. Dále za tento jediný rok kupříkladu vzniklo a začalo se vydávat 40 nových novin v češtině, takže jich nyní bylo celkově 41!³¹ Zformovala se též česká politická reprezentace, kterou vedl čelní aktér posledních dvaceti let národního obrození František Palacký, nynější „otec národa“, dále František Rieger (1818–1903), který se stal „nejvlivnějším českým politikem“ a o němž ještě bude řeč, a tisk „ovládl“ Karel Havlíček (1821–1856). Uvědomme si, že se tato reprezentace musela najít v lidech ze střední společenské třídy, neboť „společnost, která se považovala za českou jak národnostně, tak národně [byla] de facto „sine nobilitate.“ Jak jsme již naznačovali, „šlechta se do českého národního života zapojovala sporadicky. V literatuře se obvykle uvádí, že čeští intelektuálové nezdědili narozdíl od polské inteligence hodnotový systém šlechty.“³² I nejvyšší špičky české politické reprezentace byli „synové řemeslníků (například Rieger) a živnostníků (Havlíček) usazení ve městech.“³³ Toto byl však případ i pozdější reprezentace českého národa, která vzešla i z nuznějších podmínek. Otec Jaroslava Vrchlického byl maloměstský živnostník, otec T. G. Masaryka byl negramotný zaměstnanec na statku. Je tedy zřejmé, proč Jungmann nabádal k inspiraci v cizině, jen tak byl možný národní vzestup a budování domácí inteligence.

Vraťme se nyní k onomu památnému okamžiku odmítnutí vstupu do frankfurtského parlamentu. Jeho druhou stranou je velice důležitý moment přihlášení se k Rakousku, které bylo považováno za „záruku další existence“ národa. Česká reprezentace si byla dobře vědoma situace, ve které se země nachází, a že tedy samostatnost není zatím možná. Uvědomovala si však také, jakým směrem je třeba se ubírat, aby národ byl na tak komplexní činnost připraven. Ekonomický růst českých zemí byl sice rychlý, ale vnitropolitická a diplomatická připravenost ani nemohla být vysoká. Češi již dlouho nebyli vlastními pány. Oficiálně vystupující národní politické představitele mají zcela nově, bez minulosti, natož aby měli diplomaty či armádu a o povědomí o Čechách v zahraničí nemůže být ani řeč. České snahy však zjevně směřují k budoucímu ustanovení republiky. Právě republikánskému modelu se Češi snaží učit, zároveň ovšem potřebují zajistit svou existenci jako takovou, tedy najít nějakého spolehlivého silného spojence a ochránce pro případ nejvyšší nouze. Zatím je jím Rakousko. Není to však společník, kterého by si Češi vybrali

³¹ ROUBÍK, František. *Časopisectvo v Čechách v letech 1848-1862*. Praha : Duch novin 1930. citováno in: Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 53

³² *Tamtéž*, s. 405.

³³ *Tamtéž*, s. 45.

dobrovolně, ale spíš z nouze.

„Francie sice nebyla v pravém slova smyslu pro Čechy vzorem, byla však považována za stát s největšími politickými zkušenostmi v Evropě.“³⁴ Především z těchto důvodů se začínali čeští politici inspirovat právě ve Francii. Během několika málo let bylo do češtiny přeloženo nejedno francouzské politické nebo historické dílo. Především Victor Hugo byl často skloňovaným autorem. Překládali ho Rieger, který do češtiny převedl i André Chéniera, i Havlíček, který je dle Petrovské³⁵ hlavním zprostředkovatelem Hugova díla do češtiny.³⁶

Havlíček psal také články, které propagovaly Anglii a Francii před ostatními národy. Roku 1850, mimochodem pouhé tři roky před narozením Emila Frída, uveřejnil článek s názvem „Slovanská politika“, ve kterém uvádí v mnohém prorocká slova: „emancipace od němectví musí být v každém ohledu naše heslo a proto budiž studium jazyků a literatury románských, zvláště pak anglické a francouzské, hlavní péče všech našich nadanějších a vzdělanějších mladíků.“ A dále konstatuje, že Němci se sice chlubí svou literaturou, ale že Angličané a Francouzi mají také takovou. Nadto podotýká, že Čechům chybí učebnice a slovníky.³⁷

Zájem o Anglii a Francii, který po tomto mediálním nátlaku následoval, asi nebude možné nazvat zcela přirozeným. Jde však bezpochyby o dobrovolný výběr zemí, ke kterým budou Češi upínat své pohledy s rostoucími nadějemi, a naopak na Německo a nakonec i Rusko s despektem ne-li obavami. Došlo tak k hlavnímu rozdělení všech velkých evropských států z hlediska národních potřeb. Reznikow tyto potřeby pojmenovává. Jsou to: potřeba diplomatické podpory (pro případ rozpadu Rakouska), symbolické podpory (pro vymanění se z provincialismu v německém prostředí) a kulturního vzoru (pro navázání recipročních vztahů z cizinou). Zároveň dokládá, že jediná Francie mohla naplnit všechny tyto požadavky.³⁸

---

³⁴ *Tamtéž*, s. 58.

³⁵ PETROVSKA, Marija. *Victor Hugo: L'écrivain engagé en Bohême*. Paříž : Nizet 1977. citováno in Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 69.

³⁶ „U vydání Huga byla politická motivace očividná. Havlíček si s překladem slavných projevů francouzského literáta velice pospíšil, nebo o nich alespoň povšechně informoval (pro nedostupnost originálu), jako tomu bylo v případě Hugova projevu o svobodě tisku, který obsahuje proslulou větu „pravá vláda je ta, již osvícenost, která sílí, není na obtíž, a již lid, který roste, nenahání strach.“ (...) Havlíček odešel do exilu 2. prosince 1851, Huga do exilu vyhnali 16. prosince...“ in Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 70.

³⁷ *Slovan*, 17., 20. a 24. 7. 1850. citováno in Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 66.

³⁸ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 24-25.

Nyní jsme se seznámili s okolnostmi prvního českého vystoupení na mezinárodní scéně po více než dvěstěletém odmlčení. Byla to reakce vyprovokovaná přílišným útlakem relativně chudé, nicméně početné české menšiny v rakouském soustátí. Vytrácení mateřského jazyka a s ním i rozplývání se české identity vyprovokovalo národ k rozhodnému činu ve prospěch národní samostatnosti. Češi sice dobrovolně zůstali členy monarchie, ale to jen v zájmu sebezáchovy a ze strachu před Německem. Nyní začali hledat oporu v jiných velkých evropských státech. Jejich potřebám se jeví jako nejvhodnější Anglie a snad ještě více Francie. Dále se budeme soustředit na postoj, který si Češi budou vytvářet především ke dvěma geograficky nejbližším státům svého zájmu: Francii a Německu.

1.2. Rok 1870 a válka Francie s Pruskem

Druhou etapou nám bude rok 1870, kdy se v Čechách zdánlivě nic nestalo. Ale stalo se jinde a dopad na smýšlení Čechů byl znatelný. V tom roce Francie víceméně omylem vyhlásila válku průmyslově vyspělejšímu Německu, která byla předem prohraná. Abychom si lépe uvědomili sílu dopadu prohry Francie na české země, vrátíme se do roku 1859. Reznikow tímto rokem otevírá kapitolu s názvem „Šedesátá léta ve znamení nadějí“.³⁹ K všeobecnému překvapení vyhlásil Napoleon III. začátkem května toho roku válku Rakousku pod záminkou „osvobození Itálie až k Jadranu“. Vojsko Františka Josefa po několika málo, o to však výraznějších prohrách koncem června kapitulovalo, ovšem Itálie získala „pouze“ Lombardii. Proklamace Napoleona III. se tedy nenaplnila. Rakouský císař nicméně z porážky vyvodil důsledky, které od poloviny července roku 1859 znamenaly konec neoabsolutismu. Francie se v evropském povědomí stává vojenskou mocností a zvláště v zasněném pohledu Čechů si upevňuje též „obraz nositelky nadějí.“⁴⁰ Naštěstí jsou však v Čechách lidé jako Fr. L. Rieger, o kterém mluví Čenkov ve své knize *U krbu Francie*.⁴¹ Rieger roku 1869, tedy dva roky po prohlášení Beustova dualismu,⁴²

³⁹ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 72-112.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 72-73.

⁴¹ ČENKOV, Emanuel. *U krbu Francie : Studie, tužby a paměti frankofilovy, 1900-1930*. Praha : Josef Boš, 1929. 315 s.

⁴² „Blesková“ válka Rakouska s Německem začala v červnu 1866 skončila podepsáním příměří v Mikulově 26. července 1866. Za měsíc nato došlo v Praze k uzavření míru, kterým „se habsburská monarchie vzdala ve prospěch Itálie Benátska a hlavně (...) Rakousko přestalo být «německým státem». (...) Za

podal císaři Napoleonu III. memorandum o české státoprávní otázce, v které zdůrazňoval důležitost rakouských Slovanů pro Francii. Mj. díky Louisu Legerovi měl možnost mluvit s vlivnými lidmi ve Francii a český národ důstojně reprezentovat a hledat mu zastání.⁴³

Co pro Čechy obecně znamenal konec absolutismu po kulturní a především literární stránce, ilustruje Balajka:

„Pád politického absolutismu znamenal pro české země také uvolnění od jednostranného kulturního zaměření na německou oblast. I když se časová politická poezie vrací ještě v šedesátých letech k mladoněmeckým hlasatelům svobody, hlavní inspirační podněty hledá už v románském světě, především u populárního Bérangera. Hojně oblíbené emancipační romány G. Sandové či dobrodružně senzační literatura představovaná E. Suem, oběma Dumasy nebo J. Vernem, úspěch situačních dramát Scribeových, Sardouových či Labichových dokládají zpozdňující se vkus českého prostředí, které téměř nezná dílo bořitele romantické iluze G. Flauberta nebo kritického soudce měšťanstva H. Balzaca, tím méně tvůrce nových cest v poezii Ch. Baudelaira.

Český kulturní život se však nezaměřuje jen na západ k románským zemím, i když orientace výtvarného umění k Francii je téměř výlučná. Literární vkus ovlivňuje podobně jako v době romantismu a znatelně víc než při nástupu generace májové realistický ruský román.“⁴⁴

Je patrné, že rakouská cenzura polevila a české společnosti se „dýchalo“ volněji. Že to byl stav nový dokládá i malý kulturní rozhled lidí, kterým byly překlady určeny, nebo snad ještě pravděpodobněji jejich nízká kulturní vyspělost. Absolutismus padl během necelých tří měsíců, zdejší publikum se až tak rychle změnit nemohlo. Navíc v Čechách narození intelektuálové si vystačili s překlady světových děl do němčiny. To dokládá i Albert, když ve své knize vzpomíná na šedesátá léta těmito slovy:

„Nám byli (...) velicí básníci němečtí pramenem básnického pozdvižení mysli. (...) Němčina byla tehdá i klíčem, jímž se otvírala bránka do poesie světové. (...) odtud jsme poznali básnické ovzduší orientu. Bylo tam reprezentováno i básnické ovzduší nordické, škotské i vlašské, a tudíž jsme nahlédli do světa. Byli

---

podstatného přispění nového ministra zahraničí habsburské monarchie (...) Friedricha Ferdinanda Beusta (1809–1886) byla na přelomu roku 1866 a 1867 císařsko-královským řezem přetvořena říše v dualistické rakousko-uherské soustátí. V souladu s požadavky většiny uherského sněmu byla plně obnovena uherská státní svébytnost se všemi odpovídajícími právními důsledky. (...) Rakouské císařství přestalo existovat, zrodila se rakousko-uherská monarchie či říše.“ In URBAN, Otto. *České a Slovenské dějiny do roku 1918*. Praha : Svoboda, 1991. s. 178-179.

⁴³ ČENKOV, E. *cit. dílo*, s. 295-296. Zde Čenkov o Riegrovi uvádí toto: „Celá důstojná osobnost Riegrova, celá jeho evropská činnost svědčí o tom, že i v Paříži vystupoval tak, že vzbuzoval všude vážnost svým duchem i svým zjevem, nechtěl jednat s činiteli polskými, maďarskými nebo s francouzskými.“

⁴⁴ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 84-85.

jsme bohatí.⁴⁵

Jednostranné kulturní zaměření na Německo, o kterém mluví Balajka, tedy není možné interpretovat jako uzavření se do německé kultury bez možnosti širších obzorů. Jde tu opět o vůli přímého kontaktu se světem, kontaktu, který nebude potřebovat zprostředkovatelské němčiny, jedním slovem stále o rozvoj českého jazyka.

Všimněme si rovněž, že přirozená slovanská sounáležitost stále žila. Rusko bylo velice mocnou a velice vzdálenou zemí, která ovšem nepřestala přitahovat zájem některých vlastenců. Je až s podivem, jak zdejší malé kulturní prostředí obsáhlo tak širokou paletu kulturně diplomatických činností, byť by se jednalo jen o přinášení různých literatur k nám. Ještě uvidíme, že spojení s tou kterou zemí mohl zajišťovat i velice úzký okruh lidí, kteří spolu navzájem ani nemuseli spolupracovat.

Není jasné, zda byl příliv převážně lehké populární francouzské literatury a situačních dramát určen shora, politickým výběrem, nebo zda si toho žádal měšťanský trh, anebo zda to bylo určeno požadavkem venkovského lidu, který hrál tak důležitou roli v českém emancipačním procesu. Zůstává skutečností, že i stavba Národního divadla, jehož idea pocházela již z roku 1848, byla neustále odkládána, a dočasnou náhradou bylo Prozatímní divadlo, otevřené v roce 1862. Balajka za tím vidí vnitropolitické spory mladočechů a staročechů⁴⁶, Reznikow to připouští ale důvod shledává v tom, že Rieger si byl dobře vědom české kulturní nezralosti, a tak cíleně stavbu Divadla odkládal.⁴⁷ Vypadá to, že česká kulturní scéna přijímala to, co byla schopna pojmout.

Otázkou rovněž je, kdo vlastně z cizích jazyků překládal. Nebudeme zde vyjmenovávat jednotlivé překladatele, přestože by jejich výčet patrně nebyl příliš dlouhý. Dokládá to například seznam 167 „znalců francouzského jazyka a literatury“, který vyhotovil Sabina a předal ho roku 1864 policii.⁴⁸ Zastavme se však u příkladu rodiny Karoliny Světlé (1833–1892), protože takový model nebyl zřejmě ojedinělý.⁴⁹ Její rodina patřila k užší vlastenecké elitě. Její manžel Petr Mužák (1821–1892) byl profesor kreslení a v roce 1867 obdržel stipendium na cestu do Francie. Studoval tam kresbu a estetiku. Její sestra Sofie (1833–1897) se provdala za poslance Josefa Podlipského (1816–1867) a sama

⁴⁵ ALBERT, E. *cit. dílo*, s. 51.

⁴⁶ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 83.

⁴⁷ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 466.

⁴⁸ *Tamtéž*, s. 401.

⁴⁹ Jedním z dalších příkladů by mohla být rodina Kalašových.

přeložila román *Consuelo* George Sandové. Sofie měla dvě děti, a sice Prokopa (1859–1900), který se později stal poslancem za mladočechy a Ludmilu (1861–1915), která se provdala za Jaroslava Vrchlického (1853–1912). Prostředí je tedy jednak velmi frankofilské, a jednak velmi vlastenecké. Obě sestry pocházely z buržoazní rodiny, francouzsky se učily od dětství, a přitom nikdy nebyly ve Francii.⁵⁰ Češi potřebovali podporu pro sebeprosazení a rodinné vazby tomu byly nápomocny. Právě takové rodiny se přímo podílely na určování veřejného mínění Čechů. Myšlenka vlastenectví byla silná, ale potřebovala pro své uskutečňování a své další vyhraňování získat novou generaci.

Když Francie prohrávala roku 1870 válku Karolina Světlá napsala o svém soucitu s Francií: „Mámť pořád na mysli ušlechtilou tu Francii krvácející“⁵¹ a o provokativním chování Němců a rakouských Němců toto:

„Okolní Němci naši velice vyzývavě si počínají, u nich jsou Čechy již k Německu přivtěleny, nechťejí s Čechem téměř ani mluvit, již se cítí jeho pány býti, nebude dlouho trvat a zapovědí mu i jeho řeč, zdali se poměry neobráti. Z té strany můžeme zajisté nejhoršího očekávat. Zdali se nevzdáme včas svého mlhavého zbabělého humanismu, bude s námi zle.“⁵²

Dle Reznikowa „exploze germánské pýchy, o níž hovoří všichni pamětníci, Čechy velice znepokojila.“⁵³ Češi si nebyli jisti, zda najdou v Evropě dostatek podpory, kdyby vize, kterou jim nesolidární němečtí spoluobčané předkládali, došla uskutečňování. Světlá si je vědoma, že bez zastání v zahraničí nemusí český národ se svou náturou před rozpínavými Němci obstát. Poukazuje to na vědomí nemožnosti národa se účinně fyzicky bránit při případném vojenském útoku velkého sousedního státu. Je jisté, že by se Češi bránili, je ovšem právě tam jisté, že by se neubránili bez pomoci. Bylo tedy nutné zajistit, aby některému z velkých států stálo za to se za malý český ani ne stát, ale národ, menšinu, postavit.

Válka roku 1870 byla historicky první, již průběžně sledovali novináři a podávali o ní zprávy svým čtenářům.⁵⁴ Tak Češi mohli prožívat válku, do které by se snad i sami rádi zapojili po boku Francouzů, na dálku a dozvídat se o prohrách svého „favorita“ a též o

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 114p.

⁵¹ dopis sestře do Veltrus z 19. 8. 1870, in SVĚTLÁ, Karolina. *Z literárního soukromí*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1959, svazek II., Korespondence, s. 214.

⁵² SVĚTLÁ, K. *cit. dílo*, s. 215.

⁵³ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 114.

⁵⁴ *Tamtéž*, s. 115p.

výjimečných újmách civilistů. Francouzská propaganda toho obratně využívala a vyvolala u Čechů vlnu soucitu, která se ale odlišovala od soucitu projevovaného ve světě. To proto, že Češi měli v živé paměti, jak vypadá pruská invaze. Válka Rakouska s Pruskem se odehrávala čtyři roky předtím především na českém území. Bylo do ní sice zapojeno i několik tisíc českých vojáků, ale nejvíce se podepsala na strádání civilního obyvatelstva. Češi měli v povědomí francouzské vojáky, kteří „rozsévají zkázu“, ale nyní Francouzi hromadně kapitulovali. Jedním z praktických důsledků bylo zaplnění německých pevností francouzskými zajatci. Tyto pevnosti se nacházeli, mj. u českých hranic a nebyly to věznice v pravém slova smyslu. Francouzští vojáci odtamtud odcházeli nejkratší cestou zpět do vlasti. Ta vedla přes české území. Povědomí o francouzských vojácích se rázem změnilo. Lidé v celé zemi Francouzům pomáhali, jak mohli. V Praze tehdy nebyl francouzský konzulát, a tak jeho úlohu suplovala redakce *Correspondance slave*. Konaly se sbírky i mezi nejchudším dělnickým obyvatelstvem. Francouzští utečenci dle všech svědectví všude nacházeli ochotnou pomoc. „Slzy se mi derou do očí, když vzpomenu, jakou láskou a péčí byli naši vojáci zahrnuti“, vzpomínal Louis Leger⁵⁵ o třicet pět let později. Na téma války dokonce existuje profrancouzská kramářská píseň. Frankofilství vykročilo z hranic svého dosavadního elitářství a v českém národě zlidovělo.⁵⁶ Balajka dokládá toto dění příkladem z Klatov, kde byl tou dobou Vrchlický v sextě na gymnáziu:

„Rok 1870 vzrušil pokojný život pošumavského města prusko-francouzskou válkou. Mnoho francouzských zajatců bylo internováno v bavorském Ingolštatu a několika se podařilo uprchnout do Čech. Do Klatov se dostali dva Francouzi, Alexander Poirot a Paul Visiers. Poirota se ujal místní obchodník Peklo a požádal Thomayera [Vrchlického celoživotního přítele], aby dělal tlumočnicka.“⁵⁷

Válka, která se českých zemí ani Rakouska na první pohled netýkala, se tedy promítla do života prakticky každého Čecha. Následující nárůst všeobecného zájmu o francouzskou kulturu a Francii jako takovou je tedy důsledkem naprosto přirozeným. Vždyť právě Francie vyhlásila válku zemi, jejíž lid svou povýšeností vyvolával v Čěších nejhrůznější obavy o svou vlastní existenci. Od nynějška to byla právě Francie, která navzdory své porážce vzbuzovala v Čěších naději.

První český projev solidarity byl manifest českých poslanců z 10. prosince 1870

⁵⁵ LEGER, Louis. *Souvenirs d'un slavophile*. Paříž : Hachette 1905, s. 75-79. in Reznikow, *cit. dílo*, s. 116.

⁵⁶ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 116-117.

⁵⁷ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 25.

obsahující protest proti odtržení Alsaska-Lotrinska od Francie. Tento čin „přinesl v budoucnosti české politice štědré ovoce.“⁵⁸ Mohutné frankofilské nadšení lidu se projevilo například zakládáním spolků. Hned v roce 1873 vzali Leger a Picot vážně iniciativu kolínského profrancouzského kroužku *Cercle français* a poslali jim „dvě bedny knih“ ve francouzštině. Dva roky nato byla v Praze založena společnost *Société française de Prague*. Postupně následovaly další vlastenecké spolky, pěstující francouzský jazyk. Dále se nadšení projevilo literárně. V roce 1872 vydal v Praze Karel Adámek knihu s názvem *Paříž*, dva roky nato vydal tehdy ještě student Filozofické fakulty Jaroslav Vrchlický vybrané *Básně* Victora Huga a po svém návratu z Itálie *Poezii francouzskou nové doby* (1877), která se stala kulturní událostí. Nadšení bylo podtrženo velkými výstavami francouzského současného umění, a to na Všeobecné výstavě ve Vídni v roce 1873 a o pět let později na Světové výstavě v Paříži. Bylo podpořeno odjezdem českých malířů Brožíka (1876), Hynaise (1878) a Chitussiho (1879) do Paříže. Mělo odezvu i v tisku, který vyvracel myšlenku ústupu Francie z evropského výsluní. „Nenávist ke Germánům, předjímání odvetné války i odsouzení Napoleona III. ve Francii, to vše svým způsobem zakrývalo dva hlavní důsledky války roku 1870: uzavření spojení mezi Rakouskem a Německem a konec francouzské vojenské převahy v Evropě.“⁵⁹

Je otázkou do jaké míry si uvedenou podstatu věci Češi uvědomovali. Možná to ale není zas tak důležité. Ono pozitivní, k čemu Češi dospěli, bylo právě nadšení. Přijali určitý model, konkrétní myšlenku, jejíž realizaci si vytyčili a ke které směřovaly jejich síly. Až do nynějška neměli přesně vymezen cíl, a tak nebylo možné dát síly dohromady anebo je alespoň napnout jedním směrem. Jungmannovo „hledejte inspiraci v zahraničí“ se nyní změnilo ve všeobecné „Francie vás zachrání“. Iluzivnost vlastně nikomu nevádí, důležitá je národní jednotnost. Tu asi nejvíce ovlivňovaly noviny, časopisy, revue a almanachy. V nich se komentovalo veškeré dění a jejich autoři je užívali i jako veřejnou korespondenci při různých osobních přích. V nich se ovšem též tiskla většina literatury jak původní, tak překladové, dříve než byla vydána knižně, a též její kritiky. Potvrzení najdeme třeba u Balajky, který říká, že „vedle almanachů udávaly ráz literatury 70. a 80. let literární časopisy“, které byly „reprezentativnější, výpravou honosnější a obsahem pestřejší“ než v době předešlé. Profílance časopisů často vzešla z míry tíhnutí buď k světoobčanství, nebo k

---

⁵⁸ ČENKOV, E. *cit. dílo*, s. 297-298. Čenkov dál dokládá, že ohlas Francie byl okamžitý. Lefaiivre 11. prosince odepsal Riegrovi, že „položil (...) základ k trvalé alianci mezi našima dvěma zeměmi.“

⁵⁹ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 153 a 478.

vlastenectví. *Lumír*, založený Janem Nerudou a Vítězslavem Hálkem a vedený od roku 1877 Josefem Václavem Sládkem, se zabýval cizími literaturami a překlady z nich. Na půli cesty byly *Květy* vedené Svatoplukem Čechem a naopak *Ruch*, který ovšem nedosahoval tak dobré úrovně jako *Květy*, reprezentoval literární tradicionalismus s výraznou slovanskou orientací.⁶⁰ Tento nástin může jen ilustrovat, jak mohutný měla periodika dosah, protože takto se zajímala i o politiku všech úrovní a vědu všech oblastí, čímž, slovy Balajky, „vnášela kvas mezi inteligenci“.⁶¹

Jako by se nastřádaná nervozita začala proměňovat v pozitivní činy. Protichůdné tendence, národní a mezinárodní, sice přinášely často mnoho trpkosti, ale ve své podstatě zajišťovaly rovnováhu, která oba tábory hnala kupředu. Soutěživost byla na denním pořádku a zdá se, že Čechům, z pohledu vzdáleného nejen prospěla, ale též vyhovovala. Vždyť „dohonit a vyrovnat se ostatní Evropě, tak zní heslo dne“⁶² těchto let. V literatuře se o naplnění tohoto programu nejvíce zaslouhovala generace lumírovců v čele s Jaroslavem Vrchlickým. Její stoupenci do Čech dlouhá léta přinášeli stěžejní literární díla autorů současných i minulých ze západních, zejména románských kultur. Tím doháněli to, co český kulturní život za dvě stě padesát let nesvobody zameškal.⁶³ Albert, když mluví o této době, uvádí, že efekt zprostředkovávání cizích literatur byl dvojitý. Zaprvé obohacoval „naš duševní horizont měrou nebývalou“ a zadruhé vedl „umění naše do konkurence s cizinou na oborech, kde jsme se o to nikdy nepokoušeli a pokoušeti neodvážili. Jde touž cestou triumfální jako naše hudba, naše malířství, naše plastika, naše umění mimické. Jde na venek, jako druhy naše umění válečné, ale jde posvěcenou cestou míru a měří se s cizinou.“⁶⁴ Vysvítá zde osvícená osobnost Albertova, která jasně zastává koncept soupeření mezi národy, ale z bláta bitevního pole jej přesouvá na strastiplné pole kultury. Vyjadřuje tak hlavní cíl této doby humanismu, a to dokázat zbytečnost války takovým způsobem, aby to pochopili všichni. Albert však o tom všem mluví v roce 1893 a nám nyní předznamenává, co všechno se v dalších letech stane a co se v letech sedmdesátých rodí.

Podstatným faktorem toho byla již připomínaná jednotnost celého národa. V této době se patrně jedná o evropský ideový unikát, neboť kupříkladu ve zmiňované Francii byla prudká společenská diferenciaci tak extrémní, jak dokládá veškerá tamější dobová

⁶⁰ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 84.

⁶¹ *Tamtéž*, s. 83.

⁶² *Tamtéž*, s. 87.

⁶³ *Tamtéž*, s. 87.

⁶⁴ ALBERT, E. *cit. dílo*, s. 62-63.

literatura, především realistické a naturalistické romány. Balajka uvádí, že u české menšiny bylo též z evropského hlediska ojedinělé výsadní postavení poezie před ostatní literaturou. Vysvětluje to jejími vlastnostmi, které podporovaly udržení všeobecného pocitu společenské jednotnosti a národní jednoty, která byla však v reálu neudržitelná. Zájem národně osvobozovacího zápasu byl neúprosný a národní představitelé si toho byli dobře vědomi. Tehdejší poezie byla dle Balajky vhodnější než próza pro svůj vlastenecký patos, výzvy ke svornosti, zdobnou rétoriku, povšechně formulovaná hesla svobody i historickou tematiku.⁶⁵ Tato vyjádření musela kompenzovat veřejnou nespokojenost s domácí politikou a jejími neustávajícími spory mezi staročechy a mladočechy, které vrcholily uprostřed sedmdesátých let.

Všechna tato zjištění podrhují zájem Čechů, který projevovali o zahraničí. Jedním z důsledků prohrané války je, že Francie „objevila“ Čechy v jejich emancipační snaze, která byla podpořena českou náklonností k Francii a Francouzům. Reznikow o důvodech skutečně pozitivního vzájemného vztahu, který se zde vytvářel, píše toto:

„Rozmach pruské síly a zejména vlivu Německé říše po roce 1870 posiloval naději, že Francie může vůči Čechům plnit ochrannou úlohu – patrně proto, že po bitvě u Sedanu začala zájem o sblížení se slovanským obyvatelstvem střední Evropy projevovat i francouzská strana. (...) Zájem Čechů o Francii byl projevem zásadně protiněmeckého charakteru českého nacionalismu.“⁶⁶

Byl to tedy především společný nepřítel, který oboustranné přátelství utvrzoval. Tím se pochopitelně stávalo časově omezeným. Díky navázání kulturních styků se nicméně prohloubilo a dostalo pevnější základ. V jeho počátcích ale stálo zajetí Napoleona III. i se stotisícovým vojskem u Sedanu armádou pruského císaře. Francie se dostala do nelehké situace jak na poli domácím, tak především na poli mezinárodním, kde neměla spojenců. Začalo tedy hledání nepřátel nepřátel a Češi se nejen ukázali být nepřátelští vůči Německu, ale dokonce celonárodně Francii podporovali. Češi uvěřili, že Francie je mocným státem, který sice nyní válku prohrál, ale na její velikosti to, jak se mezi sebou stále přesvědčovali, nic neubírá. Francie zřejmě Čechy sama podporovala v myšlence, že se může stát ručitelem zachování české menšiny.

⁶⁵ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 84.

⁶⁶ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 19.

Prohra Francie ve válce s Pruskem se stala velice důležitým mezníkem ve smýšlení většiny českého národa. Profrancouzská nálada vystoupila ze svého elitářství a doslova zlidověla. A stejně tak protiněmecká nálada se ve všeobecných společenských kruzích ještě ostřeji vyhrotila. Formující se národní inteligence měla až do této doby pevný národní program. Její zahraniční snahy nebyly jednotné, a to jejich celonárodní účinnost oslabovalo. Nyní daly lidové vrstvy jasný pokyn k jednomyslnému soustředění veškerých národních snah na Francii. A Francie to ve svých těžkých chvílích uvítala. Češi však byli ve svém úsilí hnáni především obavami o vlastní existenci, která se ukázala být stále nadmíru nejistá. Z katastrofálního scénáře měli Češi až panickou hrůzu a tuto paniku se snažili všemožně utišit částečně na úkor sebeklamu⁶⁷, ale především mohutným kulturním vzepětím. Kultura byla de facto jediným ukazatelem samostatnosti národa. „Germánské rozpínavosti“ se velmi obdobně, jen snad s větší rozvahou, obávala i Francie, která dobře věděla, že středoevropští Slované jsou v největším ohrožení a mohou tudíž hrát klíčovou roli v následujícím evropském dění. Dále se proto zaměříme na vyústění českých snah o sblížení s Francií, které vyvrcholily v letech 1900–1902. Přihlédneme též k pročeským akcím ze strany Francie, která v Evropě postupně ztrácela diplomatickou moc.

1.3. Rok 1902 a spřízněnost Prahy a Paříže

V osmdesátých letech se česká kultura již prokazatelně oprostila od výhradního ulpívání na českém jazyce. Literatura hrála i nadále velmi důležitou roli, existovalo již ovšem, nebo právě vznikalo, tolik uměleckých i kulturně národních projevů na velmi vysoké úrovni, že české prostředí nabylo sebedůvěry. Viděli jsme, o kterých všech neязыkových doménách, v nichž český národ ve světě vyniká, mluvil Albert (hudba, malířství, plastika, umění mimické). Zatím nezmíněnou doménu české kultury je sport v čele se Sokolem, které v roce 1887 měl asi dvacet tisíc členů⁶⁸ a který se podílel na

⁶⁷ Míra uvědomělosti českých špiček o skutečné mezinárodní situaci by zasluhovala bližší zájem.

⁶⁸ Založením Sokola již v roce 1862 dali podnět k zakládání Sokolů i v jiných zemích a následně docházelo k mezinárodním návštěvám právě na sportovní úrovni. (in <http://www.sokol-cos.cz/> dne 24. 8. 2011.) Reznikow dokládá, že „roku 1891 byla francouzská delegace složena pouze ze sportovců.“ (in Reznikow, *cit. dílo*, s. 232.) Avšak Čenkov mluví o výpravách do Paříže (roku 1889), Nancy (1892), Lyonu, Toulouse, Périgueux a Nizy a zdůrazňuje, že Francouzi tak poprvé viděli jiné Čechy než politiky. Navíc hlavní organizátor francouzské Unie gymnastů Sansboeuf se stal ochráncem Čechů v Paříži. In Čenkov, *cit. dílo*, s. 300.

obnovení olympijských her.⁶⁹ Těž jsme na různých místech jmenovali některé kulturní a vědecké instituce, jež právě vznikaly. Jmenujme otevření Národního divadla v roce 1881, respektive 1883, a nové koncertní sítě. Dále rozdělení staré Karlo-Ferdinandovy univerzity na samostatnou univerzitu českou a německou v roce 1882. A o několik let později otevření České akademie věd a umění (1890) a nové budovy Národního muzea na Václavském náměstí roku 1891. Česká věda se začala zbavovat do té doby téměř výlučné závislosti na vědě německé. Umělci se učili v zahraničí, ale zůstávali Čechy. Přitom dosahovali světové úrovně. Dokladem toho je kupříkladu budova Národního divadla, na jejíž výzdobě se podíleli výhradně čeští umělci. Nebo úspěch na Mezinárodní hudební a divadelní výstavě, která se konala ve Vídni v roce 1892. Češi dosáhli neuvěřitelných výsledků za velmi krátkou dobu. Ve zmíněných institucích se, slovy Balajky, dovršil „proces plně organizovaného národního života“⁷⁰ Češi se navíc organizovali v nejrůznějších vlasteneckých spolcích, počínaje Uměleckou besedou, přes nejrůznější frankofilská sdružení až po salony, které byly obdobou salónů například pařížských.

Francie toto dění sledovala s čím dál větším zájmem. Projevilo se to především pozvolným, ovšem cíleným ovlivňováním veřejného mínění Francouzů a celkovou otevřeností Francie vůči Čechům. Důkazy o tom dokládá Reznikow kupříkladu v postoji polovládního listu *Le Temps*, jehož analýzu vypracoval Ivo Vlček.⁷¹ Vlček cituje Blachonův dopis Pinkasovi z roku 1898, v němž se píše:

„Již Čechy tolik nelituji (...). Mám zato, že teď mají velkou část cesty za sebou. Kdyby v tomto ohledu stačily nepřímé důkazy, našel bych je v postojích Pressensého z *Le Temps*, který již nějaký čas seznamuje s českou věcí a povšechně o ní píše v jednoznačně pozitivním duchu, i když nezachází příliš daleko. Když si *Le Temps* někoho nebo něčeho více všimá, pomíneme-li zájem o protestanty a židy, můžeme si být jisti, že se nedalo nic jiného dělat a že tím pádem nezaujal stanovisko bezdůvodně.“⁷²

⁶⁹ Pierre de Coubertin chtěl Sokoly získat pro svou myšlenku olympijských her. Ti se sice nezúčastnili prvních her v Aténách, ale o čtyři roky později, roku 1900, do Paříže přijeli. Jiří Stanislav Guth byl toho roku v Paříži a „vyjádřil svou nespokojenost [s tím], že francouzské sportovní časopisy představovaly české olympioniky střídavě jako Rakušany, Maďary nebo i Američany. Pařížský *Journal des Sports* uveřejnil Guthovo ohrazení pod titulkem *Češi nejsou Rakušany*. Podle svého pozdějšího vyjádření požadoval Guth tiskovou opravu ve smyslu, že zmínění účastníci byli «Češi, a proto také Rakušané», a tím se Guth jako středoškolský profesor po devíti letech bránil disciplinárnímu řízení, které mu hrozilo.“ In KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Praha : Argo, 1996. s. 320-321.

⁷⁰ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 83.

⁷¹ VLČEK, Ivo. *La France et les pays tchèques de 1871 à 1914. Étude sur la diplomatie, l'opinion publique, les doctrines politiques et leur interdépendance*. Doktorská práce. Université de Strasbourg, Faculté des lettres et sciences humaines 1970, nevydáno; in Reznikow, S., *cit. dílo*, s. 242p.

⁷² dopis Blachona Pinkasovi 27. 3. 1898, fond S. Pinkase, LAPNP. in Vlček, I., *cit. dílo*. in Reznikow, *cit. dílo*, s. 242p.

Zájem byl však i oficiálního charakteru. Například profesor ústavního práva na École libre des sciences politiques a odborník na národnostní otázky malých států (zejména Belgie, Švýcarska a Holandska) Charles Benoist (1861–1936) byl Hanotauxem vyslán do Prahy s pověřením „prozkoumat možnost či nemožnost, vhodnost či nevhodnost zániku habsburského dvojestátí a to s přihlédnutím k české otázce, která by události mohla ovlivnit rozhodujícím způsobem.“⁷³ V letech 1897–1899 pak Benoist ve třech článcích seznámil francouzskou veřejnost s nejdůležitějšími požadavky Čechů, s nimiž se dokonce sám ztotožňoval. A v neposlední řadě Reznikow uvádí, že „počet oficiálních návštěv českých zemí se stále zvyšoval.“⁷⁴ Tyto oficiální události byly zdůrazněny zřízením francouzského konzulátu v Praze, kam v roce 1897 přijel první konzul Alfred Louis Meroux de Valois (1897–1903), mladý ambiciózní diplomat. Za nejvýznamnější signál vyslaný Čechům však Reznikow považuje přijetí zpravodaje *Národních listů* Hladíka Paulem Deschanelem. Než Deschanel cokoli řekl, upozornil Hladíka, „že s ním nepromlouvá jako předseda poslanecké sněmovny, nýbrž jako publicista, «confrère»: *Vaše české záležitosti sledujeme ve Francii velmi pozorně. Vidíme vás a sledujeme vás (...)*“⁷⁵

Důvod této francouzské aktivity vůči Čechům nebyl zcela nezištný. Je třeba brát v potaz, že válka roku 1870 urychlila dohodu o německo-rakouském spojení, která byla tajně podepsána v roce 1879. Toto spojení se o tři roky později rozšířilo vstupem Itálie na tzv. Trojspolek a krátce poté bylo odtajněno.⁷⁶ Zadání mise, kterou naplnil francouzský profesor Benoist, zřízení francouzského konzulátu v Praze, to vše poukazuje na patrnou vůli Francie rozvrátit Trojspolek, díky Čechům, zevnitř nebo ho alespoň oslabit.

V devadesátých letech však v českých zemích panovala nálada neradostná. Sebevědomí zřejmě stouplo Čechům do hlavy a dřívější jednota a nadšení se vytrácely. Nahrazovaly je osobní konflikty a hádky. Balajka stav a náladu společnosti popisuje takto:

V osmdesátých letech a na prahu let devadesátých se „požadavek dne“ změnil. Někdejší optimismus měšťanské třídy a jejích mluvčích je tentam, na místo nadšení nastoupilo vystřízlivění a skepse, nastává rozčarování z neuskutečněných ideálů, doba pokročila od syntézy, kterou se vyznačovala první fáze nástupu měšťanstva, k analýze, umění směřuje k realizmu, naturalizmu a impresionizmu. Od historizmu k současnosti, k bolestem doby, tak zní příkaz dne.“⁷⁷

⁷³ VLČEK, I. *cit. dílo*, s. 164, in Reznikow, s. 243.

⁷⁴ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 242.

⁷⁵ *Tamtéž*, s. 243.

⁷⁶ *Tamtéž*, s. 26.

⁷⁷ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 9-10.

Nezadržitelná sociální diferenciacie se již nedala skrývat a Češi byli náhle postaveni před realitu stavu své společnosti. Básníci až do nynějška sloužili s jistou mírou sebezapření měšťanské společnosti a uhlazovali svými verši sociální rozpory, pracovali pro vlast a pro její duševní vyrovnanost. Svůj tichý nesouhlas neprojevali ani v dobách, kdy se objevovali pochybnosti o smyslu národní existence.⁷⁸ Sám Vrchlický byl názoru, že koncept národa se nemusí překrývat s územně správní realitou. Politické spory ale odmítal s tím, že „drobná pozitivní práce pro národ, především pak osvěta a rozmach národní kultury znamenají víc než vysoká politika“. I Vrchlického však strhla vzrušená dobová atmosféra opozičních nálad, která se odrazila ve sbírce *Hlasy v poušti*.⁷⁹ V této sbírce i on reaguje básněmi „na politické kompromisy a naprostý krach politických vůdců v národě osvobozovacím boji.“⁸⁰

Politickému „krachu“ čelili velmi obratně mladočeši a to díky určité souhře náhod. Viděli jsme, jak byli Češi národně aktivní a jak zájem Francie o Čechy rostl, a také že tento zájem měl ve Francii podporu v nejvyšších vládních kruzích. Zájem Francie však nebyl primárně zásluhou českých politiků. Ti však vedením „zahraniční politiky“ zvyšovali svůj domácí kredit. Od roku 1898 například připravovali svou oficiální návštěvu Paříže. Tato se opravdu uskutečnila o dva roky později po následujících okolnostech. V Paříži se konala Světová výstava, na jejímž programu byly vedle kulturních a sportovních akcí též nejrůznější kongresy, kterých se účastnili i čeští vědci⁸¹. Čeští zástupci neměli mnoho příležitosti k vyslovení se, až se ke slovu dostal Josef Herold na kongresu evropských poslanců a „jménem českých poslanců přednesl plamenný projev, v němž ostře kritizoval porušování mezinárodního práva a práva národů válkami. (...) Svůj projev zakončil oslavnou ódou na francouzskou vlast.“⁸² Další událostí byly květnové volby na pařížské radnici, jež ovládli nacionalisté, kteří chtěli uspět ve volbách do parlamentu roku 1902, a výhra na pařížské radnici jim dodala sebevědomí. Právě tato radnice přijala dne 15. července 1900 první oficiální delegaci města Prahy v Paříži. Hlavním úspěchem této

⁷⁸ *Tamtéž*, s. 158. Balajka odkazuje stať H. G. Shauera z roku 1886 v Čase s názvem „Naše dvě otázky“, v níž se ptal, zda-li český národně osvobozovací zápas má vůbec nějakou naději na úspěch.

⁷⁹ Jde o knihu: VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Hlasy v poušti, básně (1890 – 1897)*. Praha : J. Otto, 1897. 173 s. Nepřehlédněme, že tyto básně byly psány v průběhu celých devadesátých let.

⁸⁰ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 157-158.

⁸¹ Šlo například o mezinárodní kongres lékařských věd, který je mj. důkazem podpory Francie národní samostatnosti malých států. „Oficiální listina pařížského lékařského kongresu obsahovala odděleně *Autriche* (Rakousko) se 141 jmény, *Hongrie* (Uhry) s 85, *Les Pays Tchèque* (české země) s 84, *Pologne* (Polsko) se 75 a *Croatie* (Chorvatsko) s 8 delegáty.“ Při tom docházelo k teritoriálně delikátním situacím, kdy „němečtí lékaři z Čech a Moravy byli registrováni pod Rakouskem, kdežto čeští lékaři z Vídně, Prešpurku (Bratislavy) a Košic byli přiděleni českým zemím.“ In KOŘALKA, J. *cit. dílo*, s. 319.

⁸² REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 226.

návštěvy byla sama její realizace, a dále ohlas v tisku. Francouzští a čeští nacionalisté mezi sebou přitom uzavřeli slovem Reznikowa „pakt“⁸³ s cílem vzájemné propagandy. Podstatu spolupráce shrnul Reznikow v následující větě:

„Francouzští nacionalisté pomáhali Čechům při propagaci v tisku a v organizaci dvoustranných akcí (určených pro Francii, ale také českou veřejnost), Češi na oplátku zdůrazňovali před francouzskou veřejností svou podporu nacionalismu a propagovali téma francouzských nacionalistů ve své vlasti.“⁸⁴

Reznikow dále vysvětluje, čím si Češi tento nemalý zájem francouzských nacionalistů zasloužili. Tedy především tím, že francouzští nacionalisté se vyjadřovali protianglicky, protiněmecky i protiamericky. Rusofilství bylo neslučitelné s postojem vlády. Možných přátel zbylo tedy málo, vlastně jen nepřátelé nepřátel, Búrové⁸⁵, Irové a Češi. Na rozdíl od zjevných nevýhod spoléhání se na Búry, v sobě Češi „spojovali hned několik výhod najednou: byli Slované, nenáviděli Němce a měli mimořádně kladný vztah k Francii. Do Čech to ani nebylo daleko, pouhých třicet hodin po železnici, a Praha byla navíc moc pěkné město.“⁸⁶ Je tudíž zjevné, že okolnosti sblížení byly objektivní i zcela subjektivní, a zároveň vysvětluje, že Češi si toto sblížení vysloužili svým novodobým češtvím, více než čímkoli jiným. Češství, jak uvedeno výše, spočívalo především na české kultuře mající svůj základ v národním jazyce. Nutno však připomenout, že české frankofilství bylo obecně velmi rozšířené a mělo vlastenecký charakter a že Francouzi byli překvapeni dobrou znalostí francouzštiny v Čechách, podobně jako se čtyřicet let předtím divili opaku.⁸⁷

U příležitosti sletu sportovců v roce 1901 do Prahy přijela, kromě četných slovanských delegací, též šedesátičlenná francouzská delegace, v níž vedle sportovců byla i většina představitelů pařížské radnice, která sem zavítala na oficiální návštěvu Prahy. Přes hojnou mezinárodní účast se noviny věnovaly téměř výhradně Francouzům. Již při jejich příjezdu lidé jásalí okolo železnice, jako by projížděl sám císař. V Praze radost dokonce způsobila dočasné stmelení všech politických stran a frakcí a též kulturních představitelů

⁸³ *Tamtéž*, s. 226-240.

⁸⁴ *Tamtéž*, s. 229.

⁸⁵ Afrikánci (Búrové, holandsky Boer) – národ v JAR (asi 2,5 milionu osob) a sousedních zemích (celkem asi 1 milion osob). Jazyk Afrikánců (afrikaans) patří do germánské větve indoevropské rodiny; protestanti. Potomci nizozemských usedlíků (od 17. století), francouzských hugenotů a německých přistěhovalců. In *Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích*, Praha : Diderot, 1997. díl 1.

⁸⁶ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 229-230.

⁸⁷ *Tamtéž*, s. 401.

(Vrchlického a Schomranze, nového ředitele Národního divadla), novinářů atd. Po oficiální stránce proběhlo setkání nad očekávání dobře. Dokonce i „pro ostřílené představitele francouzských lig a specialisty v otázkách propagandy to byla podívaná zcela přesvědčivá a vzbudila v nich nelíčený obdiv jak k sokolům, tak k celému českému lidu.“⁸⁸ K nemilému překvapení francouzské vlády, která měla informace od pražského konzula Valoise nebo vídeňského Reverseauxa, vůbec nikdo proti nacionalistům veřejně nevystoupil. O nadšené proslovy naopak nebyla nouze. A to navzdory vědomí rizika, že si tak Češi „odříznou cestičku k francouzské vládě, kterou iritovala divoká protivládní rétorika nacionalistických žurnalistů, opojených úspěchem na pařížské radnici.“ Kdybychom snad přehlédli žurnalistický vliv na tak důležité veřejné mínění Francouzů, nelze opomenout „antidemokratické směřování francouzských nacionalistů“, které ovšem „nebylo v Čechách zcela jasně pochopeno (s výjimkou Masarykova *Času*).“⁸⁹

Francouzští diplomaté, především Valois, který do Prahy přišel jako čechofil, nyní píše do Francie s despektem: „Na kampani vedené francouzskými nacionalisty podílí se celá česká země (...).“ a dále upozorňuje, že z mezinárodního hlediska je český národ pro „německou myšlenku v Rakousku příliš slabou překážkou“. A že tedy Češi nebudou překážkou na cestě pangermanismu. Zároveň spolu s Reverseauxem se kupříkladu snažili zabránit účasti českých delegací na oficiálních oslavách výročí Victora Huga v Paříži v roce 1902. To se jim však nepodařilo. Byl to, dle Reznikowa, především díl francouzského čechofilství, které dokládá v části s názvem „Quai d'Orsay pod tlakem čechofilů“.⁹⁰ Zde na několika příkladech ukazuje, jak depeše od jmenovaných diplomatů byly v Paříži před jejich předáním jakýmsi „hodným skřítkem“ drobně upravovány ve prospěch Čechů.⁹¹ A tak se české delegaci, která tehdy do Paříže odjela, dostalo nikoliv „co nejmrazivějšího“ uvítání, nýbrž pouze uvítání „velmi chladného“. V Paříži tedy byli ve dnech 23. února – 1. března 1902 na pozvání pařížské radnice přítomni zástupci pražské radnice v čele s jejím předsedou Srbem, bývalý ředitel Národního divadla Šubrt, který zastupoval současně několik literárních spolků (Uměleckou besedu, Máj a Svatobor) a zástupci Sokola. Povšimněme si, že dle jedné z prosincových depeší Reverseaux souhlasí s přijetím

⁸⁸ *Tamtéž*, s. 236.

⁸⁹ *Tamtéž*, s. 231.

⁹⁰ *Tamtéž*, s. 247-249.

⁹¹ Reverseaux žádal „co nejmrazivější přijetí“ pro českou delegaci na oslavách výročí, ale kdosi na politickém vedení ministerstva, patrně jím soucitem, škrtnl „co nejmrazivější“ a nahradil jej umírněnějším „velice chladné“ (27. 12. 1901). Jindy zase Valois poslal do Paříže překlad jednoho článku z *Národních listů* (z 8. 10. 1902), který označil za „protifrancouzský“, skřítek to škrtnl a nahradil podtrženým výrazem „protivládní“. Což Reznikow považuje doslova za „dost velký rozdíl“.

delegace spolku Máj, jmenovitě s Vrchlickým, Čenkovem a žurnalistou Kronbauerem. Jinde se však dozvídáme, že předseda Akademie věd, tedy Vrchlického nadřízený, Hlávka „přísně odsoudil nacionalistický průběh francouzsko-českých vystoupení v [soukromé] korespondenci s Valoisem, vedené v době příprav stého výročí Victora Huga. Píše, že u Vrchlického, velkého překladatele Hugova díla, dosáhl příslibu, že se oslav nezúčastní.“⁹² Samotný průběh oslav vystihuje tato Reznikowova věta:

„Pařížská radnice podle očekávání vystupovala v roli hostitele výborně, dokonce lépe než v roce 1900. Českou delegaci zviditelňovala, jak jen to bylo možné, při všech ceremoniích, které pořádala.“⁹³

K tomu jen podotkneme, že tehdy do Francie mnoho delegací jiných zemí nepřišlo, a tak se tři měsíce před francouzskými volbami Čechům dostalo doslova „propagační kampaně“. Články o Čechách se objevily i v novinách vycházejících ve velkém nákladu. A veřejné mínění na sebe nenechalo dlouho čekat: „poprvé v historii byli Češi ve Francii skutečně populární.“⁹⁴

Tato několikaletá sláva středoevropského národa a jedné z menšin rakouskouherského soustátí měla několik přímých následků. Jedním z nich bylo zorganizování první pražské výstavy Augusta Rodina (květen až červenec 1902), při jejímž otevření byl přítomen sám umělec. Češi kulturní návštěvu nepokrytě zpolitizovali a vítali Rodina jako vyslance kultury Francouzské republiky.⁹⁵ Výstava výrazně přispěla ke zviditelnění se českého národa ve světě. Reznikow však důležitost tohoto počínu vidí ještě trochu jinde:

„Rodinovu pražskou výstavu musíme považovat, pomineme-li její ryze umělecký význam, za první konkrétní výsledek nových francouzsko-českých vztahů. Byla to vůbec první velká výstava Augusta Rodina za hranicemi Francie. Jako její pořadatel si tím Praha nepochybně vydobyla své místo mezi ostatními národy.“⁹⁶

⁹² REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 253p.

⁹³ *Tamtéž*, s. 238.

⁹⁴ *Tamtéž*, s. 239.

⁹⁵ Šlo také o určitou formu odvety Rakousku. „Po období devadesátých let, kdy od procesu s Omladinou došlo k několika střetům s protičesky ovlivněnou politikou vídeňské centrální moci, bylo okázalé přivítání Rodina zřetelnou demonstrací české touhy po svobodě, nalézající právě v kultuře legální ventil k vyjádření svého postoje.“ In HALÍŘOVÁ, Marie. *Pocta Rodinovi 1902–1992*. Praha : Galerie hlavního města Prahy, 1992. s. 7.

⁹⁶ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 241.

Zmíněný umělecký význam nám vědomě uniká i v této práci, je však samozřejmé, že právě umění, jakožto vrchol kultury, je hlavním nositelem rozebíraného mezinárodního dění. Politické aspekty by ovšem nebylo vhodné opomíjet, neboť přímá provázanost umění a politické podpory umění byla již tehdy často diskutována.⁹⁷ V uvedené citaci stojí za povšimnutí, že autor počítá Prahu za určitou národní jednotku, která se poměřuje s ostatními národy. Obtíže při pojmenovávání tehdejších národních snah, které jsou oficiálně pod záštitou Rakouska-Uherska, vůči němuž se zároveň český národ vymezuje, jsou pochopitelné. Objektivně vzato byla právě Praha tím českým kulturním centrem, které v cizině vešlo v obecnější povědomí a české země reprezentovala.

Účast Čechů na pařížských oslavách měla i neokázalý, diskrétní a o to důležitější následek, a sice založení *Correspondance tchèque*. Šlo o projekt připravovaný již pět let a právě nyní došlo k vytvoření „francouzsko-české informační kanceláře“ posílající zprávy veškerému francouzskému tisku,⁹⁸ s výjimkou socialistického. Přitom kromě zprostředkovávání pravidelných informací do Francie nesledoval tento projekt žádné vnitropolitické cíle.

Dopady oslav nebyly samozřejmě jen pozitivní. V roce 1902 skončilo Valoisovo působení v Praze a vztahy s Francií, která se rozhodla již nezasahovat do českých záležitostí, ochladly. Možná proto, že zástupce Francie po několika letech omrzely halasné projevy českých představitelů, které často končily právě u halasnosti. Abychom nahlédli do tehdejších pohnutek nejvyšších představitelů Francie, které samozřejmě určovaly mezinárodní dění, využijeme Reznikowovy práce, v níž jsou publikovány i poměrně jedinečné původní dokumenty. Zde jde o nótu zpravodajského oddělení ministerstva zahraničí (*Deuxième bureau*) s datem 2. listopadu 1902. Byla zpracována ve Vídni a odeslána pouze čtyřem adresátům: ministru války, veliteli hlavního štábu, ministru zahraničních věcí a prezidentu republiky. (Kurzivou vyznačeno autorem.):

„Slovanská říše na severu je stejně nereálnou vidinou jako slovanská říše na jihu. Musíme si přát, aby všichni Slované žili i nadále v Rakousku-Uhersku a nehledali nějaký chimérický osud jinde. Jakékoli odštěpení slovanských národů by zhoršilo stávající situaci a *posílilo by ještě více němectví*. Stěžují-li si Slované, že ještě nedosáhli rovných práv, měli by vyhodnotit úspěchy dosažené v posledních patnácti letech a přinutit se k trpělivosti. Jsou nyní dosti silní, již nemohou být zatlačeni do kouta ani o cokoli přijít. Je na

⁹⁷ Například Antonín Dvořák psal z New Yorku pražským zastupitelům přímlovu o podporu kultury.

⁹⁸ Podle předběžného průzkumu Schmidta-Beaucheze projevilo ochotu posílané zprávy otiskovat asi třicet francouzských novin.

Češích, aby inteligentním využitím obratnosti, slušnosti, síly, v případě potřeby i hrozby, završovali svůj národní úkol, ekonomickou, kulturní a politickou emancipaci svého lidu, *kteřá nutně povede k tomu, že Rakousko bude čím dál méně německým státem a čím dál více státem slovanským.*

Právě na tom máme my Francouzi zájem, *veškeré city musí zůstat stranou.* (...)

(...) Jsme si jisti, že *bychom si mohli naklonit mnohem více rakouských národností,* dokonce i část Němců. Ze zkušenosti však víme, že jakmile zmíníme panslavismus, je každé úsilí marné.

Základy francouzsko-českého přátelství byly položeny a to je důležitý výdobytek. (...)⁹⁹

Původní záměry Francie jsou zřetelné. Po asi pěti letech si však Francouzi již byli jisti, že slovanská samostatnost je v té době nereálná, respektive že by neprospěla francouzským zájmům. Nadále Francii půjde o pozvolnou slavizaci Rakouska, o kterou se „nyní dosti silní“ Češi budou muset postarat sami. Čechofilství, které panuje i na nejvyšších postech, je projevem osobní náklonnosti Francouzů, pro které Češi nejsou jen jedním z rakouských národů. Češi si v Paříži vydobili určitou míru uznání a důvěry, a přestože politické akce Francie nebudou již Čechům tak nakloněny, sympatie se tím nevytratí.

Viděli jsme, že se ve dvou posledních dekádách 19. století dovršil proces plné organizace národního života a že rozvoj české kultury došel uznání i mimo hranic Rakouska-Uherska. Rozvoj však společnost posunul do období vnitřní stagnace. Ta ovšem pro Francii, která na Češích měla velký zájem, asi nebyla podstatná. Pozornost francouzské veřejnosti, již její představitelé obraceli na Čechy, využili ve svůj prospěch francouzští nacionalisté, kteří ovládli Pařížskou radnici a začali pro svou kampaň využívat právě Čechy. Ti si snad nebyli nejzazších důsledků svého jednání obecně vědomi a mezinárodní návštěvy, především pařížské, vítali s nelíčenou radostí. Spolupráce Prahy a Paříže přinesla i konkrétní důsledky v podobě Rodinovy výstavy v Praze nebo založení Correspondance tchèque. Celkovým důsledkem však bylo odvrácení diplomatické pozornosti Francie, která doznala, že Češi a Slované obecně nemohou Francii v náročné mezinárodní situaci výrazně pomoci. Odvrácení politické pozornosti však neznamenalo obecné ochlazení přátelských kulturních vztahů. Navíc oboustranný pozitivní vztah, který vznikl mezi Francouzi a Čechy, měl zásadní vliv na dění v Čechách v roce 1914.

---

⁹⁹ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 251-252. kráceno.

1.4. Říjen roku 1914 jako předzvěst završení emancipace českého národa

Je skutečně třeba mít na zřeteli, že česko-francouzské vztahy byly na úrovni měst. Jinak to ani být nemohlo. Dokonce udržování zmíněných přátelských vztahů, jež bylo pod patronátem pražské radnice, mělo na starosti jen několik málo lidí. Reznikow zaznamenal, že Čenkov ve své knize hovoří konkrétně o skupince jedenácti mladých lidí, kteří zprostředkovávali informace do Francie a pečovali o frankofilskou ideu.¹⁰⁰ Šlo právě o novou generaci mladých lidí, kteří měli k Francii velmi kladný vztah. Ač příliš nespolupracovali, uskutečnili některé ne snad okázalé, ale zato důležité kroky, které stávající situaci posouvaly dále. Jde například o stav výuky francouzštiny na pražské univerzitě či propagaci české literatury ve Francii, k čemuž se vzápětí vrátíme. Již rok 1903 byl pro aktivní vztah Prahy s Paříží nešťastný. Snad ne tolik úmrtím Riegera, ale spíš faktem, že Riegerovu osobnost nedokázal žádný český politik rovnocenně nahradit. Zprvu se pozice respektovaného patrona francouzsko-českých vztahů ujal Herold, ale Riegerova formátu nedosáhl.¹⁰¹ Herold se v roce 1908 stáhl z veřejného života a nikdo již neprojevil dostatečně velký zájem tuto čestnou funkci zastávat.¹⁰²

Mimo politické kruhy však stojí projevy mladých frankofilů. Uvedme pro příklad novátorské počiny Hanuše Jelínka. Roku 1900, tedy ve svých 22 letech, začal působit v Paříži a „pilně pracoval na tom, aby Francii seznámil s českou literaturou a přiblížil ji.“¹⁰³ Při příchodu do Paříže našel útočiště v nevelké české kolonii, kde se též seznámil s Legerem a Denisem.¹⁰⁴ V roce 1912 vedl na Sorbonně cyklus přednášek o české literatuře. Tyto přednášky, kromě velkého zájmu posluchačů, vzbudily zájem též u tisku, ale především mezi slavisty, kteří se soustřeďovali kolem francouzsko-slovanského sdružení, jehož předsedou byl Denis. Následně Jelínek vydal knihu o současné české literatuře¹⁰⁵ s

¹⁰⁰ *Tamtéž*, s. 374p.

¹⁰¹ Jedním z důkazů Riegerovi výjimečné osobnosti může být i to, že po jeho úmrtí po něm chtěli v Paříži pojmenovat ulici. Tehdy k tomu nakonec nedošlo. Mezi odpůrci byl např. Reverseaux.

¹⁰² REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 373-374.

¹⁰³ *Tamtéž*, s. 383.

¹⁰⁴ Ernest Denis byl především historik. Ale podobně jako Louis Leger byl čechofil, který byl s Čechy v kontaktu. Z mládí uměl česky, neboť mu hodiny češtiny dával Vrchlický. Denis i Leger publikovali mnoho knih s českou tematikou a pro obecné povědomí o Česích v zahraničí to byli klíčové osobnosti.

¹⁰⁵ Jedná se o knihu: JELÍNEK, Hanuš. *La Littérature tchèque contemporaine*. Paris : Mercure de France, 1912. 366 s. Vydání knihy s podobnou myšlenkou plánoval již Palacký se svým přítelem Jeanem Carro v roce 1845. Šlo tehdy o přeložení do francouzštiny *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*, žádné pařížské nakladatelství neprojevalo zájem, dle jejich slov, o dílo „dosud nedokončené“. In Reznikow, S.

obsáhlou Denisovou předmluvou a s přílohou přeložených básní do francouzštiny. Po tomto svém úspěchu požádal Kramáře o vedení české propagandy v Paříži, nedostalo se mu však žádné odezvy. Postupem času se však dozvěděl o ohlasech na svou smělou, průkopnickou knihu. Někteří kritici zdrženlivě přiznávali její nespornou užitečnost, jiní ji zcela ignorovali¹⁰⁶ a našli se i tací, kteří Jelínkovu knihu očeřovali, a to dokonce před francouzským publikem¹⁰⁷. Zájem Čechů spojovala nacionalistická myšlenka, ale spolupracovníky nebyli. Jelínek si toho však mohl být vědom po zkušenosti z roku 1909. Svým přátelům Miloši Jiránkovi, vůdčí osobnosti skupiny Mánes, a Viktoru Dykovi svěřil svůj nápad založení francouzsko-české organizace, která by měla své centrum v Praze a svůj protějšek v Paříži. Projekt skončil taktéž nezdarem. Důvody tkvěly v neschopnosti spolupráce z takřka výhradně osobních důvodů. Reznikow detailně popisuje několik takových případů, kdy se zdárný projekt pro absolutní neschopnost shody nemohl realizovat. „Balkanizace pražského kulturního života“ začínala u různého politického smýšlení, pokračovala přes rozdílné estetické názory a končila u trpkého osobního nepřátelství.¹⁰⁸

Jelínkova kniha ve Francii vyšla a byla první publikací v zahraničí, která představovala Čechy zatím fiktivně jako samostatný, silný národ. „Rakousko-Uhersko jako by zde neexistovalo!“¹⁰⁹ O této knize řekl po válce Masaryk Jelínkovi: „Často a mnoho jsme na vás vzpomínali a vaše kniha nám prokázala výborné služby.“¹¹⁰ Již v roce 1914 se Jelínkova vize začala realizovat.¹¹¹ Když vypukla válka, ve Francii se spustil byrokratický mechanismus, který na válečný stav byl připraven mimořádně přísnými cizineckými právními předpisy.¹¹² Češi jakožto rakouští občané začali být, ve Francii nejprve mimo Paříž, internováni. Reznikow popisuje den po dni počínání pařížských Čechů. Ti se i přes zpočátku zavřené dveře domohli, díky navázaným kontaktům jmenovitě pak díky Sansboeufovi, statutu přátel Francie, a tím zachránili českou kolonii ve Francii.¹¹³ Toto byl

---

cit. dílo, s. 47.

¹⁰⁶ K nim patřil i nejvýznamnější literární kritik Šalda. Jeho mlčení však není tak překvapující, když o něm Jelínek v knize napsal tuto choulostivou poznámku: „Jako všichni zneuznaní básníci, kteří se vrhli na kritiku, je nervózní, žlučovitý, jízlivý a mstivý.“ In Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 384p.

¹⁰⁷ To byl konkrétně případ velkého a činorodého frankofila Čenkova, který nejen že knihu napadl v *Correspondance tchèque*, ale Francouzům rozdával a posílal letáky, které knihu nedoporučovali ke čtení.

¹⁰⁸ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 382-387.

¹⁰⁹ *Tamtéž*, s. 388.

¹¹⁰ JELÍNEK, Hanuš. *Zahučaly lesy*. Praha : Fr. Borový, 1947, s. 500.

¹¹¹ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 393-397.

¹¹² „Archivy zpravodajské kanceláře potvrzují, že původně se s Čechy vůbec nepočítalo, zvláštní statut měli předem zajištěný pouze Alsasané a Lotrinci.“ In Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 394.

¹¹³ Tento statut se podařilo o něco dříve dosáhnout také polské kolonii, ta však ve Francii dosahovala zcela

nejdůležitější krok, protože byl vůbec první a vyžadoval rychlé jednání. To co následovalo o dva měsíce později, Reznikow shrnuje těmito slovy:

„ (...) povolení k pobytu se 2. října změnilo na trvalé (oficiálně zdůvodněné tím, že o rusofilském a frankofilském cítění Čechů není pochyb). Kolonie dostala pověření vydávat od 14. října 1914 osvědčení o české národnosti, čímž získala určité konzulární pravomoci.“¹¹⁴

O dění ve Francii se v Čechách mnoho nevědělo. Proto Keplovy propašované dopisy¹¹⁵ z druhé poloviny října, které zmiňovaly „mimořádný statut“ Čechů ve Francii a jejich „povolení vstoupit do francouzské armády“, zapůsobily v Praze jako „blesk z čistého nebe“. Češi, kteří do této chvíle příliš nevěděli jak se k nastalé situaci postavit, dostali jasný impuls, neboť:

„v Keplových dopisech již samostatný český stát uznaný Francií existoval.“³³⁵ Kepl jasně pojmenoval cíl a upozornil na nečekaně skvělé diplomatické souvislosti, které pro Čechy nikdy nebyly příznivější.“¹¹⁶

Dlouhodobé přátelství mezi Čechy a Francouzi se nyní projevilo ve vzájemné pomoci. Čechům pro diplomatická vyjednávání dodalo silný argument, o nějž se Masaryk i Beneš mohli opřít. Přesto při vyjednáváních neustále naráželi na neobeznámenost s českou otázkou. Proto byl tak důležitý každý konkrétní projev Čechů v zahraničí. Češi doma zapomněli na své vzájemné spory, neboť měli staronovou naději, jejíž uskutečnění bylo na dosah ruky. Naplňoval se zde ústřední požadavek revolucionářů z roku 1848, které vedl Palacký s Riegrem. Stoleté úsilí národa o českou samostatnost tak v říjnu roku 1914 došlo svého prvního velkého úspěchu, který nebyl ještě vítězstvím, ale rychle se mu přibližoval.

České úsilí o národní emancipaci, přes všechno, co jej na dlouhé stoleté cestě potkalo, našlo svou největší oporu ve Francii, konkrétně v Paříži. Spojenectví dvou hlavních měst mělo pro Čechy velký význam. Rozvoj české národní kultury byl Paříží silně ovlivněn. Sportovní a právě kulturní spojenectví dokázaly svou bilaterální otevřeností zastínit nedostatek jiných druhů kontaktu, jako jsou obchod a investice. Přátelství s Francií

---

jiných rozměrů.

¹¹⁴ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 395.

¹¹⁵ Dopis Kramářovi z 20. 10. a Červinkovi z 22. 10. 1914. In Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 396p.

³³⁵ „Jeho obrysy byly samozřejmě nejasné. (...)“

¹¹⁶ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 396.

otevřelo Čechům nejen cestu do světa kultury, ale též do světa občanské svobody, po které Češi volali. Francie vždy po určité době dodala Čechům impulz naděje, z níž bylo možné čerpat energii pro další národní a mezinárodní projekty. Tato naděje postupem času získávala na konkrétnosti a v říjnu roku 1914 přinesla prostřednictvím propašovaných dopisů dokonce stěžejní argument pro započetí zahraničních vyjednávání stran české samostatnosti a ustanovení republiky. Bylo samozřejmostí, že jednání probíhala převážně francouzsky a v této době již také anglicky. Byla to právě francouzština, která byla evropským diplomatickým jazykem zejména v 19. století, a Češi se proto o ni během rozebíraných sta let stále více zajímali, nejprve soukromě, a pak čím dál více též institucionálně, tedy ve školách a v rámci frankofonních kroužků.

1.5. Francouzština v českých zemích a v Evropě

Ještě v šedesátých letech 19. století v českých zemích francouzsky uměla nebo se učila jen šlechta a národní elita soustředěná v rodinných kruzích, tak jak jsme to viděli na příkladu rodiny Karoliny Světlé. Přitom v Evropě si francouzština své postavení univerzálního jazyka oproti předešlému století upevnila. Reznikow dokonce uvádí, že „Evropa nikdy nemluvila tolik francouzsky jako v 19. století.“¹¹⁷ Bylo to asi způsobeno rozvojem vědy, techniky a obchodu, který měl své centrum právě ve Francii. Zároveň ale francouzština zůstala jazykem aristokratů a diplomatů, kultury a snobů. Byla hojně vyučována všude po Evropě a zároveň se těšila pověsti „nejkrásnějšího světového jazyka“, který si mnozí vybrali i ze zcela subjektivních pohnutek. V kontextu tehdejších častých národně osvobozeneckých či republikánských tendencí byla francouzština též vhodným komunikačním jazykem na mezinárodní úrovni. V českých zemích existovaly i zcela specifické důvody nárůstu oblíbenosti francouzštiny.

Jakožto malý národ, který byl součástí velkého mocnářství a který se chtěl vymanit ze svého poněmčování, si Češi vybrali francouzštinu proto, že byla jakousi vstupenkou do „velkého světa“. Šlo tedy o vystupování z provincialismu a upevňování svého postavení v Evropě. Cílem byla také kritika Vídně, která Čechům vládla a reprezentovala je bez jejich účasti. Francie poskytovala též možnost politické a kulturní inspirace, která v

---

¹¹⁷ *Tamtéž*, s. 401.

českém národním rozvoji sehrála klíčovou roli. Pro české vlastence nebyla tak důležitá věda, technika nebo obchod, jako spíš kulturní poselství. To s sebou přinášelo mnoho důsledků, zvláště pro národ, který svou identitu budoval na svém jazyku, který jediný zůstával garantem jeho existence a svobody.

Jedním z důsledků bylo překládání z francouzštiny do češtiny. K obsahu překladů se v zápětí vrátíme. Nyní se zaměříme na samotný fakt překládání. První v řetězci byla poptávka vlastenců po cizí neněmecké literatuře, kterou předznamenal již Jungmann. Elita se francouzsky naučila soukromě, uměla též německy a i jiné evropské jazyky, ale nebyla příliš početná. Běžně nikdo cizí jazyky (pochopitelně vyjma němčiny) neovládal. Do němčiny byla přeložená téměř veškerá světová literatura a byla též dostupná. Pro vymanění se ze závislosti na němčině kladli vlastenci důraz na překlad do češtiny, a to nikoliv zprostředkovaně přes němčinu, ale přímo z originálu. Jakási poptávka po literatuře převedené do češtiny sice u Čechů byla, nebyla však vyhraněná a oni jen postupně přicházeli na důležitost literatury francouzské, která zde měla velkou konkurenci třeba v ruské literatuře. Publikum také nebylo příliš kulturně vyspělé a vlastní tvorby mělo málo. Prostředí celkově vykazovalo známky kulturního amatérismu, a proto i výběr překládaných děl, která by kulturní rozvoj podpořila, byl zúžený. Přesto tu vzniká prostor pro překlady do češtiny, a ty mají například zabránit opovržení „velkého světa“ českými zeměmi pro jejich vnitřní zaostalost.

Zájem o literaturu francouzskou nebyl samozřejmostí. Česká elita ho budovala „nikoli z titulu dominantního postavení francouzské literatury, nýbrž na základě vědomých potřeb, které byly české literatuře *vlastní* a o nichž se tehdy široce diskutovalo.“¹¹⁸ Když se na začátku sedmdesátých let 19. století objevil mladičkový básník plný ideálů a literárních zájmů, Jaroslav Vrchlický, byl literární veřejností vesměs vřele vítán. Právě v těchto letech se současně s politickými sympatiemi vůči Francii zvedla mohutná vlna zájmu o francouzskou literaturu a Vrchlický si vybral nejznámějšího a nejváženějšího francouzského autora – Victora Huga. Ten zde byl do této doby znám především jako angažovaný spisovatel, politik, bojovník proti útlaku a exulant, který se postavil na odpor despotovi.¹¹⁹ Vrchlický však do češtiny přeložil jeho básně (1874) a o tři roky později vydal antologii francouzské poezie. Oboje se u čtenářského publika setkalo s velkým úspěchem. Reznikow se o Vrchlického počínů vyjadřuje těmito slovy:

---

¹¹⁸ *Tamtéž*, s. 478. Kurzivou vyznačeno autorem.

¹¹⁹ *Tamtéž*, s. 478.

„do české literatury vstoupila nejenom velká díla evropské poezie, jejichž překládání si Vrchlický vytyčil jako své poslání, ale současně i kult básnického výrazu a formální dokonalosti. Mezera se vyplnila. Vrchlický vyslal signál, že literatura v češtině je potřebná, že se má číst a že zájem o francouzské básnictví je důležitý.“¹²⁰

Je jen málo českých publikací, kde by byla důležitost vstupu Vrchlického na literární scénu formulována takto jednoznačně. Reznikow si však všímá i lumírovců celkově, nejenom jejich vůdčího představitele, neboť „se [jim] díky mnoha převodům zahraniční literatury do češtiny podařilo otevřít «okno do Evropy», nejenom do Francie.“¹²¹ Na této naopak poměrně známé skutečnosti Reznikow ukazuje, že české prostředí bylo stále různorodé. Dále totiž podotýká, že „lumírovce kritizovali stoupenci nacionalistického a panslavistického proudu“. Hlavní dva „konkurenční“ proudy nemohly zajistit přísun děl dosahující takové evropské prestiže, jako díla románských literatur a především té francouzské.

Nešlo ovšem pouze o převody francouzských básní. V českých zemích si své publikum našlo též francouzské divadlo (včetně opery). Síla divadla v Evropě 19. století byla v něčem srovnatelná se silou francouzštiny. Divadlo totiž bylo nejvýznamnějším kulturním médiem. V době národních obrození však mělo též zásadní význam pro rozvoj národních jazyků. „Národ si sám sebe váží, má-li velké národní divadlo,“ napsal Schiller, jakkoli měl na mysli Německo. Češi měli Prozatímní a pak také Národní divadlo a nedostatek českého repertoáru byl zcela přirozeně kompenzován německou tvorbou.¹²² Celá česká dramatická scéna vyrostla na německém divadle, které převažovalo ještě začátkem osmdesátých let. Na českou tvorbu ve velkém divadle však nebyli připraveni ani dramatici, ani publikum, a rovněž divadelníci byli přivyklí cizímu repertoáru. Do roku 1862 neměli Češi žádné vlastní divadlo a společnost „nepovažovala za vhodné, aby se psalo česky“,¹²³ proto Josef Kajetán Tyl a Václav Kliment Klicpera mohli oslovit v podstatě jen lidové publikum. Ještě v roce 1893 si Jakub Arbes¹²⁴ posteskl: „V žádném odvětví literárním nezůstali jsme pozadu v té míře jako v literatuře dramatické.“¹²⁵ Arbes

¹²⁰ *Tamtéž*, s. 478-479.

¹²¹ *Tamtéž*, s. 479.

¹²² Z této doby též pochází specifikum českého Národního divadla, které v sobě nesoustředí, i přes svou velikost, pouze operu a balet, jak je tomu i jinde ve světě, nýbrž také činohru.

¹²³ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 467.

¹²⁴ ARBES, Jakub. *Theatralia. Studie a črty divadelní*. In: *Sebrané spisy*. Praha: J. Otto, 1902–1916. díl II., 353 s.

¹²⁵ ARBES, J. *cit. dílo*, s. 206.

shrnuje dosavadní vývoj do dvou fází. Nejprve byla národní dramatická produkce na nízké úrovni, protože „divadlo české v Praze [bylo] v područí divadla německého, a tudíž ve svém přirozeném vývoji ochromeno atd.“ Po otevření Národního divadla nastala druhá fáze a sice: „«Nemáme dostatek dramatických talentů, jako jsme měli dříve – a talenti nedají se ze země vydupati!» slyšeli jsme v posledních letech opakovati.“¹²⁶ Žádné vysvětlení však pochopitelně nemohlo změnit stav původního českého dramatu k lepšímu.

Divadelní produkce se z finančních důvodů podřizovala návštěvnosti publika. A tak se zdá, že vyšší úroveň českého divadelnictví „čekala“ na naslouchající diváky. Mnoho původních divadelních počinů končilo premiérou či svým druhým uvedením.¹²⁷ Velmi oblíbenou se na druhou stranu stala francouzská komedie. Z archivních materiálů vyplývá¹²⁸, že hry francouzských dramatiků měly nebývalý úspěch. Především Sardou se svými 500 uvedenými do roku 1914 v Praze, Brně, Plzni i jinde se bezmála vyrovnal, co do hranosti, Shakespearovi a dalece předčil nejhranějšího českého autora, Vrchlického (s „pouhými“ 376 uvedenými). Dále se dozvídáme, že Češi dávali přednost lehkovážným komediím a naopak třeba klasické francouzské drama naprosto nepřijali.¹²⁹ Arbes úspěch zahraničních autorů vysvětluje tím, že „dramatického spisovatele v nejvlastnější slova smyslu, t. j. spisovatele, který by byl, jako na př. Sardou, Augier (...), buď celý nebo skoro celý svůj život věnoval dramatické literatuře – nemáme ani jediného.“¹³⁰ Arbesovo svědectví o českých literárních poměrech můžeme obecně považovat za jeden z důvodů překládání děl cizích spisovatelů u nás.

Zatím nezdůrazněným momentem překladů poesie a dramát z francouzštiny do češtiny byla znalost francouzštiny. Jak bylo zmíněno, zprvu se francouzština pěstovala jen v soukromých kruzích vlastenců či snobů. Zmiňuje se o tom již Jungmann ve výše citovaném textu: „Možnější odcizili se nás a jsou cele Němci, anebo pro obláštnost,

¹²⁶ ARBES, J. *cit. dílo*, s. 206-207.

¹²⁷ V tomto kontextu stojí za zmínku, že až roku 1883 prosadil F. A. Šubert, ředitel Národního divadla (1883–1900), pro autory oper 6–10% tantiemy. Předtím vztahy mezi divadly a autory oper závisely na jednotlivých smlouvách, jak tomu bylo i nadále u činohry. Ve své publikaci z roku 1908 o autorských tantiemích za činohru a operu píše Šubert toto: „Podobné poměry jako při činohře byly do r. 1883 i při opeře; pouze s tím rozdílem, že za opery platily se honoráře větší než za činohry. Arci stalo se také, že zakoupeny práce na tantiemy, které měly počnouti např. pátým představením opery. Že však k pátému představení některého díla z různých příčin vůbec nedošlo, nepovažovala správa divadla za povinnu vyplatiti komponistovi vůbec nějaký honorář.“ In ŠUBERT, František Adolf. *Dějiny Národního divadla v Praze 1883 – 1900*. Praha : Unie, 1908. svazek III, část I., s. CLXXVII.

¹²⁸ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 474-478.

¹²⁹ Jedním příkladem za všechny nám bude „premiéra Racinovi *Faidry* 25. října 1877 v Prozatímním divadle [„která] byla zároveň derniérou, ačkoli představení kritiky hodnotily velmi kladně.“ In Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 477.

¹³⁰ ARBES, J. *cit. dílo*, s. 207.

Francouzi.“ A vůli učit se francouzsky projevili také čeští radikální demokraté, kteří se na konci čtyřicátých let zasloužili nejvíce o překlady francouzských, převážně politických textů. Mnohým z nich přineslo nečekaně jejich uvěznění v padesátých letech „příležitost naučit se pořádně francouzsky...“¹³¹ V šedesátých letech pak dospěla realizace myšlenka z roku 1848 na zřízení Vyšší dívčí školy. To by pro francouzštinu v českých zemích nebylo nic tak důležitého, kdyby se právě na Vyšší dívčí škole v Praze, založené Vilémem Gablerem¹³² v roce 1863, nevyučovala francouzština povinně a neplnila tak průkopnickou úlohu v českém a též v rakouském školství.¹³³ Přestože se francouzština do konce šedesátých let ve státních školách nevyučovala, s ubíhajícím časem počet překladů z francouzštiny, která se stávala nejpřekládanějším jazykem u nás, rostl takřka exponenciálně.¹³⁴ Z uvedených skutečností vyplývá, že francouzštině se věnovalo velké množství mladých lidí a že její studium dlouhá léta nezastřešovala žádná státní organizace.

V roce 1864 byly českým sněmem přijaty „dva návrhy zákona o rovném právu obou zemských jazyků na středních školách a o rozdělení gymnázií na česká, německá a oboujazyčná.“¹³⁵ Němci se však česky učit nechtěli, a tak podali protest do Vídně a vymohli si třetí jazyk, který zajišťoval možnost volby dvou povinných jazyků. Tím třetím jazykem, který Čechům s trochou nadsázky „spadl do klína“, byla francouzština. V roce 1869 se učila volitelně na pěti českých reálkách a během pěti let (1869–1874) byla postupně zavedena na všech typech středních škol jako povinná, s dotací 17 hodin. K reálkám, reálným gymnáziím a gymnáziím přibyl roku 1872 další typ střední školy, a sice obchodní akademie. Na této škole byla francouzština více méně povinná, protože studium zde vyžadovalo zvládnutí mezinárodní obchodní korespondence, která byla samozřejmě ve francouzštině. Její výuka byla postupně zavedena i na základních školách, přítomna byla též na technice a konzervatoři. Od roku 1882 měli učitelé francouzštiny za povinnost složit státní zkoušku, a získali tak „postavení plnohodnotných středoškolských profesorů“.¹³⁶ A v

¹³¹ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 71.

¹³² V roce 1860, kdy rakouský absolutismus začínal ztrácet na síle, se myšlenky založení dívčí školy chopil pražský primátor Pštros. Pštrose upozornil Prahou právě projíždějící Zach na svého přítele Gablera, jenž od svých dvaceti let působil jako domácí učitel a vychovatel (u bankéře Fiedlera, u knížete Camille Rohana (...) a u srbského krále Alexandra Karadjordjeviče). In Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 413p.

¹³³ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 412.

¹³⁴ *Tamtéž*, s. 458.

¹³⁵ URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1914*. Praha : Svoboda 1982. s. 182. Albert ve své knize vyučování češtiny v šedesátých letech popisuje těmito slovy: „Já jsem maturoval před třiceti lety německy. Všecka gymnasia byla tehdá německá. Přednášela se čeština sice česky, ale byly jí určeny jen dvě hodiny za týden. (...) Že nám ony dvě hodiny, ve kterých se jazyku a literatuře učilo, byly hodinami svátečními, netřeba vysvětlovati.“ In ALBERT, E. *cit. dílo*, s. 51.

¹³⁶ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 427.

témže roce došlo k rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity na českou a německou, což také prospělo výuce francouzštiny. Třináct let po jejím zavedení v reálkách jako povinného jazyka byla zastoupena na všech školských stupních. Nebyla to francouzsko-pruská válka, nýbrž nevěle Němců učit se česky, co zapříčinilo nástup francouzštiny do veškerého českého školství.¹³⁷

Výuka probíhala podle učebnic, které vycházeli z pruských učebnic Berlíňana Karla Plötzeho (1819–1881), určených později i pro rakouské školy. Plötzeho učebnice byly vrcholem tradiční metody.¹³⁸ Postupně však začala pronikat idea metody přímé¹³⁹, která se pro nedostatek rodilých mluvčích v českých zemích stávala metodou smíšenou.¹⁴⁰ Připomeňme, že na státních školách mohli učit pouze rakouští občané a že tedy postavení francouzských lektorů bylo až do roku 1914 problematické. Tito rakouští profesori ale byli kantory francouzštiny až druhořadě, protože předně byli učitelé živých jazyků (jak se sami označovali v odborných časopisech).

Podobná situace byla i na univerzitě. Dominantní filologická studia začala být přetvářena až po roce 1903, respektive 1908, kdy nastoupili Václav Tille, přednášející srovnávací literaturu, a Louis Feller, jenž převzal seminář romanistiky (jako lektor).¹⁴¹ Přebrot přinesl rok 1908, kdy byli jmenováni dva profesori, Křepinský a Haškovec, a nastoupili dva lektoři, Lavoipière a především Jules Pichon. O přijetí těchto dvou lektorů se v univerzitních kruzích uvažovalo již několik let. V Archivu UK v Praze je úřední dopis ze dne 25. října 1905, ve kterém se profesorskému sboru sděluje:

„C. k. sbore profesorský!

K návrhu sboru profesorského (...) zejména v době návalu, jaký se jeví nyní, kdy v semináři románském jest zapsáno kolem 90 členů, zajisté jen nepatrnému zlomku bude umožněno prodletí delší dobu ve Francii.

Uváží-li se tato okolnost, nelze potlačití poznámku, že by se celku lépe posloužilo, kdyby se v letech nejbližších propůjčovalo o jedno cestovní stipendium v obnosu 1200 K ročně méně, kdyby se obnos ten rozdělil stejným dílem mezi pány Lavoipière a Pichona a jim uložilo, aby vedle lektora p. Felleru byli

¹³⁷ *Tamtéž*, s. 410-417.

¹³⁸ *Tamtéž*, s. 435.

¹³⁹ Jediným skutečným zastáncem přímé metody byl J. Pichon, který ji prosazoval na jím vedené pražské Berlitzově škole. In Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 437p.

¹⁴⁰ Překladatelka Reznikowovi práce Alena Lhotová užívá termíny „tradiční“, „přímá“ a „smíšená metoda“, které zde přejímám.

¹⁴¹ Když J. U. Jarník 19. června 1902 „informuje profesorský sbor, že: Pan Louis Feller, soukromý učitel jazyka francouzského v Praze, žádá o dovolení, aby směl na fakultě naší působiti jako bezplatný lektor řeči a literatury francouzské.“ připojuje též následující informaci: „V novější době se klade čím dál tím větší váha na známosti jazyků moderních, zejména francouzského a bylo by zajisté s prospěchem pro naše studující.“ In Archiv UK v Praze, fond FF UK, Louis Feller, inv. č. 195.

povinni pořádati praktické cvičení pro členy romanistiky. (...)

(...) jest současné působení několika lektorů jazyka francouzského velice žádoucí. V jazyce moderním vůbec a speciálně francouzštině záleží zajisté na tom, aby posluchači neslyšeli stále touž osobu, nýbrž několik.¹⁴²

Povšimněme si, že do této doby byl přítomen maximálně jeden jediný lektor. Dodejme, že kurzy Louise Fellerera patřily na fakultě k těm nejnavštěvovanějším a že z této pozice Feller často žádal o navýšení svého platu, který během dlouhých let jeho působení vzrostl jen málo. V návštěvnosti kurzů ho postupně předčil Pichon.¹⁴³ Ale i nejvytíženější lektori na univerzitě si museli přivydělávat soukromě, aby se uživili. Na druhou stranu Reznikow uvádí: „O Pichonovi, Cholletovi a Fellerovi Tibal napsal: «O tom, že by mohli mít nějaký diplom, nikdo nic neví.» U některých byla předností zkušenost, u jiných zjevné «čechofilství».¹⁴⁴ Rozhodující však bylo, že se univerzita dočkala reakce na společensko-kulturní poptávku po běžné francouzštině a bylo to právě s příchodem nové generace frankofilů. Kromě univerzitní půdy mohli Francouzi působit ještě na soukromých školách a na obchodní akademii. Feller působil též na Českém učení technickém. Francouzi se ovšem zapojovali též v početných frankofilských spolcích a sdruženích.

Zmiňovali jsme založení kolínského *Cercle français* již kolem roku 1873 a v roce 1875 společnost *Société française de Prague*. Před rokem 1914 existovalo nejméně dvacet pět spolků sdružujících české frankofily. Největší a nejdůležitější byla česká *Alliance française*, která vznikla v Praze v roce 1886 jako první ve střední Evropě tři roky po založení pařížské *Alliance française*. Hned druhý rok své existence držela světový rekord v počtu domácích členů (počtem 254), mezi nimiž byli i nejvýznamnější čeští politici a spisovatelé, a v neposlední řadě se vyznačovala vlasteneckým zaměřením a celonárodním charakterem.¹⁴⁵ Důvodů, proč se Češi rádi scházeli v těchto spolcích, bylo několik. Reznikow zdůrazňuje nechuť k němčině, která zde byla v určitých chvílích zvláště pak na úřadech nevyhnutelná,¹⁴⁶ a také určitou míru snahy pokrokového smýšlení, které ovšem

¹⁴² Archiv UK v Praze, fond FF UK, Jules Pichon, inv. č. 585.

¹⁴³ Reznikow prostudoval záznamy čtvrtiny studentů zapsaných v zimmím semestru 1913–1914 a porovnával zájem o praktické kurzy francouzštiny, němčiny, ruštiny a angličtiny a zjistil, že Pichonovy kurzy navštěvovalo 19% všech studentů filozofické fakulty, Fellerovy 11% a Cholletovy 5,5%. Naproti tomu žádný jiný kurz nepřesáhl 5% účast. In Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 434.

¹⁴⁴ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 431.

¹⁴⁵ Jinde v Evropě to tak nebylo a vztah k Francii se stával častěji zdrojem konfliktů než konsenzů. Příkladem může být třeba Itálie, kde, jak uvádí Pierre Milza, v kulturní, ekonomické i diplomatické sféře vládlo nepřátelství mezi různými frankofilskými a frankofonními spolky. In Milza, P. *Français et Italiens à la fin du XIXe siècle*. Řím : École française de Rome, 1981. citováno in Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 19p.

¹⁴⁶ Všimněme si také, že Češi dlouho nesměli používat češtinu v telegrafickém styku. Kdo se chtěl vyhnout

mělo své bariéry, protože pro komunikaci ve francouzštině na vyšší úrovni nebyla většina Čechů dostatečně jazykově vybavená.¹⁴⁷ V návaznosti na předcházející informace o školství se jeví jako přirozená vůle absolventů různých škol, kde byla francouzština vyučována, v ní pokračovat. V Čechách nebyla jiná možnost než pěstovat ji mezi sebou, protože Francouzů zde bylo velice málo. Kupříkladu všichni lektori pravidelně spolky navštěvovali a přítomným přednášeli. Je samozřejmě otázkou, do jaké míry posluchači rozuměli.

Zájem o sdružení, jehož stanovy obsahovaly povinnost mluvit mezi sebou pouze francouzsky, byl značný. Pražská *Alliance française* ve své „Výzvě k novým členům“ z 15. června 1886 vyjmenovává pět oblastí, které zajišťují šíření francouzského jazyka ve světě. Jsou to podle ní diplomacie, obchod, francouzská kniha, francouzské mise a také „pozorná péče, kterou elitní vrstvy společnosti, šlechta všech národů a kulturně vyspělá velkoburžoazie věnují francouzštině, pokládající si za čest, mohou-li francouzským jazykem dorozumívati se čistě a správně“.¹⁴⁸ Je tedy zřejmé, že Češi měli zájem o vystoupení z rakouského stínu, o společenský vzestup, a to i v případě snobů, a také o určitou „společenskou a kulturní odvetu“ vůči Němcům, kteří byli v českých zemích tradičně dominantní. Jazyk měl být vstupenkou do světa silných a knihy byly nejnáze dostupným původním francouzským projevem, nebo v překladu projevem francouzské kultury, která se jevila jako následováníhodná.

Dostupnost francouzského originálu, jak jsme viděli u Havlíčkových překladů, přesto nebyla vždy jednoduchá. Ještě v devadesátých letech 19. století nebylo vlastnění francouzských knih žádnou samozřejmostí.¹⁴⁹ Přitom jejich důležitost je nesporná

---

němčině, použil mezinárodní poštovní jazyk, francouzštinu. Tak vznikl třeba i tento telegram, který odeslal Vojta Náprstek v roce 1864 z Londýna: „Ça frappe or tais! Approche vase temps ne belle n'a passe dernier: Vite est je n'ait sot vache blasé un!“; který se četl hanácky: „Safraporté, proč vás tam nebela na pazderně? Víte, že néso váš blázen!“ In URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1914*. Praha : Svoboda 1982. s. 183.

¹⁴⁷ Toto však nelze říci o českých vědcích, tak jak to uvádí Reznikow, kteří si byli dobře vědomi nezbytnosti přiměřené znalosti světových jazyků, tedy francouzštiny a angličtiny. Podstata důvodů proč se neúčastnili všech evropských vědeckých kongresů nebyl „ve sféře jazyka, nýbrž v otázce národní identity. Ztotožňování státní a národní příslušnosti, běžné v západní Evropě, vedlo nutně k tomu, že i ti čeští vědci, kteří se ve své vlasti bezvýhradně hlásili k české národní společnosti, byli při každé cestě na hranice považováni za Rakušany.“ Na řešení tohoto problému koncem devadesátých let přišli čeští chemici, když založili „národní komitét“, který byl v zahraničí přijat jakožto samostatná česká delegace. Následovali je lékaři, naopak čeští matematici byli ještě v roce 1908 na mezinárodním kongresu jako rakouská delegace. Těžké to ovšem měli učitelé české univerzity, kteří byli jmenováni císařem. In KOŘALKA, J. *cit. dílo*, s. 316-318.

¹⁴⁸ Bulletin de l'Alliance française à Prague, č. 1, červen 1886, s. 7. In Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 404-405.

¹⁴⁹ Jejich dovoz komplikovaly náklady na dopravu, zvláště malých zásilek, i celní poplatky. V případě českých zemí nelze bohužel použít obchodní statistiky, ale faktem zůstává, že Rakousko bylo v Evropě

obzvláště pro kulturní rozvoj. Když šestnáctiletý Jelínek poslal své verše F. V. Krejčímu „s prosbou o bezohledné a třeba i nelitostné posouzení“, dostalo se mu komplexní odpovědi, ve které se třeba dozvídá:

„Chcete-li se slouti skutečným básníkem, t. j. umělcem, omezte se v této době v produkci na míru nejskrovnější a studujte. Čtěte alespoň německy a francouzsky (to jest nezbytné, jinak nemůžete dojít k pravé hloubce – té Vám naše literatura nedá a překlady nedostačí, aby Vám daly poznati, kam velká poesie až může dospěti). Zahloubejte se do vývoje alespoň jedné literatury, (...)“¹⁵⁰

Jelínek se rozhodl „zhloubat“ do francouzské literatury. V té době v Příbrami nebyl žádný živý učitel francouzštiny, ale jeho strýc, velký vlastenec, měl doma učebnici francouzské gramatiky (v němčině). Za svých univerzitních studií Jelínek hodně četl a měl to štěstí spřátelit se s profesorem Vrchlickým. Každých čtrnáct dní si Vrchlický studenta pozval k sobě a zapůjčil mu „balík knih“ ze své „bohaté knihovny“. Jelínek vzpomíná obzvláště na vzácné vydání Corbièrových *Amoures jaunes*, které ho v té době velice okouzly a povzbudily k vyhraněnému studiu francouzštiny.¹⁵¹ Na tomto příkladu je dobře patrné, jakým způsobem si mladí lidé vybírali své zaměření, a především, jak se šířily knihy a francouzské obzvláště. Neboť, dle slov Krejčího, „překlady nedostačí“ a originální knihy v sobě ukrývají, „kam velká poesie až může dospěti“. Vrchlického knihovna se dlouholetou překladatelskou prací knihami v originále úspěšně zaplnila a stala se tak „studnicí poznání“ pro mnoho osobních i méně osobních přátel.

Překlady cizích děl byly o mnoho dostupnější. Zprvu byly často publikovány časopisecky, a byly tedy velmi snadno dostupné pro nejširší publikum. A po jejich dokončení vyšly knižně. Reznikow uvádí určitá zjištění ohledně překládané literatury do češtiny. Vyplývá, že nejvíce publikací bylo přeloženo právě z francouzštiny, před němčinou, angličtinou, ruštinou, italštinou, španělštinou a jinými i neevropskými jazyky, a že se z 85% jednalo o překlady krásné literatury. Zbýlých 15% tvořily ze dvou třetin knihy mající mystický charakter (!) a z jedné třetiny knihy o dějinách a politice.¹⁵² Přestože knihy nebyly jediným zdrojem zahraniční kultury v českých zemích, jsou, společně s literaturou divadelní, velmi reprezentativním vzorkem tehdejšího kulturního importu, nikoliv však po

---

jedním z nejmenších dovozců francouzských knih. (In Reznikow, S. *cit. dílo*, s. 458.) Knihy si tedy lidé museli buď přivést sami, nebo jednotlivě přicházely poštou.

¹⁵⁰ JELÍNEK, H. *cit. dílo*, s. 93-95.

¹⁵¹ *Tamtéž*, s. 132.

¹⁵² REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 459-460.

kvalitativní stránce. Ještě uvidíme, že Vrchlický se svou neutuchající aktivitou podílel právě na literárním „otevírání oken do Evropy“ mírou nebývalou. I Vrchlického překladatelské dílo zůstane rozděleno na číselné hodnoty a různorodý stupeň kvality překladu.

Francie byla, zvláště v druhé polovině 19. století, nejvíce inspirující evropskou zemí především pro svou moderní kulturu. Francouzština v přenosu této kultury sehrála zcela klíčovou roli jak na poli vědeckém, diplomatickém a obchodním, tak v kruzích uměleckých a sportovních. Vliv francouzské poezie a francouzského divadla byl v českých zemích nevídaný, a to zejména od sedmdesátých let, kdy Vrchlický dodal rozhodující podnět k překládání cizí poezie do češtiny, především francouzské. Všeobecný zájem o celoevropsky uznávanou Francii byl podpořen též zavedením povinné výuky francouzštiny na všech středních školách, která nicméně ve své praxi ještě dlouho vycházela z německého tradičního přístupu k výuce cizích jazyků. Patrně měl na to vliv malý počet Francouzů v českých zemích. Francouzštinu Češi užívali převážně pasivně. Aktivní užití postupně začali přinášet frankofilské spolky, které si získaly velkou oblibu měšťanů, umělců i politiků pro své vlastenecké poslání a vytváření určité společenské exkluzivity vůči dominantní německé populaci. Univerzita se přes své rozdělení začátkem osmdesátých let 19. století začala, pod společenským tlakem, přetvářet až počátkem 20. století, především s příchodem nové, značně frankofilské generace profesorů a přijetím několika francouzských lektorů. Již v devadesátých letech zde vyučoval Vrchlický. Ten „zapáleným“ studentům dával k dispozici svou osobní knihovnu, která v té době byla jedním z mála kvalitních zdrojů současné a původní francouzské literatury u nás. Všichni romanisté byli odkázáni na podobné zdroje domácích knihoven, budovaných dlouhá léta pomocí osobních cest či korespondenčním stykem.

Závěrem této úvodní historické části budiž zdůrazněno, že sto let před začátkem první světové války, která byla provázena oficiálním přijetím Čechů jako přátel Francie a uznáním určité politické samostatnosti českých zemí ve Francii, bylo o francouzsko-českých vztazích uvažováno jen teoreticky. A nadto výhradně na českém území Rakouského císařství v kontextu národního obrození, jehož představitelé hledali kulturní oporu ve velkých evropských zemích a výjimečných spisovatelích. Pro dosažení svébytné

pozice, která by zajistila zachování českého národa se Češi měli inspirovat v cizině. Francie, přesněji Paříž, svůj zájem o Prahu jakožto reprezentanta českých zemí začala objevovat až od sedmdesátých let a Praha to vítala. Projevy vzájemné náklonnosti došly svého vrcholu na přelomu dvou staletí. Nikoliv válka, nýbrž slovo se stalo hlavním nositelem naděje. Český jazyk, který mnoho Čechů zavrhl, si opět získával svou pozici plnohodnotného jazyka. Rakouské instituce českému jazyku jeho rozvoj neusnadňovaly, a tak si Češi museli pomoci sami. Kdybychom měli vybrat jednoho člověka, který se na zrovnoprávnění českého jazyka s ostatními evropskými jazyky podílel největší měrou, byl by to právě Jaroslav Vrchlický. Byl to on, kdo ovládl v sedmdesátých i osmdesátých letech český Parnas na poli původní české poezie i dramatu a také na poli překladu, především románů literatur. Od devadesátých let se stal oficiálním českým autorem, s jehož osobností se Češi ještě dlouhá léta po jeho smrti nemohli vyrovnat.

2. Jaroslav Vrchlický – život

Jaroslav Vrchlický je pro naše téma klíčovou osobností, neboť nejenže dvacet let „vládl“ českému Parnasu a překládal z románských literatur, ale také vedl korespondenci s mnoha předními osobnostmi světové literární scény 19. století. Než se podrobněji podíváme na obsah a dosah korespondence vedené ve francouzštině, zaměříme se na faktor určující veškerou korespondenci, tedy život Emila Frídy. Jaroslav Vrchlický studoval pod svým rodným jménem. Své prvotiny však již publikoval pod pseudonymem. Jeho studijní období končí návratem z Itálie roku 1876, kde působil jeden rok jako vychovatel. Radost rodinná i tvůrčí, tedy soukromá i veřejná, prožívaná ve druhé polovině let sedmdesátých a především v letech osmdesátých, se v následující dekádě vytratila. Vrchlický přesto nepřestával pracovat. Českou společností v letech devadesátých zmítaly četné vnitřní spory. Básník se nechal jimi částečně strhnout a postupně dobrovolně ustupuje do ústraní. Proto se nejprve zaměříme na studijní léta začínajícího básníka, dále na léta tvůrčí a nakonec na Vrchlického ústup z výsluní.

2.1. Studijní léta Emila Frídy

Studia Emila Frídy byla silně ovlivněna četbou české a světové literatury. Jeho bratr Bedřich Frída ve své knize¹⁵³ uvádí, že Vrchlický již na nižších školních stupních četl pod lavicí. To vyústilo v nezvládnutí matematiky v kvintě na německém gymnáziu v Praze u Piaristů. „Aby nemusel opakovati, vstoupil do šesté třídy na soukromý ústav Jungmannův.“ Přál si však studovat v blízkosti své rodiny a Klatovy, nedaleké Domažlicím, kam se rodiče přestěhovali, se mu zdály příhodné. A „protože přicházel z ústavu soukromého, bylo nutno podrobiti se zkoušce ze všech předmětů. Zkouška dopadla vesměs dobře, jen z matematiky zněl zdrcující posudek: «velmi slabý»“, a tak si Emil Frída zopakoval sextu a gymnázium zde dostudoval.¹⁵⁴ Na neobyčejný přehled o literatuře a též na literární vyspělost již v době

¹⁵³ FRÍDA, Bedřich. *Mladá léta Jaroslava Vrchlického v zrcadle dopisů, jež psal svému strýci a bratrovi*. Praha : Společnost Jaroslava Vrchlického, 1931. 130 s.

¹⁵⁴ FRÍDA, B. *cit. dílo*, s. 11-12. Bratrova studia na německém gymnáziu u Piaristů vysvětluje Bedřich Frída takto: „Že ho strýc dal na gymnásium německé, nestalo se ani ze sympatie k Piaristům, ani snad z národní vlažnosti – naopak strýc byl nadšený vlastenec – nýbrž z jiné příčiny. Na jediném tehdejší gymnáziu českém v Praze, totiž akademickém“ již dlouhá léta působil obávaný učitel matematiky. Podotkneme jen, že tento pramen je autentický, a proto informace v Lexikonu české literatury (díl 4/II, s. 1512) o důvodech přestupu do Klatov a opakování ročníku pro jejich nepřesnost opomineme.

klatovských gymnaziálních let upozorňuje Balajka s odkazem na dopisy adresované bratru Bedřichu Frídovi:

„[Emil Frída] z domácí literatury znal všechno, co bylo hodno pozoru, zvláště si cenil povídek Pravdových, Světlé a Podlipské. (...) Ze světové literatury četl už v Klatovech Danta, Goetha, Schillera, Lenaua, Heineho, Huga, Lamartina, Sandovou, Shakespeara, Fieldinga, Byrona, Puškina, Lermontova a další autory.“¹⁵⁵

S bratrem si vyměňovali názory na přečtené české i cizí autory. Bedřich Frída se tak dozvídá: „Co se Gogola týče, čti ho spíš než romanisty francouzské, zaslouží si to.“¹⁵⁶ Jak jsme viděli výše, nebyl dovoz literatury v originále běžný, a bratři Frídové četli většinu cizích děl v německých překladech, které byly snadno dostupné.¹⁵⁷ Existovaly již také některé překlady do češtiny, a tak Frída četl například částečný překlad Dantovy Božské komedie, pořízený Františkem Douchou a vydaný roku 1854.¹⁵⁸ V Klatovech se seznámil s Josefem Thomayerem, který ho doučoval matematiku. Nad to Vrchlického, který o sobě výstižně řekne „mně v srdci vždycky láska zpívá“¹⁵⁹, seznámil s velmi inspirující dívkou, dcerou jeho bytné. Vztah však nebyl šťastný. Bylo to na počátku let sedmdesátých, kdy již „Thomayer, septimán, mluví hbitě francouzsky, rusky, polsky, vlašsky – vysmívá se všemu, co vidí a čte, přitom jest nejlepším matematikem v Klatovech. Literatury všech národů má v malíku, zná každého sebemenšího škrabálka a ostrým vtípem každého tepá.“¹⁶⁰ Již značně sečtělý Frída si s Thomayerem rozuměl, debatovali o literatuře a též o Frídových básních.¹⁶¹ Právě Thomayer je původcem básníkovy pseudonymu, který byl inspirován říčkou Vrchlice. Inspirace nebyla přímá, neboť tento pseudonym používal zapomenutý kutnohorský básník J. V. Jelínek, což patrně Thomayera zaujalo.¹⁶² Emil Frída tedy začal používat pseudonym Jaroslav Vrchlický.

¹⁵⁵ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 25.

¹⁵⁶ *Tamtéž*, s. 25.

¹⁵⁷ Bedřich Frída ve své knize mluví o malostranském knihkupectví, kam jednou týdně chodili utratit většinu peněz, takže pak často nevečeřeli. Zato každý svou knihu přečetl již po cestě přes most. K výběru titulů píše Frída toto: „Kupovali jsme především poesii všeho druhu a pak díla literárně historická a vedle českých knih výhradně překlady děl světových v jazyce německém, neboť jiného jazyka jsme tehdy neznali.“ In Frída, B. *cit. dílo*, s. 10.

¹⁵⁸ Dante a především jeho *La Divina Commedia* bude Vrchlického provázet po celý jeho život, bude, podobně jako Hugo, předmětem jeho uctívání a zároveň posilou „v trudech a utrepeních“. In Balajka, B. *cit. dílo*, s. 49.

¹⁵⁹ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 12.

¹⁶⁰ FRÍDA, B. *cit. dílo*, s. 13. (z dopisu bratrovi z roku 1869)

¹⁶¹ Právě tyto básně tvořili základ první Vrchlického sbírky *Z hlubin* (Otto, 1875).

¹⁶² *Lexikon české literatury*, díl 4/II (U-Ž). s. 1512.

Pro vysokoškolská studia si Vrchlický vybral pražský arcibiskupský seminář. Abychom lépe pochopili tento jeho krok, připomeneme si jeho dětství. Pocházel z početné rodiny ne příliš úspěšného kupce a obchodníka Jakuba Jana Frídy. Ve finanční nouzi se otec rozhodl požádat svého švagra Antonína Koláře, faráře v Ovčárech u Kolína, o výchovu malého chlapce. Od svých čtyř až do svých devíti let tedy Emil trávil většinu času se strýcem, který byl svým posláním a zároveň přesvědčením jednou z klíčových osob českého národního obrození, jako mnoho jiných farářů v českých zemích. Balajka dokonce uvádí, že Kolář „byl rozhodný vlastenec, uctívající Palackého a Riegra, s nimiž se osobně znal.“¹⁶³ Žila zde i strýcova matka, která ráda četla a vnuka k literatuře vedla. Strýc se celý život o Vrchlického tvorbu zajímal a zaujal místo „otcovské“, zvláště po náhlé smrti Emilova otce v listopadu roku 1874.¹⁶⁴

V té době již Jaroslav Vrchlický dokončoval svá vysokoškolská studia. Nebyla to však studia kněžská, kde zůstal (pro své zaujetí literaturou a svou nesmířlivost s poměry v církvi) pouze jeden semestr, nýbrž studia filozofická. Na filozofické fakultě si v letech 1873–1875 zapisoval historii, filozofii a románskou filologii.¹⁶⁵ První kontakty s francouzskou kulturou měl již za studií. Učil totiž češtinu mladého francouzského historika Ernesta Denise, který do Prahy přijel studovat české dějiny. Toto vyučování Vrchlickému pomohlo překlenout tíživou finanční situaci. Více než vysokoškolským povinnostem se však věnoval literatuře. Tou dobou „překládal Hugovy básně, o které jej už Hálek upomínal. V únoru 1874 konečně překlad ukončil a knihu vydanou v knižnici Světové poesie připsal strýci Antonínovi.“¹⁶⁶ Publikoval zprvu časopisecky (například v Lumíru) vedle překladů též své vlastní básně. Zájem o jeho tvorbu, který následoval, dokládá žádost redakce Světoboru o nové příspěvky s tím, „že cokoli pošle, bude zveřejněno“, a také žádost Sofie Podlipské o „příspěvek do almanachu Souzvuk“.¹⁶⁷ Vrcholem pak bylo vydání první Vrchlického sbírky *Z hlubin* začátkem roku 1875 v Ottově nakladatelství. Přes tyto

¹⁶³ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 18.

¹⁶⁴ Otec Vrchlického „Jakub Jan Frída míval plnou hlavu různých spekulací, do nichž se vrhal bez dlouhých úvah, ale obvykle ztroskotal. Ztrácel pak načas energii, ale houževnatá povaha a vrozený životní optimismus mu nedovolil podlehnout na delší čas rezignaci.“ (in Balajka, B. *cit. dílo*, s. 18.) Ač jeho syn, Emil Frída, vyrůstal u strýce, tento povahový rys patrně po otci získal. Geny se údajně projevíly také na Vrchlického fyziogonii. Pražák uvádí, že „po otci prý zdědil význačný tvar lebky, zevní podobu, živou letoru a houževnatost.“ (in Pražák, A. *Vrchlický v dopisech*. Praha : Československý spisovatel, 1955. s. 10.) O svých výrazných rysech se Vrchlický dozvídá v dopise Tommasa Cannizzara z 30. prosince 1886, kde Cannizzaro děkuje za zasloupanou fotografii a píše: „(...) votre figure mâle et sévère“ (tedy česky „váš obličej mužný a přísný“ – překl. autora DP) In fond J. Vrchlického, LAPNP.

¹⁶⁵ *Lexikon české literatury*, díl 4/II. s. 1512.

¹⁶⁶ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 30.

¹⁶⁷ *Tamtéž*, s. 32-33.

literární aktivity dokončil studium, hned po absolutoriu přijal nabídku italského markýze Montecuccoli-Laderchiho a na jaře 1875 se stal vychovatelem jeho dvou synů.¹⁶⁸

Nabídku přijímal s představou, že si vydělá nějaké peníze a že se podívá po Itálii.¹⁶⁹ Musíme přiznat, že ani jedno se mu nesplnilo. Kromě městečka Marana nad Panarem, kde rodina sídlila, okolních měst, jako Modena a Boloňa, a Livorna, kam jel s italskou rodinou do jejího druhého domu a kde poprvé uviděl moře, nespátřil Vrchlický z Itálie nic. Z jakýchsi nenadálých příčin nedostával plat, který mu byl zprvu nabízen, a pro povinnosti neměl ani příliš volného času. Ten postupem času získal především ve večerních hodinách. Místo cestování začal pracovat, tedy číst a také psát, a to s houževnatostí jemu vlastní. Započal též rozsáhlou korespondenci s Čechami. Především se svým strýcem Antonínem, bratrem Bedřichem a se Sofií Podlipskou, která tvorbu o dvacet let mladšího Vrchlického bezmezně obdivovala.¹⁷⁰ V této době si nebyl začínající, značně pesimisticky smýšlející literát nikterak jistý svými schopnostmi a byl nejen schopný kritice naslouchat, ale dokonce si ji žádal doslova „nemilosrdnou“. Občasné bratrovy výtky si nebral osobně, ale přemýšlel nad nimi. Na rozdíl od toho Podlipská značně přispěla k vybudování poetova sebevědomí, které do jisté míry potřeboval, ale které později žádnou kritiku nesneslo.¹⁷¹ Z náklonnosti k Podlipské, která v básníkově srdci vypučela, se později stalo manželství Vrchlického s její dcerou Ludmilou (říkali jí Mimi).

Z této italské korespondence je možné zjistit, co všechno Vrchlický během několika měsíců stihl přečíst. Ale i to, že přístup ke kvalitním knihám nebyl vždy jednoduchý a že si od Otty poštou nechával posílat balíky knih. I přesto v dopisech

„defilují nejen přední současní básníci a spisovatelé jako Hugo, Vigny, Musset, Balzac, Baudelaire, Carducci, Turgeněv, Gončarov, Proudhomme, ale i starší autoři, tehdy již vlastně klasikové: Puškin, (...)

---

¹⁶⁸ Kromě rodinných příslušníků byla v rodině také guvernánka Charlotta, Francouzka, ale Vrchlický se o ní v dopise bratrovi zmiňuje z despektem, neboť ona „neví, kdo byl Balzac (...) a nad Dantem krčí nosík.“ (in Pražák, A. *Vrchlický v dopisech*, s. 43) Přesto k ní po určité době najde jisté méně intelektuální sympatie.

¹⁶⁹ Podobně jako se to podařilo Adolfu Heydukovi, který v letech 1862–1864 vždy v létě jel do Itálie jako vychovatel syna plukovníka Löweho a přitom poznal italská města, krajiny, lid i některé kulturní osobnosti, v Messině např. básníka Tommasa Cannizzara. In Pražák, A. *cit. dílo*, s. 268.

¹⁷⁰ Obsáhlá osobní korespondence s Podlipskou, která začala 8. srpna 1875, kdy jí Vrchlický napsal první dopis, nebyla zcela náhodnou. Zmínili jsme vyžádaný příspěvek Vrchlického do sborníku Ženské bibliotéky Souzvuk. Jedním s dalších styčných momentů byla pomoc rodině s pěti nezaopatřenými dětmi, jíž náhle zemřel otec. Tehdy se Podlipská postarala „o místo vychovatelky pro Marii Frídovou v rodině Podhorských ve Štýrském Hradci.“ (in Balajka, B. *cit. dílo*, s. 54) Šlo mimochodem o sestry, operní zpěvačku Klementinu Kalašovou a překladatelku Marii Kalašovou.

¹⁷¹ Kritika je zde míněna ve svém širším smyslu, tedy jako hodnocení.

Byron, (...) Schiller, Stendhal, starověcí dramatikové a básníci, filozofové, autoři monografií o umělcích atd. Studoval také horlivě francouzskou literaturu a pomýšlel na antologii překladů z francouzské poezie. Ukázky překladů z Baudelaira poslal do Lumíru, který je také otiskl. Na tom však není dost. Zabývá se studiem Danta, pokouší se překládat Božskou komedii, ale práce se mu nedaří. Vráti se k ní až v Praze.¹⁷²

Je patrné, že Vrchlický si v této době svůj nemalý přehled o světové literatuře ještě rozšířil, a to s největší pravděpodobností knihami v původním jazyce, zvláště díly italskými a francouzskými. Neméně podstatný je jeho zájem o antická díla. Vrchlického formování v odloučení se stane pevným základem pro vytvoření jeho celoživotních uměleckých a vlasteneckých cílů. Z těch tvořily dva základní pilíře vlastní tvorba a převádění děl do češtiny přímo z originálních verzí. Inspirace se projevila kupříkladu v plánu napsat dějiny lidstva po vzoru „milovaného“ Huga.¹⁷³ Vůle překládat byla podpořena nejen zpřístupněnou cestou k originálům knih, ale také poznáním jak je důležité pozvednout českou kulturu, která přes veškeré své úsilí ještě nedosahovala evropské úrovně.

Vrchlický byl během svého ročního pobytu v Itálii zklamán, když zjistil, že v prostředí, v němž se pohyboval o českých snahách nikdo neví. O tom a o svém vzrůstajícím vlasteneckém smýšlení napsal svému strýci:

„Čím dále, tím více se mi po domovu stýská, zvláště když vidím, jak malé účastenství působí v cizině naše snahy. Bůhví! O Hottentotech (sic) ví se i v tak zvaném vzdělaném světě víc než o Čechách. Mne má každý za Němce a nejvýš za Němce z Čech, anebo za Poláka; vzdělanci stačí vědět i o nás, že máme dobré sklo a výtečné bažanty, proslulé osudné «Strč prst skrz krk» a několik klepů z vídeňských novin. O našich bojích, o našem zázračném probuzení, o naší minulosti, o duševních snahách našich ani stopy. Nikdy jsem necítil tak vřelou lásku k domovu jako teď; cítím, že čím menší, čím opovrženější je tato ubohá země, tím více jsme jí povinni úctou a upřímnou láskou. Nemohu jí ovšem složit (sic) než prací ducha, ale za to chci jí věnovati celý život.“¹⁷⁴

Zde jsme narazili na kontrast týkající se povědomí o českých národních snahách. Vrchlický se zřejmě nesetkal s nikým, kdo by byl o bezmála třicet let dříve vězněn v českém

¹⁷² BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 47-49.

¹⁷³ Dějiny lidstva byly v této době humanismu poměrně oblíbeným námětem. Vedle V. Huga a J. Vrchlického takovéto literární dějiny psali například: Ch. M. Leconte de Lisle, Byron, Alfred de Vigny, A. Lamartine, Leconte de Lisle, Shelley. Prvním soudcem lidstva v dějinách světové literatury byl patrně D. Alighieri. (in Balajka, B. *cit. dílo*, s. 123) Vrchlický však v dopise ze 4. srpna 1875 strýci píše, že „V. Hugo [je] jediný z žijících [autorů], jenž směl se k tomu odvážit, [přesto] podal ve své «Legendě věků» pouze pestrou mozaiku.“ In Frída, B., *cit. dílo*, s. 105.

¹⁷⁴ FRÍDA, B. *cit. dílo*, s. 95. Jde o dopis strýci ze dne 6. července 1875.

Terezíně. Mluvil s lidmi, kteří měli jen všeobecné povědomí o vnitrostátních záležitostech Rakouska. Zůstává pochopitelně otázkou, koho měl Vrchlický na mysli, když mluvil o „tak zvaném vzdělaném světě“. Zážitek odcizení byl pro mladého muže tak silný, že výrazná vlastenecká reakce je pochopitelná. Zároveň je pozoruhodné, jakým způsobem se zde vlastenectví odráží. Nejvyšším projevem češství je pro Vrchlického již zde osobní práce v oboru, který nejlépe ovládá. Pochybování o vlastních schopnostech je u něho patrně nestálého, přechodného charakteru. Naopak dlouhodobější význam mělo v Itálii zvládnutí italštiny a procvičení francouzštiny.¹⁷⁵ To bylo též výchozím momentem pro budoucí četné překlady z románských literatur. Pevnějšího charakteru dosáhlo také Vrchlického zdraví, což je jedním z mála naplněných očekávání, které mu rok na jihu přinesl.¹⁷⁶ Po roce a dvou měsících ze slunné Itálie odjíždí. Domnívá se, že v Praze nalezne místo redaktora časopisu Světozor, a zajistí si tím existenci. I přes snahu Podlipské se tak po příjezdu do Prahy nestalo.

Vrchlický však z Itálie přijel s novým elánem a jasně formulovaným programem básníka světového rozhledu. Překonal pesimistické nálady, které byly spojeny s vnitřní nejistotou mladého literáta a s četbou současných německých filosofů a také „poezie «krále pesimismu», italského básníka G. Leopardiho, jehož tehdy překládal.“¹⁷⁷ Na překonání těchto nálad i smutku ze samoty měla nemalý podíl „Sofie Podlipská a její oduševnělé přátelství k mladičkému básníkovi.“¹⁷⁸ Nebude to nadsázka, když přátelství těchto dvou lidí nazveme osudovým. Vrchlický bude ve své ženě Mimi milovat její matku, se kterou po svatbě v roce 1879 budou dokonce bydlet v jednom, ač prostorném, pražském bytě. V zaslepeném opojení štěstím bude Vrchlický žít až do začátku let devadesátých. Nyní, vzápětí po návratu z Itálie, publikuje jednak dvě sbírky své poezie, a sice *Epické básně*¹⁷⁹ a

¹⁷⁵ O tom, že tyto dva jazyky Vrchlický ovládá, se zanedlouho dozvěděl i Ital Angelo de Gubernatis. Ve svém dopise z Florencie ze dne 21. prosince 1883 Vrchlického žádá o článek ve francouzštině do svého časopisu *Revue Internationale*, který byl vydáván francouzsky, a píše mj.: „Je sais que Vous connaissez l'italien et le français.“ (Vím, že umíte italsky i francouzsky. – překl. autora DP) In fond J. Vrchlického, LAPNP.

¹⁷⁶ Tommaso Cannizzaro Vrchlického opakovaně upomíná, že zdraví je velice důležité. Například v dopise ze 17. února 1891 píše: „(...) vos inspirations multiples ne vous laissent peut-être pas le temps de penser à votre santé, si précieuse pour votre famille, pour vos amis, pour la gloire de votre nom et de votre pays. Ménager vous un peu, cher ami, c'est un de vos devoirs !“ (Mnohé podněty Vám zřejmě nedávají myslet na Vaše zdraví, které je tak drahé Vaší rodině, Vaším přátelům, slávě Vašeho jména a Vaší zemi. Dbejte o sebe trochu, drahý příteli, je to jednou z Vašich povinností. – překl. autora DP) In fond J. Vrchlického, LAPNP.

¹⁷⁷ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 44.

¹⁷⁸ *Tamtéž*, s. 53.

¹⁷⁹ Důležitost této sbírky pro vývoj české literatury a češtiny vůbec podtrhuje Albert ve své monografii: „První sbírka *Básní epických* obsahuje nejprvnější plody Vrchlického; vzniklať mezi lety 1870-1875. Je v jednom ohledu nad míru pozoruhodna. Obsahuje dvě látky antické, čtyři z dávnověkosti nordické, jednu z

Sny o štěstí (oboje 1876), ale také překlady z italštiny a francouzštiny, *Básně* G. Leopardiho (1876) a výše zmíněnou antologii s názvem *Poesie francouzská nové doby* (1877). Přípravuje mnoho dalších knih a zároveň se stává sekretářem na pražské polytechnice, neboť knihy ani při takovém množství produkce nemohu být Vrchlickému v českých zemích živobytím.

Vrchlického literární antré rozpoutalo vlnu polemik mezi stoupenci „národní“ a „světové“ orientace v literatuře. Dvacet let předtím byla situace obdobná a vyvolali ji tvůrci tzv. generace májové v čele Janem Nerudou. Ten se nyní, v roce 1878, jednoznačně postavil na stranu tolerance a nepřímou se zastává Vrchlického i ostatních Lumírovců těmito slovy:

„Básník pje to, co mu duši roznítilo, a pje-li to krásně, umělecky, činí tak vždy jen na velký prospěch českého ducha, českého písemnictví vůbec. Toť je stanovisko a význam moderní poezie české, jak jsme ji zahájili v letech padesátých, stanovisko *všech* moderních národů, a jen ten může být proti volnosti myšlenek, kohož kruh myšlenkový jest vůbec omezen. (...)“¹⁸⁰

Neruda naráží na úzkoprsost především „moravské kritiky“, ale také na výtky velice poučené české kritičky Elišky Krásnohorské. Ta neupírala Vrchlickému jeho mimořádný talent, vadilo jí ale romantické zpracování látek a žádala po básníkovi, aby svou tvorbu spojil více s národními potřebami a upustil od kosmopolitismu. Za Krásnohorskou se postavila „její protektorka Kar. Světlá, což způsobilo rozladění mezi ní a její sestrou Podlipskou, stojící věrně na straně Vrchlického.“¹⁸¹ Pokud jde o slova, tak Balajka považuje tyto spory za nedorozumění, neboť Vrchlický dokázal mnoho, ale kosmopolitou nebyl. Kromě svého italského pobytu, jedné cesty s chotí v roce 1882 přes Holandsko a Belgie do Paříže¹⁸² a druhé v roce 1885 do Dánska, cizinu osobně nepoznal. S tím ovšem,

---

historie německé, jednu z francouzské, dvě z pověstí židovských, dvě ze života cikánského, dvě z kozáckého, dvě ze života divochů amerických, osm z oborů neurčitých a fantastických. Delší báseň „Satanella“ obsahuje příběh z dob, kdy Johanité vládli Rhodem. (...) Zde ale vystoupil mladý muž, hovící ovšem duchu doby té, avšak vystoupil s jakýmsi universalismem. A především, vystoupil s Antikou. (...) Nikdo před Vrchlickým u nás podobného nedovedl.“ In Albert, E. *cit. dílo*, s. 39.

¹⁸⁰ NERUDA, Jan. *Literatura III.*, Praha : SNKLHU, 1966. In Balajka, B., *cit. dílo*, s. 74.

¹⁸¹ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 76.

¹⁸² Je zajímavé, že při svém pobytu v Paříži navštívil, mimo její umělecké klenoty, polskou kolonii, která se na Vrchlického návštěvu připravovala. Nevyhledal však nikoho ze spisovatelů, které překládal, dokonce ani Huga. Poměrně rychle pominulo okouzlení z rušného pařížského života a Vrchlický vyhledal klidnější prostředí předměstí. (In Balajka, B. *cit. dílo*, s. 108-110.) Fakt, že nikoho nenavštívil, nemůže být interpretován jako slušnost nebýt samozvaným hostem. V dopise z Paříže ze dne 9. června 1880 píše Charle Marie Leconte de Lisle Vrchlickému: „Laisser moi espérer que j'aurai le plaisir de vous serrer la main quand vous viendrez à Paris (...)“ (Doufám, že budu mít to potěšení Vám stisknout pravici, až

že Německo (kde byl dvakrát), Polsko (kde byl též dvakrát) a zejména Vídeň zde nepovažujeme za cizinu v pravém slova smyslu.¹⁸³ Slovo, které by popsalo vhodněji Vrchlického aktivitu, je zřejmě Albertův „universalismus“. Důležitost této univerzality se dle Alberta skrývá právě v pozdvižení českého básnictví „na úroveň tu, na které stojí básnictví evropské vůbec“, čímž se Vrchlický stal „jedním z nejvýznamnějších faktorů moderního vývoje národa českého.“¹⁸⁴ Toho však nedosáhl vydáním tří publikací překladových a tří vlastních básnických sbírek, přestože tyto sbírky vyvolaly velký ohlas. Předznamenávaly totiž Vrchlického literární směřování a tím také literární dění let následujících, neboť Vrchlický se stával vůdčím duchem „českého Parnasu“.

V této úvodní části pojednávající o životě Jaroslava Vrchlického jsme poznali většinu základních rysů Vrchlického osobnosti. Tedy výrazné rysy vnější, a ještě osobitější vlastnosti intelektuální a citové. Jeho vrozenou houževnatost, postupně nabývaný optimismus, smělost v plánech, tvůrčího ducha a pro Vrchlického tolik příznačnou niternou lásku. Jeho počáteční studentské neúspěchy ho neodradily od zájmu o literatury všech zemí. Světovou literaturu znal především z německých překladů, neboť žádná jiná verze většinou dostupná nebyla. Pro cestu do Itálie se Vrchlický rozhodl především ze dvou důvodů: aby si vydělal trochu peněz, a ulehčil tak své matce, která nedlouho předtím náhle ovdověla, a také aby navštívil umělecky slavná místa. Nic z toho se nestalo, zato v odloučení od vlasti, rodiny a přátel se mu naskytly jiné méně plánované příležitosti. Mohl číst originální verze knih, poznat stav českých zemí zvenčí, osvojit si italštinu a také francouzštinu. Díky korespondenci opustil své pesimistické smýšlení a díky italskému slunci a posléze i moři načerpal inspiraci a sílu pro realizaci promyšlených plánů do budoucna. Přes počáteční spory s literární veřejností byl Vrchlický po návratu z Itálie přijat s velkým nadšením. Na okolnosti realizace některých jeho smělých plánů a na jeho tvorbu obecně nahlédneme v následující části.

---

přijedete do Paříže. – překl. autora DP) In fond J. Vrchlického, LAPNP.

¹⁸³ *Lexikon české literatury*, díl 4/II. s. 1512-1513. Je ovšem zarážející, že se zde píše též o Vrchlického účasti „na oslavách jubilea V. Huga v Paříži“ roku 1901. S odkazem na již zmíněné, se zdají být nepravděpodobné hned dvě informace, tedy účast a rok konání oslav.

¹⁸⁴ ALBERT, E. *cit. dílo*, s. 64.

2.2. Vrchlického nejšťastnější léta

Vrchlického práce začala jednoznačně směřovat k rozšiřování obzorů českého národa. Jak jsme již viděli, jeho čas se nyní rozdělil na tvorbu původní literatury, překládání cizích literatur do češtiny čas trávený s rodinou a s přáteli, a také na práci, která zajišťovala rodině obživu. „Kromě tajemnictví na technice zastával Vrchlický od r. 1882 také tajemnictví zkušební komise pro profesory středních škol a některé funkce povahy literární“,¹⁸⁵ jako bylo přednášení v různých literárních a uměleckých spolcích nebo spolupráce s mnohými časopisy a novinami, především s *Lumírem* Josefa Václava Sládka a s *Květy* Svatopluka Čecha.¹⁸⁶

Na poli původní literatury je jeho produkce převážně básnická. Jeho největší básnické sbírky se soustřeďují kolem tématu „lidské epeje“, ve které Vrchlický sledoval, po vzoru V. Huga, pozitivní vývoj lidstva od barbarských počátků ke stále sílící humanitě a svobodě. Vrchlického dějinný obraz lidstva dostal výraznou myšlenkovou páteř zejména ve sbírkách *Duch a svět*, *Sfinx*, *Dědictví Tantalovo*, *Breviř moderního člověka*, *Skvrny na slunci* a další sbírky jej doplňovaly. Přes historický námět zpracovával básník zvolené látky očima člověka 19. století, nadto prismatem vlastních zážitků a prožitků a také pomocí svého vyjadřovacího kódu, který se v tomto období vyznačoval silným vlivem osobní literární kultury. Například sbírka *Sfinx* je již pro svůj název nepřehlédnutelným odkazem do historie. Zůstává však faktem, že sochu sfingy Vrchlický často vídal v parku veltruského zámku,¹⁸⁷ kam jezdil za strýcem již jako gymnazista, a po návratu z Itálie za Podlipskou. O dvou prvních jmenovaných sbírkách *Duch a svět* (1878) a *Sfinx* (1883) Albert říká, že první „obsahuje více obrazy“, zatímco druhá „více přemítání a tím tu

¹⁸⁵ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 110.

¹⁸⁶ V dopisech T. Cannizzara se dozvídáme o občasném vzájemném zaslání časopisů. Vedle dvou zmiňovaných děkuje Cannizzaro též za zaslání *Světlozor*. Dne 15. října 1883 píše Vrchlickému (kurzivou vyznačeno autorem): „J'ai lu avec plaisir les traductions de mes bagattes dans les *Kvety*“ (S radostí jsem si přečetl v *Květech* překlady mých bagatel. – překl. autora DP) a dále „Merci pour les deux exemplaires de *Svetozor*. J'en a envoyé un à Mr Cavallotti à *Milano* en le lui recommandant.“ (Děkuji za dva výtisky *Světlozoru*. Jeden jsem poslal panu Cavallottimu do Milána s doporučením k nahlédnutí. – překl. autora DP) V následujícím dopise ze dne 23. října 1883 píše Cannizzaro nadšeně: „Merci, mille fois merci pour la *Serenada* que m'avez (sic) envoyée dans le *Lumir*.“ (Díky, tisíceré díky za *Serenadu*, kterou jste mi poslal v *Lumíru*. – překl. autora DP) In fond J. Vrchlického, LAPNP.

¹⁸⁷ Rozsáhlý veltruský park, založený v polovině 18. století hraběcí rodinou Chotků, obklopuje rokokový zámek vystavěný po vzoru francouzského Fontainebleau. V parku jsou antikizující chrámky, pavilony, sfinga a sochy mytologických hrdinů. Jedná se tedy o prostředí, které Vrchlického v tvorbě dozajista inspirovalo.

převládá místy valně rhetorika¹⁸⁸. Sbíрка *Sfinx* je prostoupená skepticismem, ve kterém, navzdory době, i věda a poznání připadají básníkovi jen jako maska slabosti.¹⁸⁹ Přesto a nebo právě proto zaslal Vrchlický *Sfinx* svému nejdélnodobějšimu francouzsky píšícímu korespondentovi, Italovi Tommasu Cannizzarovi, který český jazyk částečně ovládal. Ten v chronologicky druhém dopise ze dne 14. června 1883 Vrchlickému po obdržení knihy odpovídá:

Cher et Vaillant Monsieur

Merci, bien merci pour le nouveau fruit de votre étonnante activité poétique. Comme il me sied (sic) bien pour moi le titre de *Sfinx* puisque je dois lutter avec une langue si différente de la mienne ! mais je l'interrogerai avec patience, avec amour et le *Sfinx* finira par se nommer et me relever ses jardiens pleins de [...], ses horizons pleins de lumière, ses paradis et ses abîmes. Je sens dans mon âme toute la joie de vos triomphes et je vous prends (sic) la main, noble confrère et maître, dans la flatteuse espérance de pouvoir le faire réellement. Votre tout dévoué Cannizzaro

[Malým písmem v levém horním rohu je připsáno:]

Mes salutations cordiales à M^r. Heyduk¹⁹⁰

Byl to s velkou pravděpodobností Adolf Heyduk, který Vrchlického s Cannizzarem seznámil. Tento dopis je po své obsahové stránce poměrně reprezentativní pro všechny Cannizzarovy dopisy. Vzájemné přátelství však nepřesáhne rámec dopisního papíru. Básníci se nikdy nesetkají, přestože Vrchlický pošle do Itálie nejednu svou knihu. Vrchlický takto rozesílal cizincům své knihy v češtině a autorům své překlady. Nicméně češtinu ovládalo kromě Čechů jen velice málo lidí. Cannizzaro trefně přirovnává jazyk

¹⁸⁸ ALBERT, E. *cit. dílo*, s. 21.

¹⁸⁹ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 133.

¹⁹⁰ Drahý a udatný pane. Děkuji, pěkně děkuji za nové ovoce vaší pozoruhodné básnické činnosti. Jak vhodný je pro mě název *Sfinx*, neboť musím bojovat s jazykem tak rozdílným od toho mého! ale budu se ho ptát trpělivě, láskyplně a Sfinga mi nakonec své jméno prozradí a ukáže mi své zahrady plné [...], své horizonty plny světla, své ráje a úkryty. Ve své duši cítím veškerou radost vašich úspěchů a jako bych tiskl vaši ruku, vznešený příteli a mistře, ve sladké naději, že v budoucnu to budu moci učinit skutečně. Váš oddaný Cannizzaro. [v poznámce] Mé srdečné pozdravy panu Heydukovi. (překl. autora DP) (in fond J. Vrchlického, LAPNP) Poznámka byla dopsána do horního rohu pro nedostatek místa na papíře. Kurzivou bylo vyznačeno autorem dopisu.

český, od románských tak rozdílný, k určitému druhu Sfingy, která ukrývá poklady. Právě na těchto „pokladech“ Vrchlický ustavičně pracoval. Vždyť během pěti let mezi vydáním zmiňovaných básnických sbírek *Duch a svět* a *Sfínx*, vydal deset básnických sbírek, k nimž patří například *Rok na jihu*, *Mýty 1 i 2* a *Poutí k Eldorádu*. Z překladů v téže době publikoval celou *Božskou komedii* a od D. Alighieriho též *Nový život* a *Básně lyrické* a od Leconte de Lisle báseň *Kain*.

Historické náměty stejně jako analogie historické epopeje jsou spíše záminkou, která rovněž této době náleží. Neboť mýtus se stal právě v období romantismu oblíbenou uměleckou inspirací po celé Evropě. Kromě mýtu antického, který symbolicky popisuje mezní situace lidského života, se do popředí dostaly též mýty z národní historie. Český mýtus zpracovávají kromě Vrchlického např. B. Smetana, Jos. Mánes či J. V. Myslbek, z germánské mytologie čerpá R. Wagner,¹⁹¹ z italské G. Carducci, z francouzské Ch. M. Leconte de Lisle. V českých zemích byl navíc přítomen mýtus národní jednoty a ještě jiný druh umělého vytváření českých mýtů, například v Rukopisech královédvorském a zelenohorském, navozujících iluzi o českém dávnověku.

Vrchlický však v této době vstoupil též na pole dramatické. Roku 1882 Prozatímní divadlo uvedlo jeho historické drama *Drahomíra*. Jak vysoko si Vrchlický cenil dramatické tvorby, víme již z jeho italských dopisů Podlipské. Byla mu vrcholem slovesného umění. Po otevření Národního divadla napsal veselohru *Noc na Karlštejně* (premiéra 1884), která v krátké době došla takové popularity, že byla hrána i na malých venkovských scénách. Tento úspěch „podnítil Vrchlického k horečné dramatické tvorbě. Během jediného roku 1886 uvádí Národní divadlo hned čtyři jeho hry.“ V této době (1884–1887) začíná také vznikat „největší scénické dílo Vrchlického, osudové drama viny a trestu, trilogie *Hippodamie*“.¹⁹² K její poslední části *Smrt Hippodamie* přibudou dvě první, *Námluvy Pelopovy* a *Smír Tantalův*, až kolem roku 1890 na popud Zdeňka Fibicha, který k trilogii složil hudbu, a *Hippodamie* je tedy melodramatem. Trilogie je na rozdíl od Vrchlického

---

¹⁹¹ Rodina tehdejšího uznávaného španělského malíře Aureliana de Bernete projížděla Evropou a z Vídně měla namířeno do Německa, kde ve Wagnerově divadle zhlédla část díla *Prsten Nibelungův*. Marcel Montandon píše z Vídně dne 10. července 1896 Vrchlickému dopis jménem Williama Rittera, ve kterém tento kontext popisuje: „Ils ont énormément voyagé, en ce moment ils vont à Dresde et à Berlin d'où ils se rendront à Bayreuth entendre les trois derniers cycles de la Tétralogie.“ (Hodně již cestovali a nyní pojedou do Drážďan a do Berlína, odkud se přesunou do Bayreuthu, aby slyšeli tři poslední části Tétralogie. – překl. autora DP) a dále píše „comme ils aiment énormément la musique, ils seraient enchantés de pouvoir entendre une pièce de Smetana (...) et d'entendre de la musique tchèque vraiment chez elle.“ (Mají velice rádi hudbu, a tak by byli potěšeni, kdyby mohli slyšet nějaký Smetanův kus, a uslyšet tak českou hudbu tam, kde je skutečně doma. – překl. autora DP) In fond J. Vrchlického, LAPNP.

¹⁹² BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 146-147.

rychle psaných romantických her, které postrádaly divadelní napětí ideové i jazykové, neobyčejně zdařilým navázáním na řeckou tradici. Samotný děj je natolik dramatický, že lyrické scény, psychologie postav ani básníková invence, která občas vedla k anachronismům, nezeslabují působení na diváka. Ne nadarmo byly *Námluvy Pelopovy* vybrány, aby reprezentovaly české Národní divadlo na mezinárodní hudební a divadelní výstavě ve Vídni v roce 1892.

Z publikace tehdejšího ředitele Národního divadla Fr. Ad. Šuberta *Dějiny Národního divadla v Praze 1883–1900*¹⁹³ vyplývá, že původně se pro výstavu uvažovalo o poslední, třetí části – *Smrt Hippodamie*, nakonec však došlo ke změně programu. Všechna pozvaná divadla měla vyhrazena jeden týden. České Národní divadlo přišlo na řadu po francouzském „Théâtre français“ mezi 1. a 7. červnem. Nejhranější se stala *Prodaná nevěsta* B. Smetany (hrála se celkem čtyřikrát, 1., 4., 6. a ještě 8. června)¹⁹⁴, největší pozornosti se však dostalo melodramatu Fibicha a Vrchlického.¹⁹⁵ Zaujalo do té míry, že kupříkladu již v říjnu roku 1893 byla celá trilogie odehrána ve Vlámském národním divadle v Antverpách.¹⁹⁶ Tou dobou však již do českých divadel vstupovala realistická dramata a o romantické kusy publikum ztrácelo zájem. „I když Vrchlický odmítal realistické a naturalistické drama, o hrách českých autorů psal poměrně pozitivně.“¹⁹⁷ Kritikové, kteří psali o Vrchlického dramatech, nebyli této jeho tvorbě nakloněni.

Kritika postupně přestala souhlasit také s Vrchlického způsobem překládání. Překlad do češtiny si básník ale vytyčil jako svůj stěžejní úkol a jeho překladatelské dílo o tom svědčí. V osmdesátých letech se zabýval především francouzskou a italskou

¹⁹³ ŠUBERT, František Adolf. *Dějiny Národního divadla v Praze 1883–1900*. Praha : Unie, 1908. svazek III, část I. s. 319 – 329.

¹⁹⁴ *Národní divadlo* [online]. 2008 [cit. 2011-10-16]. Archiv ND. Dostupné z WWW: <<http://archiv.narodni-divadlo.cz/>>.

¹⁹⁵ Šubert stran autorů trilogie mluví ve své knize především o Z. Fibichovi, přestože s Vrchlickým měli přátelské vztahy. Balajka však uvádí, s odkazem na F. V. Krejčího, že ve Vídni se *Hippodamie* hrála bez hudebního doprovodu, stejně jako v roce 1911 během jediného večera v Národním divadle, a že hudební doprovod není nepostradatelný. (in Balajka, B. *cit. dílo*, s. 149p) V archivu Národního divadla je ovšem u vídeňského představení uveden dirigent, což nenaznačuje, že by se mělo jednat o provedení činoherní. Naopak 17. prosince 1911 měla premiéru Vrchlického *Hippodamie* v novém, čistě dramatickém nastudování. In archiv.narodni-divadlo.cz.

¹⁹⁶ Dle dopisu Eduarda Beuroda, ředitele tamějšího divadla, ze dne 29. června 1893 J. Vrchlickému: „Mon désir serait d'ouvrir notre nouvelle série de représentation lyrique par *Tantalus*, qui serait suivi de près par *Hippodamias Tod*; après nous consacrerons trois soirées consécutives à l'oeuvre entière.“ (Mým přáním by bylo otevřít naši novou řadu hudebních představení *Tantalem*, po kterém by vzápětí následovala *Hippodamias Tod* (myšlena je *Smrt Hippodamie*); poté bychom věnovali tři po sobě jdoucí večery celému dílu. – překl. autora DP) (in fond J. Vrchlického, LAPNP) Téhož roku se v Národním divadle v Praze mezi 16. a 18. únorem hrála *Hippodamie* poprvé ve večerech po sobě jdoucích. Následně měla každá část samostatně derniéru. In archiv.narodni-divadlo.cz.

¹⁹⁷ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 153.

literaturou. Zmínili jsme překlady z Danta¹⁹⁸, k jehož *Božské komedii* se Vrchlický opět vrátil na začátku devadesátých let, a překlad z Leonta de Lisle, ke kterému připojil ještě *Výbor básní* (1886). Tito dva autoři poukazují na to, že Vrchlický překládal na jednu stranu vrcholná díla doby minulé, na něž myslel již Jungmann, a na druhou stranu díla zcela současná. K publikovaným *Básním* V. Huga přidává *Nové básně* (1882) a z italské současné literatury vydává *Výbor básní* T. Cannizzara (1884), s nímž v těchto letech připravuje antologii s názvem *Poesie italská nové doby* (1885).¹⁹⁹ Do češtiny převádí Tassův *Osvobozený Jeruzalém* (1887). Mezitím, jen aby si odpočinul, se obrací k próze a publikuje česky *Tricetiletou* od H. de Balzaca (1886). K již vydané antologii francouzské přidává určitý druh antologie s názvem *Hostem u básníků* (1891), která obsahuje básně autorů, jimž takto vzdává čest, neboť jsou jeho nejoblíbenějšími a pro jeho tvorbu nejvíce inspirujícími. Další antologii, tentokrát opět naučného charakteru, nazvanou *Moderní básníci francouzští*, uvádí v roce 1893. V této pozdější době se však jeho zájem pomalu začíná obracet i na jiné literatury. Z anglické překládá A. E. Poea a G. G. Byrona (1890), z německé Goethova *Fausta* (1891) a Schillera, ze španělské, respektive katalánské *Atlantis* od Jacinta Verdaguera (1891)²⁰⁰. Současně průběžně pracuje na italských dílech, a sice Carducciho *Výboru básní* (1890) a zejména na překladu *Zuřivého Rolanda* od L. Ariosta (1891–1893, sešitově).

Vrchlického produkce má neobyčejně velký, v pravdě lumírovský záběr a rychlost, o níž Seidl píše, že byla podnícena snad až extatickým prožitkem při tvorbě samé. Tento

¹⁹⁸ T. Cannizzaro, který od Vrchlického obdržel mj. překlad Danta, ve své odpovědi ze dne 26. dubna 1883 píše: „(...) le don précieux de votre photographie, et les autres non moins précieux de vos poésies intimes et de la traduction de Dante (travail magistral qui suffirait lui seul pour établir la renommée d'un poète (sic)), m'ont tellement touché que si elle avait les ailes, mon âme viendrait à vous.“ (Vzácný dar Vaší fotografie a ostatní neméně vzácné dary Vaší intimní poezie a překladu Danteho (mistrovské dílo, které by samo o sobě básníkovi stačilo k získání renomé) mě tak potěšili, že kdyby měla křídla, má duše by se za Vámi hned rozletěla. – překl. autora DP) In fond J. Vrchlického, LAPNP.

¹⁹⁹ Přípravy této antologie započaly korespondenci obou básníků. Týká se jí především prvních osm dopisů zaslaných Vrchlickému v roce 1883. T. Cannizzaro se Vrchlickému nějak zmiňuje o 43 básnicích, z nichž je 39 zastoupeno v antologii, která prezentuje 131 italských básníků 19. století. (in VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Poesie italská nové doby (1782 – 1882)*. Praha : Jos. R. Vilímek, 1885. 304 s.) A přesto Vrchlický píše A. Heydukovi, že se doslechl, že mu v antologii některá jména chybí. Vysvětluje to čtyřmi důvody: Heyduk se přehlédl, Vrchlický básníky nezná, nebo se jich obává, anebo bere ohled na nakladatele. (dopis ze dne 7. prosince 1884, in Pražák, A. *cit. dílo*. 272-273.)

²⁰⁰ Překlad Verdaguera Vrchlický věnoval T. Cannizzarovi. Ten mu 1. ledna 1892 odepisuje: „Que vous dire de la surprise que vous avez voulu me donner par votre traduction de l'Atlantide de Verdaguer ? et de l'honneur de (sic) vous avez voulu me faire en me le dédiant ? Jamais je ne me suis senti *ni plus fier ni plus humble* à la fois, qu'en voyant mon pauvre nom en tête de ce livre.“ (Co říci o překvapení, které jste mi chtěl udělat Vaším překladem Verdaguerovy *Atlantis*? a o poctě, kterou jste mi chtěl prokázat jejím věnováním právě mě? Nikdy jsem se necítil *tak hrdý a tak poníženy* zároveň, jako když jsem uviděl své ubohé jméno v záhlaví této knihy. – překl. autora DP) In fond J. Vrchlického, LAPNP.

způsob tvorby vyvolával u poety skoro citový vztah k již napsanému, které proto již nebylo možné předělávat. Kritika, jak jsme naznačili, je přitom k jeho tvorbě čím dál méně příznivá. Zároveň je velice choulostivým tématem pro umělce samého. Vzhledem k tomu, že česká kritika je často ovlivňována osobními neshodami, ba nevraživostmi, nahlédneme zde na kritiku, která Vrchlickému přicházela ze zahraničí. Na konci osmdesátých a začátku devadesátých let si Vrchlický hojně dopisoval s předním italským filologem, precizním vědcem a jedním ze zakladatelů italské bohemistiky, Emiliem Tezou. Byl to patrně jediný cizinec, který byl schopen objektivní kritiky překladů do češtiny. Vrchlického překladům velice taktně vytýkal nepřesnosti,²⁰¹ které trefně popisuje Seidl ve své práci. Tuto skutečnost ilustruje na dvou verších z překladu *Zuřivého Rolanda* od L. Ariosta.

„1. 14, 4, 3.

Ariosto: „Se rompeste il baston giallo e vermiglio“

Vrchlický: „S holí onou zelenou a žlutou“

Vrchlického verš přirozeně dokonale zapadá do jeho vlastního překladu, metricky je nenapadnutelný. Teza však konstatuje, že barvy uvedené Ariostem v originále (žlutá a rudá) jsou barvami Španělska: v konkrétním případě jde o básnickou figuru, která má v textu důležitou významovou roli. Vrchlického překlad je tedy významově nevyhnutelně plytký, nemá ony konotace, které básník originálu dal.

2. 3, 55, 8:

Ariosto: „Tedesco, Greco, Ispano e Franco“

Vrchlický: „vše Řeky, Franky, Němce pochovávat“

Momentální tvůrčí inspirace poplatná metrickému diktátu tu způsobila, že se z Vrchlického textu vytratil Španěl, což je podle Tezy významově opět neúnosné.

Přihlédneme-li k protikladnému tvůrčímu založení obou vzdělanců, snadno pochopíme jejich stanoviska.²⁰²

České teorie překladu se v této době teprve formovaly a Vrchlický byl první velký překladatel do češtiny. Cesta překladu, kterou si našel, byla v českých zemích v době svého vzniku jedinečná, leč tím, že ji v pozdějších letech neopouštěl a nepřizpůsobil se vývoji, dostavovala se čím dál více kritika negativní. To bylo ovšem, jak se zdá z uvedených skutečností, zapříčiněno přirozeným vývojem. A jak jsme již viděli, řečeno slovy Alberta, „vývoj náš byl za dvacet let právě minulých až úžasně prudký.“²⁰³ Poslední třetina 19. století přinesla Čechům tolik změn a převratů, že nastávaly situace zcela paradoxní.

²⁰¹ „V podstatě říká, že kdyby Vrchlického nekritizoval, neměl by ani právo jej chválit.“ In Seidl, I. *cit. dílo*, s. 54.

²⁰² SEIDL, I. *cit. dílo*, 54-56.

²⁰³ ALBERT, E. *cit. dílo*, s. 50.

Vrchlický byl osobností z největších, a snad právě proto se ho dotkly paradoxy nejtragičtější: „básník, který připravoval cesty mladému pokolení, byl průkopníkem nových formálních výbojů, otevíral průhledy do cizích kultur a jejich slovesného bohatství, byl nakonec mladými označen za kulturní nebezpečí a překážku přirozeného vývoje, již třeba odklidit.“²⁰⁴

Když si houževnatý Vrchlický potřeboval na chvíli odpočinout od překladů i poezie, psal prózu. Sám si jí však vysoko necenil. Přesto se především jeho novely, *Povídky ironické a sentimentální* a především dvě knihy *Barevných střepů* (1887 a 1892 *Nové barevné střepy*)²⁰⁵ dají přiřadit k nejlepším dílům tohoto žánru ve své době. I F. X. Šalda, významný kritik, který nebyl Vrchlickému nakloněný, hodnotí *Barevné střepy* příznivě a přirovnává je k Maupassantovým novelám.²⁰⁶

Nadto měl Vrchlický šťastné manželství, ke kterému roku 1883 přibylo šťastné rodičovství narozením dcery Milady (říkali jí Milda).²⁰⁷ Každé léto jezdili do Chuchle, tehdejšího oblíbeného výletního místa umělců. Při čtení Vrchlického biografii však vysvítá, že již od poloviny osmdesátých let se vztah obou manželů, i přes narození dalších dvou dětí, začínal „kalit“ a vše se ve zlé obrátilo v roce 1892, kdy nastal vnitřní rozvrat rodiny. Vrchlický se vyléčil ze záchvatu, který mu trvale nalomil zdraví. Vydal básnickou sbírku *Okna v bouři* (1894). Ve stejnojmenné kapitole své knihy *Balajka* šířeji popisuje, jak „zklamání opravdu otřáslo básníkem do kořenů jeho bytosti.“²⁰⁸ Tedy oficiálně uznávaný

²⁰⁴ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 8.

²⁰⁵ Srbský princ Karadjordjević píše Vrchlickému z Vídně (Hotel Erzherzog Karl) v zimě, pravděpodobně roku 1893 (nebo v nejbližších letech následujících): „De Haerne vous a envoyé un numéro du Magazine littéraire contenant la traduction que j'ai faite de vos «Färbige Scherben» et j'espère que ma traduction ne vous a pas trop déplu.“ (De Haerne Vám poslal číslo Literárního magazínu, které obsahuje překlad «Färbige Scherben» [Barevných střepů], který jsem vytvořil a doufám, že Vám můj překlad nevadil. – překl. autora DP) (in fond J. Vrchlického, LAPNP) Podotkněme jen, že se nepodařilo zjistit, kdo to byl De Haerne, kromě toho, že to byl Karadjordjevićův přítel, který se chtěl osobně seznámit s J. Vrchlickým a napsat pojednání o české otázce na základě informací od Vrchlického. Není též jasné, zda mluví o celé sbírce *Barevné střepy* nebo jen o její části. A konečně nebyla nalezena žádná jednoznačná zmínka, z jakého jazyka a do jakého jazyka byl překlad pořízen. Karadjordjević totiž znal Vrchlického dílo díky Albertově monografii, která byla po své české verzi vydána též německy, a jehož osobně znal. Na základě princova původu by se ovšem dalo usuzovat, že překlad byl z češtiny. Jazyky, do nichž mohl překládat, se nabízejí víceméně dva, a sice němčina a francouzština.

²⁰⁶ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 118-119.

²⁰⁷ T. Cannizzaro píše Vrchlickému dne 15. října 1883 ku příležitosti narození dcery mj. toto: „Cette joie paternelle que vous prouvez aujourd'hui je l'ai ressentie en février 1866. Ma fille a maintenant 17 ans. D'autres enfants sont venus après elle – plusieurs vivent, les autres se sont envolés et j'ai vu, dirai-je avec V. Hugo, j'ai, avec les enfants perdus, «J'ai vu fuir les ailes, les ondes / Les vents, les jours.» Soyez – mon cher ami – soyez heureux (...)“ (Tuto otcovskou radost, kterou prožíváte dnes, jsem pocítil v únoru 1866. Mé dceři je nyní 17 let. Další děti přišly po ní – mnohé žijí, jiné odletěly a já viděl, řekl bych s V. Hugem, já, se ztracenými dětmi, «Já viděl mizet křídla, vlny / Větry, dny.» Buďte – drahý příteli – buďte šťasten (...) – překl. autora DP) In fond J. Vrchlického, LAPNP.

²⁰⁸ *Tamtéž*, s. 163

český básník se na začátku devadesátých let ocitl v žalostných osobních podmínkách. Nepřála mu odborná kritika, ale především vnější soudržnost rodiny, jeho původně stabilní zázemí, závisela pouze na básníkově velkorysosti, která se opírala o přesvědčení, že děti za nic nemohou. Díky přátelům a své nátuře se brzy vrátil k práci, která nesla známky usilovnosti, ale zároveň jisté ryzosti, která se dříve ztrácela ve Vrchlického „rozbujelých“ literárních obrazech vycházejících z jeho klasického vzdělání.

Teprve v polovině šedesátých let si Češi prosadili povinnou výuku češtiny na školách. Následující desetiletí začalo cizí válkou. Ta Čechům, hledajícím v zahraničí oporu pro svůj národní boj, ukázala Francouze, kteří s Čechy měli společného nepřítele, ale na rozdíl od nich měli stát s velkou prestiží kulturní i diplomatickou. Již v polovině sedmdesátých let „Hálek upomíná Vrchlického, aby už dokončil překlad Hugových básní“ a Vrchlický, po ujasnění si svého poslání, se doslova vrhá do literární činnosti překladatelské, básnické, dramatické a částečně též prozaické. Dává jasný signál, že čeština je jazykem evropským, který může vyjádřit to, co napsali největší spisovatelé všech dob, od antiky po současnost. Ale také, že původní tvorba je neméně důležitá pro vývoj českého národa, pro který byl český jazyk tolik důležitým faktorem. V dramatické tvorbě u nás bylo i v následujících desetiletích prostředí původní tvorbě nepřijetí, ale nutno podotknout, že domácí produkce nedosahovala kvalit jiných uměleckých odvětví. Ke konci sedmdesátých let se Vrchlický oženil s dcerou Sofie Podlipské a několik let poté se manželům narodila dcera. Hmotnou stránku domácnosti nemohl básník zajistit jen svým „perem“, a tak se stal tajemníkem na Českém učení technickém. Krom toho psal kritiky a spolupracoval s několika českými časopisy zároveň. Nadšení z Vrchlického tvorby však odborná veřejnost začala postupně znevažovat. Nejvýrazněji kritizovali jeho dramatickou tvorbu, ale čím dál více též jeho překlady. Že bylo na nemilosrdné kritice i trochu pravdy, Vrchlický neviděl a snad ani vidět nemohl. Nové umělecké směry nepřijímal a za svou dobou se začínal zpožďovat. Poměry v českých zemích a zvláště v Praze na konci osmdesátých let též nebyly takové, jako v letech sedmdesátých. Sociální propast města a venkova se prohloubila natolik, že ji již nebylo možné zakrýt romantickými básněmi. V době nastupující morální krize se navíc Vrchlickému zhroutil základ jeho bytí a tvorby – iluze lásky k ženě. Přitom se mu pro jeho nepřehlédnutelné dosavadní dílo básnické i překladatelské začalo dostávat oficiálních poct a vyznamenání v zahraničí i doma. Jeho

profesní a umělecký vývoj v nadcházejících dvou desetiletích bude předmětem naší závěrečné části o Vrchlického životě.

2.3. Vrchlického ústup z výsluní

Od samého začátku devadesátých let je ještě ani ne čtyřicátník Vrchlický zahrnován oficiálním uznáním a poctami. Šalda se jím zabýval od samých počátků svého psaní kritiky a přes své výtky vůči básníkovu dílu, Vrchlického velmi obdivoval. V této době se on sám zamýšlel „nad tím, jak rychle Vrchlický sestárl (sic). Byl pokládán kdysi za revolucionáře, ale dnes, (...) je členem Akademie a oficiálním básníkem.“²⁰⁹ Předznamenání takového vývoje však můžeme nalézt již v dopise T. Cannizzara, když dne 30. prosince 1885 Vrchlickému píše:

„(...) Vos grands travaux
sur notre littérature et ceux que
vous préparez, mériteraient bien
autre chose que des simples articles
de journal. Vous avez donné droit
de bourgeoisie chez vous à toute
notre littérature ancienne et mo-
derne. Vous êtes par consequent
notre citoyen, vous nous appartenez.“²¹⁰

Vůle k vyznamenání našla své uskutečnění o pět let později, a to ponejprv právě v Itálii. V roce 1890 byl jmenován dopisujícím členem akademie v Messině, čestným členem akademie v Padově²¹¹ a též do právě založené České akademie věd a umění (jedním ze dvou jmenovaných přímo císařem) a tajemníkem její 4. umělecké třídy. Dále byl čestným

²⁰⁹ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 179.

²¹⁰ Citace je bez jakýchkoli úprav a česky může znít: „Vaše velké práce o naší literatuře a ty, jež připravujete, by zasluhovaly něco docela jiného, než jen pouhé novinové články. Dal jste vašim měšťanům přístup k naší staré i moderní literatuře. Vy jste tím pádem náš občan, náležíte nám.“ (překl. autora DP) In fond J. Vrchlického, LAPNP.

²¹¹ O tomto korespondence messinského básníka T. Cannizzara mlčí.

členem fancouzských felibrů, obdržel zlatou medaili města Paříže a zlaté palmy důstojníků veřejného vyučování. Dále se stal členem „Peštské akademie a učených společností maďarských.“²¹² V roce 1892 byl jmenován čestným doktorem filosofické fakulty pražské university, o rok později jejím mimořádným a roku 1898 řádným profesorem.²¹³ Rok před básnickými padesátými narozeninami, tedy roku 1901, byl (spolu s Antonínem Dvořákem) jmenován doživotním členem panské²¹⁴ sněmovny.²¹⁵ Na rozdíl od A. Dvořáka, který se aktivně ve sněmovně neprojevil, vystoupil Vrchlický v roce 1906 s projevem, v němž podporoval zavedení všeobecného hlasovacího práva.²¹⁶

Vraťme se však do první poloviny devadesátých let. Neboť kromě zmíněných oficiálních poct se Vrchlickému dostalo i pocty literární. Jeho přítel Eduard Albert, básník amatér, jeden z nejuznávanějších profesorů chirurgie své doby, od roku 1895 člen panské sněmovny, který žil toho času ve Vídni, byl velkým propagátorem české poezie v německé jazykové oblasti. Vyvrcholení těchto jeho snah přišlo v letech 1892–1895, kdy vydal vlastním nákladem čtyřsvazkovou antologii české poezie od svatováclavského a husitského chorálu, přes Komenského a obrozeneckou poezii, až po současnou tvorbu. První díl je historický, druhý je věnovaný Vrchlickému, třetí nejnovější české poesii a čtvrtý tzv. národnímu směru, kde je zahrnuto též třicet národních písní. Albert vytvořil koncepci,

²¹² *Masarykův slovník naučný, lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*. Praha : Československý kompas, 1927. díl 7., s. 750.

²¹³ T. Cannizzaro píše do adresy svých dopisů Vrchlickému až do 18. října 1892: „Monsieur Jaroslav Vrchlický, secrétaire de l'école technique, Prague (Bohème (sic) *Austria*)“ a od následujícího dopisu napsaného dne 12. listopadu 1892 se určení Vrchlického „adresy“ mění na: „Prof' à l'Université de Prague“. In fond J. Vrchlického, LAPNP.

²¹⁴ Panský stav náležel v zemích české koruny dědičně vyšší šlechtě.

²¹⁵ O okolnostech přijetí literáta Vrchlického a hudebního skladatele Dvořáka do panské sněmovny píše Urban „Mladočeši po delších soukromých jednáních s Košíčkem – jak privátně počestili Koerberovo jméno – našli „slušnou cestu z obstrukce“ a realisticky přistoupili na kompromis: vláda vyjde ihned nebo perspektivně vstříc některým požadavkům v kulturní a školské oblasti a nepřehlédne nezbytné potřeby českých zemí v rámci uskutečňování nové hospodářské politiky; česká buržoazie naproti tomu nebude zásadně mařit činnost parlamentu a přejde ke konstruktivní opoziční politice. (...) Nezůstalo jen u slibů. Ještě v dubnu 1901 byla skutečně císařským rozhodnutím zřízena galerie moderních umění, brzy nato byl podán návrh zákona na regulaci říčních toků a některé další návrhy. (...) Nepodcenitelnou součástí Koerberovy smířovací politiky bylo také jmenování dvou významných představitelů české kultury – Antonína Dvořáka a Jaroslava Vrchlického – do panské sněmovny říšské rady 14. dubna 1901. (...) [Poprvé] se dostalo tohoto vyznamenání lidem odlišného typu. (...) Kompromisní příměří (...) trvalo více než rok. In URBAN, Otto: *Česká společnost 1848–1918*, s. 512.

²¹⁶ O kontextu Vrchlického vystoupení pojednává též Urban: „Vládní změny, ale především nová aktivita sociální demokracie v létě 1906, vedly k urychlení prací volebního výboru. Přestože nadále trvaly názorové rozdíly mezi vídeňským a pražským vedením sociální demokracie a Praha neustále požadovala rozhodnější postup, došlo v červnu 1906 ve společném zastupitelstvu strany k dohodě. (...) Protože «věci už zašly příliš daleko», byl nakonec zlomen brzy také odpor konzervativních sil panské sněmovny. «S těžkým a krvácejícím srdcem» vyslovil s reformou souhlas směřovatelný vůdce konzervativních sil panské sněmovny František Thun, s potěšením naproti tomu český básník Jaroslav Vrchlický, který při této příležitosti sám vystoupil s politickým projevem.“ In URBAN, Otto: *Česká společnost 1848–1918*, s. 529.

napsal literárněhistorické komentáře, pořídil valnou část překladů a poskytl též značnou část finančních prostředků. Albertova antologie dosáhla mimořádného ohlasu u soudobých rakouských básníků²¹⁷ a došla náležitého ocenění i doma.

Česká verze pojednání o Vrchlického původní tvorbě vyšla dříve než německá a sice pod názvem *Jaroslav Vrchlický – příprava k budoucím studiím jeho lyriky a epiky* (1893). Patrně je však opatřena jiným úvodem a doslovem než verze německá. Hned v úvodu Albert vysvětluje své pohnutky k sepsání této monografie: „Dvacítiletá básnická činnost Jaroslava Vrchlického u nás posud nebyla soustavně posouzena a oceněna.“²¹⁸ K tomuto podotýká, že mnoho prokazatelně velkých českých spisovatelů 19. století na „soustavné posouzení“ stále marně čeká. Fakt, že česká verze vyšla dříve než německá je stručně objasněn tamtéž: „Neslušelo by se, aby o tom mluveno bylo před cizinou dříve než doma.“ Albertovo vlastenectví a zdravý úsudek přinesly Vrchlickému nejen tuto literární poctu, ale ve vzájemné korespondenci²¹⁹ a při častých osobních setkáních také nejrůznější podněty, včetně podpory pro *Zlomky epeje* a též pro jeho dramatickou tvorbu.

V době narůstajících negativních kritik si navíc Vrchlický uvědomuje svou uměleckou krizi. Dokonce o tom v roce 1892 píše Josefu Svatopluku Macharovi: „Zmohla mne únava z monotonie mého života. (...) Jsem unaven a potácím se abzug! na celé čáře. Držel jsem se, pokud to trochu šlo, ale teď neodolám.“ Zároveň si je ovšem vědom, že je „třeba táhnout své břímě dál, žena chce peníze a děti chtějí chléb a redaktoři chtějí práce. Znáš to sám, je to ta stará píseň české bídy...“²²⁰ Obdobně jako jeho otec nedokázal skutečně rezignovat a k práci se brzy vrátil. A to i přesto, že doba byla skutečně jiná. Realismus ani modernismus nebyly Vrchlickému blízké a právě ze strany zastánců těchto proudů se mu dostávalo mnoho kritiky. Stejně tak byl kritizován stoupenci časopisu *Čas*. Vrchlický se nepohodl se svým přítelem Albertem, když tento s „táborem“ realistů spolupracoval. Albert Vrchlickému vše vysvětlil²²¹ a nastínil též, jakožto nezaujatý

²¹⁷ Karadjordjević sice nebyl rakouským básníkem, ale v reakci na Albertovu knihu píše Vrchlickému z Vídně francouzsky: „Quant à moi, je vous remercie beaucoup, j'ai le livre d'Albert, c'est par lui que j'ai commencé à vous connaître et ce ne me sera pas un petit merci à dire à Albert que je dois rencontrer un de ces jours.“ (Co mě se týká, velice Vám děkuji, mám Albertovu knihu, to díky němu jsem Vás poznal. A nebude to jen letmé poděkování Albertovi, se kterým se v nadcházejících dnech setkám. – překl. autora DP) In fond J. Vrchlického, LAPNP.

²¹⁸ ALBERT, E. *cit. dílo*, s. 1.

²¹⁹ Fond J. Vrchlického v LAPNP obsahuje 111 přijatých a 2 odeslané dopisy právě od Eduarda Alberta z let 1882–1900. A též 19 dopisů přijatých a 24 odeslaných Albertovu synovi Jiřímu (Georgovi) z let 1892–1902. Zde se setkáváme též s datem Albertova náhlého úmrtí roku 1900.

²²⁰ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 173.

²²¹ Za sebe píše v nedatovaném dopise Vrchlickému, že stoupenci realismu přinášejí slovanskou kulturu Ruska, a Vrchlický zas kulturu západu, ale dle jeho názoru je třeba obojí. In Pražák, A. *cit. dílo*, s. 471.

pozorovatel, podobně jako E. Teza, že realistům vadí jeho příliš chvatná tvorba, které tak chybí „vybroušenost“.

Pokud dosavadní Vrchlického tvorbu bylo možné kvalifikovat jako „chvatnou“, pak od poloviny devadesátých let je možné označit ji za doslova „horečnatou“. V roce 1895 mu vychází hned pět básnických sbírek (*Kytky aster, Nové zlomky epepeje, Kniha sudiček, Než zmlknu docela a Píseň poutníka*). V roce 1897 dvě sbírky a báseň *Bar Kochba*.²²² Přestože se Vrchlický několikrát zařekl, že dramata již psát nebude, nátlak přátel, ředitele Národního divadla Fr. A. Šuberta a nejvíce neúporná potřeba tvořit, ho vždy přiměly k napsání dalších dramát. Kromě toho psal kritické eseje a překládal, nyní však především anglickou a germánskou literaturu.²²³ Z poloviny devadesátých let pochází například patnáctisvazkový výbor z Calderonových dramát nebo obsáhlá antologie anglické poezie. Jako by Vrchlického „horečnatost (...) [měla] v sobě cosi z chorobného neklidu, toužícího přesvědčit sebe i okolí, že je dosud básník.“ Jeho dílo poznamenává konvence, šablona, hladká a bezobsažná fráze.²²⁴

Vrchlického situace i postavení se zásadně měnily. Pozastavme se u básníka odklonu od francouzské literatury, který se ovšem netýká ani V. Huga, ani Leconta de Lisle. Překlady z francouzské literatury byly až do roku 1882 publikovány především v časopisu *Lumír* (každý třetí překlad v letech 1874–1882). Dále tento primát převzaly *Národní listy*, „i když jejich uveřejňování nebylo hlavním posláním politického deníku“ mladočechů, přitom *Lumír* počet vydaných překladů nezvyšoval. „V letech 1884–1888 vyšlo v *Národních listech* 263 překladů francouzských autorů, zatímco v *Lumíru* pouze 46 a v politických denících staročechů byl o překlady z francouzštiny zájem ještě menší.“ V devadesátých letech se tyto tendence ještě prohloubily.²²⁵ Z předestřených informací, ke kterým můžeme připojit Vrchlického apolitické smýšlení, se pohnutky pro příklon k literaturám, které buď nebyly tak známé, nebo nebyly tak zpopularizované anebo alespoň ne nechvalně zpolitizované, jeví jako přirozené. Tendence seznamovat se s neznámými

²²² I toto své dílo posílá Vrchlický T. Cannizzarovi. Ten mu odepisuje dne 4. ledna 1898: „J'ai reçu votre grand poème Bar-Kochba (...) Hélas, pourquoi suis-je vieux et presque aveugle et si peu connaisseur de votre belle langue et sans personne ici qui puisse m'aider à lire ou à expliquer vos pages ? Si j'avais la possibilité de le faire, j'entreprendrai (sic) exprès en voyage jusqu'à vous, pour vous prier de m'en faire la lecture en français (...)“ (Obdržel jsem Vaši velkou báseň *Bar Kochba* (...) Běda, proč jsem starý a skoro slepý a tak málo znalý vašeho krásného jazyka a nemám tu nikoho, kdo by mi mohl pomoci přečíst a vysvětlit Vaše stránky? Kdybych měl tu možnost, podnikl bych cestu za Vámi, jen abych Vás požádal o přečtení ve francouzštině (...). – překl. autora DP) In fond J. Vrchlického, LAPNP.

²²³ Odklon od literatury zpolitizované Francie, vyjma Huga, je až příznačný.

²²⁴ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 150, 186.

²²⁵ REZNIKOW, S. *cit. dílo*, s. 479-483.

literaturami měli i Francouzi. Zájem o českou literaturu však měl i svůj politický podtext. Dlužno zdůraznit, že Vrchlický se ve většině svých postojů nezadržoval, a proto se dá usuzovat, že na dvě žádosti z Paříže o pomoc při psaní článků do novin odpověděl se vstřícností jemu vlastní.²²⁶

Vedle neutuchající literární činnosti ovšem začal zastávat povolání univerzitního profesora. Přednášel románskou literaturu, a i přes jeho velmi osobitý přístup si na něho na vysokoškolské půdě za čas zvykli. Ze svého profesorského postu začal jezdit přednášet na venkov. Při kolokviích objevoval žáky, kteří mohli být pro další studia v oboru nadějní a které dále podporoval.²²⁷ Stejně jako novináři za ním občas přicházeli i studenti s prosbami o pomoc. Kupříkladu Sigismud Bouška,²²⁸ který se velmi zajímal o studium a překlad provensálské literatury. Vrchlický si o tom dopisoval s Frédéricem Mistralem, kterému studenta doporučoval.²²⁹ V pozdější korespondenci se ukazuje, jak nevděčná byla tato nezištná pomoc. Vrchlický o tom napsal příteli Janu Blokšovi 28. března 1896:

„Já jistě jsem pánům X. Dvořákovi a Bouškovi šel vstříc celým srdcem a leccos pro ně udělal, k čemu jsem nebyl nijak povinován. Buntují se s «modernou» – «katoličtí kněží» dávají příspěvky (...) do tábora lidí, kteří (...) tolik ublížili (...) celému zdravému českému umění.“²³⁰

²²⁶ Šlo o žádost Gabriely Zapolské, která 27. března 1905 píše: „une série sur les littératures inconnues en France. (...) Voulant avoir la conscience nette et mon article bien documenté j'ai l'audace de Vous demander de me citer quelques noms (...)“ (sérii článků o literaturách ve Francii neznámých (...)) Tím, že chci mít čisté svědomí a dobře podložený článek, mám tu troufalost Vás požádat o vyjmenování několika autorů (...). – překl. autora DP). A o žádost pařížského novináře deníku *Le Figaro*, který dne 30. ledna 1902 napsal Vrchlickému tři otázky v rámci svého průzkumu u příležitosti oslav stého výročí V. Huga: „Est-ce qu'il est lu et apprécié en Bohème? A-t-il exercé en votre pays une influence littéraire? Estimez vous qu'il puisse être pour le XIX siècle comme Voltaire et Rousseau pour le XVIII?“ (Je v Čechách Hugo čten a uznáván? Měl ve vaší zemi nějaký literární vliv? Domníváte se, že by mohl být pro 19. století tím, čím byli Voltaire a Rousseau pro 18. století?? – překl. autora DP) (in fond J. Vrchlického, LAPNP) Připomeňme, že Vrchlický v roce 1902 do Paříže z politických důvodů neodjel, ale konkrétně Hugův vliv byl na české země nesmírný již od roku 1848.

²²⁷ To byl například případ H. Jelínka, jemuž půjčoval ze své knihovny knihy, které nebyly běžně dostupné.

²²⁸ Korespondence S. Boušky s Vrchlickým probíhala především v první polovině devadesátých let. (Záznamy o počátcích této korespondence nejsou jednotné: fond J. Vrchlického, LAPNP uvádí 27 dopisů od S. Boušky Vrchlickému v letech 1890–1896, naopak A. Pražák v citovaném díle uvádí, že „k Vrchlickému se [Bouška] přihlásil r. 1891 po vstupu do řehole“ (v prvním dopise z 26. června 1891 ještě pod pseudonymem J. Slavík), neboť roku 1891 byl, po posledním ročníku absolvovaném v Praze, vysvěcen na kněze.) Bouška měl v úmyslu po vzoru Vrchlického pozvednout české katolické prostředí překládáním z románských literatur a sblížením katolíků s intelektuály. In Pražák, A. *cit. dílo*, s. 379.

²²⁹ V archivech muzea Frédérica Mistrala v jeho rodné vsi Maillane jsou mezi přibližně šedesáti tisíci neroztříděnými dopisy dvě psaní od Vrchlického. Odpovědi na ně jsou pro dlouhodobou výpůjčku v LAPNP nedostupné, zdálo by se, že tedy známe alespoň dataci dopisů: 1886–1905. V dopise, který jsem měl při náhodné cestě do Maillane v ruce, však Vrchlický doporučoval Boušku jakožto nadaného žáka se zájmem o provensálsčinu. Nezůstalo mi bohužel o tomto dopise více informací. Datace dopisů je s přihlédnutím ke komunikaci mezi Bouškou a Vrchlickým nepravděpodobná. Nezbyvá tedy než usuzovat, že soubor archivovaných dopisů není kompletní.

²³⁰ PRAŽÁK, A. *cit. dílo*, s. 367. Dodejme, že Bouška otevřeně přirovnával svou spolupráci s X. Dvořákem

Důvody ukončení spolupráce se zdají být osobního charakteru. Nebudeme zde dokazovat jistou oprávněnost Vrchlického rozladěnosti. Podpora studentů však byla i symboličtějšího charakteru, třeba v doporučení nebo přímlově, například u francouzského univerzitního lektora Fellerera.²³¹

Ve svém kontaktu se zahraničím je Vrchlický sice aktivní korespondent, ale není ani cestovatelem ani propagátorem českých zemí nebo samotných Čechů či české kultury. Čenkov se ve své publikaci pozastavuje nad tím, že přes velký vliv francouzské literatury na české krásné písemnictví se „mezi předními spisovateli českými nevyskytl (...) nikdo, kdo by byl působil ve Francii pro nás [Čechy] a navázal styky s literáty francouzskými.“ Ve svých úvahách nad touto kulturní uzavřeností uvádí jako prvního právě Vrchlického, v němž by snad kladl největší naděje české zahraničně popularizační činnosti. Říká, že „ani Vrchlický osobně v Paříži nezakořenil a ostatně ani on, ani Zeyer, ani Čech neměli ve své povaze rysu velikých národních tribunů a propagačních apoštolů.“²³² Je třeba uznat, že Vrchlický ve svých dopisech do Francie většinou jen žádá překládaného básníka o svolení s publikováním jeho básní v češtině, neboť odpovědi mají charakter poměrně stroze pracovní.²³³

Francouzština byla jazykem obecně známým u nás i v Evropě, na rozdíl od toho byla čeština jazykem celkově neznámým. Přesto se našly i překlady Vrchlického do jiných jazyků. Kromě zmíněné trilogie *Hippodamie*, hrané v antverpském divadle, a vídeňské antologie, se v korespondenci najdou i dopisy, které dosvědčují, že Vrchlický byl překládán pro časopisy v zahraničí a figuroval též v publikacích specifického charakteru, jako knihy faksimile nebo vydání téhož díla v mnoha překladech do různých jazyků. Ukazuje se též, že, kromě zmíněné pravděpodobné pomoci pařížským novinářům, Vrchlický občas i sám psal články, většinou po vyzvání, do cizích novin. Tato jeho činnost nebyla zásadní a

---

při překládání ke spolupráci Vrchlického s J. Gollem při překládání Baudelairových *Květů zla* (vyšly 1895).

²³¹ Na rubu nedatované navštívenky nadepsané „Prof. Louis Feller“ je připsáno ručně mj. „Melle [...] peut compter sur toute ma sympathie.“ (Slečna [...] může počítat s mou náklonností. – překl. autora DP) (in fond J. Vrchlického, LAPNP) Jméno slečny je špatně čitelné.

²³² ČENKOV, E. *cit. dílo*, s. 301. Přesto se pro jeho mnohá oficiální vyznamenání Vrchlickým Češi mohli navenek zaštit'ovat. Národ měl svého oficiálního básníka.

²³³ Například Robert de Montesquiou-Fézensac Vrchlickému odpovídá roku 1894 (patrně v srpnu) v dopise napsaném velmi zdobným písmem: „Monsieur et cher Poète, vous m'avez fait beaucoup d'honneur et d'amitié de traduire tant de mes vers dans votre langue mystérieuse et sonore comme des colliers qui s'entrechoquent avec des armes.“ (Pane a ctěný Básníku, vzdal jste mi velkou čest a přátelství, že jste přeložil tolik mých veršů do vašeho jazyka, který je tajuplný a zvučný, jako když náhrdelníky a zbraně na sebe narážejí. – překl. autora DP) In fond J. Vrchlického, LAPNP.

překlady zmíněné v prostudovaných dopisech nejsou kromě *Hippodamie* většího rozsahu.²³⁴

Kolem roku 1900 se Vrchlickému začalo zhoršovat zdraví. „Občas míval návaly mdlob, při nichž cítil v ústech podivnou pachut' jako po pavučinách.“²³⁵ Po nadmíru tvůrčích letech devadesátých se částečně stahuje do ústraní. Působí nadále jako pedagog a redaktor několika časopisů najednou. „Redigoval *Sborník světové poezie*, byl členem redakce *Máje* a *Zvonu*, kratší dobu řídil se svým švagrem Karlem Podlipským *Českou revui*, později, od r. 1907 kulturní rubriku *Národních listů*.“ V *Národních listech* dlouho nesetřval, neboť v srpnu roku 1908 byl stížen mozkovou mrtvicí.²³⁶ Tím okamžikem „začalo básníkovo utrpení, pozvolné tělesné i duševní odumírání, trvající čtyři roky a jen občas přerušované dny nebo týdny, kdy se básník cítil lépe. Vcelku však Vrchlický od srpna 1908 až do září 1912 spíše živořil, než plně žil.“²³⁷ Mrtvicí přišel o zrak, ten se mu postupně navracel, nedokázal ale číst, a to ani přes usilovnou pomoc přátel, kteří jej učili pomocí slabikáře. Přitom „rozumové uvažování zůstalo většinou neporušené“ a když se po ročním pobytu u Jadranského moře vrátil do Čech, odmítl zprvu jet do Prahy. Domažlice, kde se usídlil, se o básníka postaraly. Odtud zajel ještě dvakrát do Prahy, aby se setkal s matkou a sourozenci, nikoli se svou rodinou. Při té příležitosti také zhlédl část nového, čistě dramatického nastudování *Hippodamie* v Národním divadle. Na zřejmě poslední vyjíždě v kočáře kolem Domažlic prý řekl: „Už je dobře.“ Zemřel 9. září 1912 v Domažlicích.²³⁸

Posmrtně byla vydána jeho sbírka *Damoklův meč* (1913), v níž poeta kolísá mezi chvílemi opojného štěstí a temnými pocity zoufalství a beznaděje. Kontrastuje se sbírkou *Strom života* (1908), kterou ještě stačil vydat sám a která je „jásavým hymnem k oslavě přírody a života, jímž si získal mladé lyriky přicházející po generaci 90. let.“²³⁹ Dílo, které po sobě Vrchlický zanechal, je obrovského rozsahu a, jak si sám uvědomoval, nestejně kvality. Vyčíslení jeho díla je skutečně pozoruhodné:

„Od Vrchlického vydáno dosud 84 knih poesie epické a lyrické, 40 prací dramatických a libret, 5

²³⁴ Překládání Vrchlického do cizích jazyků by bylo též podnětným tématem, jímž se zde blíže zabývat nemůžeme.

²³⁵ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 185.

²³⁶ V *Lexikonu české literatury* se uvádí, že mrtvice Vrchlického postihla roku 1909.

²³⁷ BALAJKA, B. *cit. dílo*, s. 194.

²³⁸ *Tamtéž*, 195.

²³⁹ *Lexikon české literatury*, díl 4/II. s. 1513.

knih prosy a 13 prací literárně-historických a kritických, celkem 142 knih asi o 19 000 tištěných stranách. Neméně rozsáhlá a významná je činnost překladatelská, která obsahuje v 114 svazcích převod 4 265 básní od 472 autorů z 18 literatur. (...) celé dílo lze odhadnout asi na 270 svazků o 45 000 tištěných stranách.²⁴⁰

O tom, že Vrchlický zůstal českým básníkem, s nímž se následující generace měly potřebu vyrovnávat, svědčí (vedle podvrhů psaných pod Vrchlického jménem a nařčení z židovského původu)²⁴¹ i názor Julia Fučíka, který „čtvrt století po jeho smrti (...) prohlásil Vrchlického za našeho prvního básnického Evropana, jenž dovedl zasednouti mezi básníky všech národů jako rovný mezi rovnými.“²⁴² Právě tento evropský kontext, který se promítal do osobnosti Jaroslava Vrchlického, je podstatný pro další básníkově hodnocení.

Od začátku devadesátých let se Vrchlickému dostávalo oficiálních i literárních poct, které reagovaly na jeho dosavadní literární činnost. Podobně se úspěchy národní aktivity projevíly zřízením nových českých institucí, do nichž byl Vrchlický jmenován. Jeho současná tvorba byla poznamenána především osobní tragédií a celkovou únavou, ale také stále častějšími nepříznivými kritikami, které navíc nezřídka postrádaly žádoucí míru objektivitu. V neposlední řadě se na Vrchlického smýšlení podepsala politická situace v českých zemích, přestože ji sledoval více méně z dálky a neúčastně. Národní politika sice reagovala na dění ve Vídni a v Paříži, ale naprostý „krach“ jejich vůdců způsobil nepříznivou atmosféru ve společnosti. Vyústění z nastalé situace přišlo jednak ve formě odklonu od zpolitizované francouzské literatury, jednak doslova v „chrlení“ vlastní poezie. Sbírkou básní možná měly čtenáře přesvědčit, že je stále právem uznávaný básník, ale patrně též poetovi zajistily chvíle zadostiučinění v jeho vlastním a neochvějném útočišti. Ze svých pozic postupně ustupuje a přestože nepřestává psát, stává se více redaktorem a profesorem. Jeho oficiální úspěchy Vrchlickému přinesly nové příležitosti k projevení své vrozené dobrosrdečnosti a zajistily mu jistou popularitu v Evropě. Již to není pouze sám Vrchlický, který začíná korespondenční komunikaci, ale je také oslovován s žádostí o radu, o názor nebo o svolení k publikaci drobnějších překladů. Je také žádán o souhlas při překladu jeho trilogie. Vrchlického korespondence přijatá bude předmětem zkoumání následující části.

²⁴⁰ Vrchlický Jaroslav. in *Masarykův slovník naučný, lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*. Praha : Československý kompas, 1927. díl 7., s. 750.

²⁴¹ V *Masarykově slovníku naučném* se o Vrchlickém píše hned v úvodu: „čes. básník (pověsti o žid. pův. dnes zcela vyvráceny)“

²⁴² PRAŽÁK, A. *cit. dílo*, s. 5.

3. Korespondence Jaroslava Vrchlického ve francouzštině

Na začátku pojednání o korespondenci samé (uložené v LAPNP, fond J. Vrchlického a psané francouzsky)²⁴³, o jejím obsahu a dosahu se pozastavme u historie tohoto klíčového slova. *Korespondence* je odvozeno, dle slovníku Jiřího Rejzka,²⁴⁴ od slovesa *korespondovat*, které znamená „dopisovat si“ a zároveň „být v souladu“. Sloveso *korespondovat* pochází ze středověké latiny ze slova *correspondere* (možná přes francouzské *correspondre*) a to dále z latiny klasické *com-* (*kom-*) a *respondēre* „odpovídat, vzájemně slíbit“ z *re-* a *spondēre* „(slavně) slíbit“. *Spondēre* „slavně slíbit, zavázat se“ souvisí též se *spōns* „vůle“.²⁴⁵ Tedy významový kořen slova korespondence se nachází blízko slova vůle. Nejprve jsme odtrhli předponu *kom-* z latinského *com-*, jež vychází z předložky *cum-* čili „s“. U předpony *com-* před *r* a *l* dochází ke spodobě a proto *korespondovat*.²⁴⁶ Druhá předpona *re-* z latinského *re-* „znovu, opět“ nemá jistý původ.²⁴⁷ Nabízí se tedy možné vysvětlení, že korespondence se uskutečňuje teprve v případě, když společně znovu a znovu nacházíme vůli zavázat se druhému slibem. Nebo jinými slovy, na každý odeslaný dopis přijde odpověď, dokud slib není naplněn či odpuštěn.²⁴⁸

Korespondence, kromě své nezbytné vůle vzájemného slibu, potřebuje své materiální zázemí. Z celého komunikačního řetězce se zde zdá být nejpodstatnější složka transportu zásilky. Díky technickým novinkám 19. století se poštovní služby podstatně zjednodušily a urychlily. Zmínili jsme, že vlak z Paříže do Prahy jel pouhých třicet hodin. Existovalo spojení železniční a zároveň námořní.²⁴⁹ A tak například v devadesátých letech šla pošta ze Sicílie do Prahy tři dny, a to doslova s železnou pravidelností.²⁵⁰ K prodloužení

²⁴³ Dále všechny citované dopisy pocházejí z tohoto zdroje, pokud není uvedeno jinak.

²⁴⁴ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice : Leda, 2001.

²⁴⁵ Významově velice blízké je pro korespondenci též významné slovo – *spontánní*, z pozdnělatinského *spontāneus* „dobrovolný, samovolný“ od latinského *spōns* (genitiv/ 2. pád *spontis*).

²⁴⁶ A proto také ve francouzštině *correspondre*.

²⁴⁷ REJZEK, J. *cit. dílo*, s. 301, 594, 287 a 529.

²⁴⁸ Prokazatelně pozitivní příklad korespondence v daném smyslu nacházíme z mnohých například v dopisech ředitele antverpského divadla, který píše Vrchlickému tři dopisy před uvedením celé trilogie ve třech po sobě jdoucích večerech. Negativní příklad nacházíme v pozdějších dopisech Cannizzara, který v čase osobní úzkosti na Vrchlického mlčení reaguje v dopise z 26. listopadu 1891 slovy: „(...) je me tourne vers vous en criant : *Eli, Eli, lamma sabactani !*“ (obracím se na Vás a křičím: *Eli, Eli, lamma sabactani!* – překl. autora DP) Jedná se o odkaz na slova uvozující 22. žalm (bez vykřičníku), které dle překladu Bible kralické znamenají: „Bože můj, Bože můj, proč jsi mne opustil?“

²⁴⁹ V této době ještě nelze hovořit o letecké dopravě.

²⁵⁰ Dopisy T. Cannizzara, které jsou psané na korespondenčním lístku nebo obsahují obálku s poštovními razítky, tento údaj dosvědčují (ze sedmnácti dopisů šlo jedenáct tři dny, jeden čtyři dny a u ostatních tato informace není). Dopisy z osmdesátých let měly proměnlivější dobu doručení, a to od tří do šesti dnů, nejčastěji však čtyři dny (ze čtrnácti dopisů prokazatelně šest). Cesta ze Sicílie vedla pravděpodobně lodí

mohlo dojít v případě změny „poste restante“.²⁵¹ Adresa příjemce, neméně důležitý aspekt korespondence, mohla být v této době poměrně strohá. Nic to však neubíralo na její nezbytnosti. Získání adresy v zahraničí nebylo nikterak jednoduché a při nejistotě se zásilka posílala přes třetí i čtvrtou osobu.²⁵²

Dalším komunikační podmínkou je forma sdělení. V pražském archivu ve fondu J. Vrchlického je přístupná pouze ta část sdělení, která byla vyjádřena napsanými slovy na papíře. Použitý papír byl sice různý, ale více méně obyčejný, zcela ojediněle má papír hlavičku, monogram nebo vodotisk. Poměrně častý, zvláště u T. Cannizzara, je jakýsi korespondenční lístek. Výjimečně byla použita navštívenka nebo jinak předtištěný a dále ručně doplněný text. Dopis ale nebyl v této zahraniční korespondenci jediným způsobem sdělení informací. Dle zmínek v dopisech dochází nezdědka k zaslání knihy (přeložené či k překladu určené), časopisů a svých fotografií. Při zasílání knih bylo dbáno značné obezřetnosti pro případ, že by se zásilka cestou ztratila.²⁵³ Pokud bylo možné využít cesty některého z přátel či studentů, byl tento pověřen předat nebo vyzvednout, co bylo třeba.²⁵⁴ Výčet ostatních zaslanych věcí se zde omezí na přiložený prázdný papír, mandarinky ze zahrady T. Cannizzara a v pozdější době pohledy a jiné předměty, které si přes básníky,

---

do Terstu, který byl na území Rakouska, a odtud vlakem do Prahy.

²⁵¹ V případě Vrchlického jsou v dostupných dopisech psaných francouzsky tři dopisy s více než dvěma razítky. Jsou to všechno dopisy od T. Cannizzara. Jeden z 12. listopadu 1892 s třetím razítkem „Praha – Vyšehrad“, a dále dva dopisy z roku 1901: 16. července s razítky „Praha 13“ a „Slatinany“ a 18. prosince „Praha 13“. Z dopisovatelů se doručovací adresa mění u Karadjordjeviče, který píše místo adresy na konci svého dopisu Vrchlickému „poste restante Stockholm“.

²⁵² Vrchlický roku 1891 publikoval svůj překlad *Atlantis* od Jacinta Verdaguera. T. Cannizzaro píše Vrchlickému dne 1. ledna 1892: „Quant à l'adresse de J. Verdaguer, je sais qu'il demeure à Barcelone d'Espagne (sic), quoique je n'ai jamais eu de correspondance directe avec lui (...). En tout cas si vous craignez que les exemplaires que vous voulez lui envoyer ne lui arrivent pas, vous pourrez, dans ce cas, les envoyer à moi et je me chargerai de les lui faire parvenir par le moyen de mon ami de Barcelone.“ (Co se týče adresy J. Verdaguera, tak vím, že pobývá v Barceloně ve Španělsku, ačkoli jsem si s ním nikdy přímo nedopisoval (...). V každém případě pokud se obáváte, že výtisky, které mu chcete zaslat, by mu nedorazily, můžete je, v tom případě, poslat mně a já se postarám o to, aby mu byly předány mým přítelem v Barceloně. – překl. autora DP) Není jisté zda Vrchlický skutečně návrh zprostředkování přijal, ale můžeme to považovat za ilustraci získávání vzájemných kontaktů.

²⁵³ Dne 18. října 1892 píše T. Cannizzaro Vrchlickému (zvlázněno Cannizzarem): „Si c'est la poste qui m'a ravi les deux volumes précédents, ainsi que je crois d'après ce que vous m'écrivez dans votre billet, je le regrette infiniment (...). Mais la poste me fait souvent de ces tours. (Jestli je to *pošta*, která se zmocnila dvou předchozích knih, jak usuzuji podle toho, co mi ve Vašem dopise píšete, tak toho nekonečně lituji (...). Avšak pošta mi dělá často takové kousky. – překl. autora DP)

²⁵⁴ Kupříkladu příprava nastudování prvního dílu trilogie *Hippodamie* vyžadovala předání partitury (not pro dirigenta, nikoliv pro jednotlivé nástroje). Způsob předávky je nastíněn v dopise Eduarda Beuroda, ředitele antverpského divadla, Vrchlickému ze dne 14. listopadu 1892: „Cher Poëte, M. Van den Berg vient de me remettre toute sorte de belles et bonnes choses de votre part ainsi que celui de M. Fibich, entr'autre (sic) la grande partition de votre Ier partie (sic) et vos portraits.“ (Vážený Básníku, pan Van den Berg mi právě předal spoustu pěkných a užitečných věcí od Vás i od pana Fibicha, mimo jiné velkou partituru vaší první části a vaše portréty. – překl. autora DP)

Cannizzara a Vrchlického posílaly jejich dcery.

Pro nás nejpodstatnějším faktorem korespondence jsou psané dopisy, a to psané výhradně francouzsky, tedy jazykem mezinárodní komunikace. Vedle svého mezinárodního kontextu, který zajišťuje možnost vzájemného porozumění však tato psaní obsahují myšlenky a pocity jejich autorů. Pocity jsou patrné nejen z obsahu, ale též z formy – rukopis, sám o sobě charakteristický, je navíc občas graficky zdobný.²⁵⁵ Nemůžeme zde opomenout i základní podmínku písemné komunikace, již je zrak. Vrchlickému se zrak postupně zhoršoval a dočasně o něj i přišel následkem mozkové mrtvice. Vrchlického nejdouhodobější francouzsky píšící korespondent T. Cannizzaro o zrak přišel na několik let, ale postupně se mu částečně vrátil. V době kdy neviděl, diktoval dopisy i básně. Také si nechával předčítat, ale Vrchlického knihy mu přečíst nemohl nikdo. A než se mu zrak vrátil, to co z češtiny uměl, již zapomněl.²⁵⁶ Proto francouzština zůstávala garantem dorozumění.

Dochovaná korespondence je archivována v literární pozůstalosti Jaroslava Vrchlického, kterou zpracovala Marie Krulichová v Praze roku 1976.²⁵⁷ Pozůstalost je uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví na Starých hradech.²⁵⁸ Právě zde přítomné a dostupné dopisy budou předmětem dalšího zkoumání. Jak bylo nastíněno v úvodu, dopisy psané francouzsky jsou pouze v korespondenci přijaté a není na první pohled patrné, kdo psal Vrchlickému jakým jazykem. Navíc je v některých dopisech užito více jazyků najednou.²⁵⁹ Ze všech dopisů se zaměříme pouze na ty, které byly psány

²⁵⁵ Toto platí především pro dopis Roberta de Montesquiou-Fézensac z roku 1894.

²⁵⁶ V dopise ze dne 4. ledna 1898 píše Cannizzaro Vrchlickému: „Ce que j'avais appris du czèque (sic) avant la perte de ma vue, c'était bien peu et depuis je l'ai presque oublié.“ (Před tím, než jsem ztratil zrak, jsem se z češtiny naučil velmi málo, a od té doby jsem to skoro všechno zapomněl. – překl. autora DP)

²⁵⁷ Další dopisy jsou dostupné v zahraničních archivech, kde je možné najít též korespondenci odeslanou Jaroslavem Vrchlickým. Jedná se například o švýcarský literární archiv v Bernu nebo dříve zmíněný archiv v Maillane, archiv okresu Nièvre a další francouzské nebo také italské archivy.

²⁵⁸ Literární archiv na Starých hradech, jakožto externí pracoviště pražského PNP, bude kvůli komerčnímu využití prostor zřejmě v nejbližších letech zrušen a archiválie převezeny jinnam.

²⁵⁹ Toto je patrné například v dopisech Marie Kalašové, která píše Vrchlickému dne 15. prosince 1885 (s drobnými grafickými úpravami interpunkce): „Děkuji Vám tedy. Nevím na jak dlouho jste mě předplatil [časopis Pokrok], ale až předplacení dojde, neprodlužujte jej. Je vous dirai la même raison: puisque Vous n'y écrivez pas! A pak nevím kdy a kde se v nejbližší době octnem a to je pro denní list těžké. Budu mít od nového roku zase Lumíra (on revient toujours à ses premières amoures – to jsem si přece nemohla dát ujít), a pak mám čtení tak mnoho, že ani nemohu postačit. (první: „Řeknu Vám ten samý důvod: jelikož Vy tam nepíšete!“ a druhý: „Člověk se vždy vrací k svým prvním láskám.“ – překl. autora DP) I v jiných svých dopisech Vrchlickému M. Kalašová píše vícejazyčně. Společným rysem těchto přechodů do francouzštiny je určitá míra citového zabarvení či citové angažovanosti.

I Reznikow ve své publikaci uvádí podobné příklady: „Blízkou přítelkyní Václava Hladíka byla herečka Isa Grégrová. Grégrová a Hladík si běžně psali česky. Avšak Isiny dopisy, v nichž se s Hladíkem rozchází, jsou psány francouzsky (Hladíkův fond, LAPNP). Také Ladislav Pinkas psal otci francouzské dopisy v těžkých životních situacích, například když zemřel někdo z rodiny.“ In Reznikow, S. *cit dílo*, s.

výhradně francouzsky. Jedná se o soubor 58 dopisů od 16 lidí odeslaných z 5 zemí Evropy. Dle katalogu literární pozůstalosti by mělo být dostupných 66 dopisů od 18 lidí. V době bádání chyběly oba dva dopisy Frédérica Mistrala a místo obou dvou dopisů od Louise Légera byl přítomen jeden dopis, který není adresován Jaroslavu Vrchlickému. Dále chyběly dva z třiceti devíti dopisů Tommasa Cannizzara a dva ze tří dopisů Achilla Milliena. Je ovšem možné, že existují i další dopisy psané francouzsky a archivované v LAPNP, jednalo by se však o jednotlivé dopisy od korespondenta, který psal obvykle jiným jazykem (česky, německy, italsky atp.) a francouzsky jen výjimečně.

Pozastavme se u faktu, že pracujeme pouze s polovinou korespondence, kdy nám vždy ta druhá chybí. Pražák ve své publikaci přirovnává tyto dvě strany, které si dopisují, ke dvěma zrcadlům, které se nám při dnešním nahlédnutí odkryjí. Obě jsou stejnými tvůrci „nejživějšího pramene k poznání [Vrchlického] života, osobnosti a díla.“ Nám chybí zrcadlo, ve kterém Vrchlický „mluví o sobě a svěřuje se svému adresátu soukromě o právě prožívaných osobních a uměleckých událostech.“ Máme naopak to zrcadlo, které Vrchlického ukazuje ve světle jeho dopisovatelů, „kteří mu odpovídají, mluví o sobě a podněcují jej“ a zároveň toto zrcadlo odkrývá „odraz jeho osobnosti v adresátu a adresátovo zpodobení korespondujícího partnera – básníka.“²⁶⁰ Jinými slovy ten, kdo Vrchlickému psal, zároveň reagoval na Vrchlického a zároveň přinášel něco svého. Vzhledem k tomu, že jsou tato „zrcadla“ jaksi propojena, tak si můžeme leccos z nepřítomných dopisů odeslaných Vrchlickým domyslet. Není to ale jediný chybějící článek. Svým zasazením do kontextu doby, v níž oba korespondenti žili, jsou informace z dopisů pro svou zkratkovitost někdy nejasné, případně pro chybějící datum těžko zařaditelné.

Z mnoha možných způsobů třídění dopisů zde budeme sledovat místo odeslání, a to především z následujících důvodů: obsahově jsou dopisy většinou charakteru pracovního, jejich autoři nezdědka neměli francouzštinu jako svůj mateřský jazyk a nakonec někteří též přesídlovali či cestovali. Místo odeslání, vzhledem k nepočetnosti dopisů od většiny korespondentů, se ukazuje být nejuchopitelnější. Zkoumané dopisy přicházely z Francie, z Itálie, z Belgie a Portugalska a z Rakouska-Uherska mezi lety 1880 a 1908. Toto je tedy dosah francouzsky vedené korespondence Jaroslava Vrchlického, který budeme dále upřesňovat. Z Francie měl Vrchlický spojení s dvěma kulturními centry, a to Paříží a

---

402p.
²⁶⁰ PRAŽÁK, A. *cit. dílo*, s. 6.

Provence. Z Paříže mu napsali básníci Charle Marie Leconte de Lisle (9. června 1880, 14. dubna 1884), Robert de Montesquiou-Fézensac (1894, asi srpen) a žurnalisté Gabriela Zapolska (27. března 1895) a jistý Carteret (30. ledna 1902). Z Provence psali představitelé hnutí Félibrige – Frédéric Mistral a Jean Aicard (27. listopadu 1899, La garde près Toulon). Z francouzského venkova mu ještě psal básník Achille Millien (9. února 1896, Beaumont la Ferrière, Nièvre, Bourgogne). Z Itálie psali Vrchlickému francouzsky jen dva literáti, a sice Angelo De Gubernatis (21. prosince 1883, Florencie) a Tommaso Cannizzaro (37 dopisů v letech 1883–1908, většina z Messiny, Sicílie). Z Belgie s Vrchlickým korespondovali ředitel antverpského divadla Eduard Beurod (25. října 1892, 14. listopadu 1892, 23. prosince 1892 a 29. června 1893,²⁶¹ Antverpy) a jistý Huibrecht Melis (20. listopadu 1893, Antverpy) a z Portugalska královský knihovník Xavier de Cunha (1. října 1897, Lisabon). Z Rakouska-Uherska přicházela Vrchlickému pošta ve francouzštině ze dvou měst, z Vídně a z Prahy. Z Vídně psali kritik William Ritter (25. ledna 1894) a jeho dva přátelé – srbský princ Karadjordjević (tři dopisy krátce po roce 1893, dva z Vídně a jeden patrně ze Stockholmu) a Marcel Montandon (10. července 1896), původem Francouz. A konečně z Prahy Vrchlickému napsali francouzsky lektoři francouzštiny Louis Feller (po roce 1906) a Jules Pichon (19. května 1907). Přestože až na jedinou výjimku počet dopisů zřejmě nepřesáhl čtyři, nedá se opomenout Vrchlického zásluha na propagaci českých zemí, neboť ve jmenovaných dopisech figurují lidé, kteří měli značný kulturní vliv.

O čem konkrétně se v dopisech psalo a kdo přesněji byli lidé, kteří Vrchlickému psali, to bude tématem následujících kapitol, které budou sledovat předestřené třídění. Vzhledem k faktu, že se jedná o autentické dokumenty, budeme informace o jednotlivých osobách čerpat, pokud to bude možné, z dobových materiálů, jako jsou české encyklopedie *Ottův slovník naučný* a *Masarykův slovník naučný*, francouzská *La Grande encyclopédie* a dále Vrchlického antologie, které většinou alespoň stručně autory představovaly.

---

²⁶¹ V katalogu je uvedeno časové rozmezí těchto čtyř dopisů 1891–1892. Poslední dopis přišel jednoznačně v roce 1893 a v pořadí třetí dopis je datován 1891, po přečtení je však patrné, že jde o Beurodův přepis a zde uvedená data jsou správná.

3.1. Z Francie

Chronologicky vůbec prvním nalezeným francouzským dopisem je psaní od francouzského básníka jménem Charles Marie René Leconte de Lisle (1818–1894). Jeho poesie se dělí, dle Vrchlického, na tři směry: „za první kulturně-historickým, pak deskriptivním a posléz, a to v nejmenším rozsahu, intimním až v posledních letech života básníkov.“²⁶² Vycházel jednak ze studia řeckých klasiků, které pokládal za poslední básníky a překládal je. Ve vlastní tvorbě „pozoruje skutečně život s nezhojitelným pesimismem. Vše je iluze a nekonečné plynutí jevů. Není nic než smrt.“²⁶³ Vrchlický ho proto přirovnává k Leopardimu. Stal se zakladatelem a vůdčí osobností tzv. školy Parnassistů, která se vyznačovala „láskou ke krásné umělecké formě.“²⁶⁴ Leconte de Lisle vstoupil do Akademie (1886) na přání odcházejícího V. Huga. Připomeňme, že Vrchlický přeložil z Lecontova díla básně *Kain* (1880) a vydal další jeho básně samostatně (1886 a 1901) i v obou svých francouzských antologiích (1877 a 1893) a antologii jím nejobdivovanějších básníků (1891).

První ze dvou dopisů z Paříže (64, Boulevard Saint Michel (sic)) ze dne 9. června 1880 obsahuje poděkování za překlad jeho básně a za projevené sympatie ve Vrchlického srdečném dopise. Lituje, že si nemůže překlad přečíst, ale věří, že je krásný a přesný (doslova: „fort belle et fort exacte“). Dále doufá, že bude mít příležitost se s Vrchlickým při jeho cestě do Paříže setkat.

Ve svém druhém dopise z 14. dubna 1884 děkuje Vrchlickému za překlad některých jeho básní (doslova: „quelques uns de mes vers“) a souhlasí s žádostí o povolení vydáním knihy, o níž se mu Vrchlický zmiňuje.

Druhý pařížský básník, Conte Robert de Montesquiou-Fézensac (1855–1921), byl také významným kritikem a esejistou. Publikovat začal až v devadesátých letech. Vrchlický vydal třináct jeho básní v antologii *Moderní básníci francouzští* (1893). Abychom měli představu, jak ve svých antologiích básníky představoval, uveďme zde celý medailonek tohoto básníka ze zmíněné antologie:

---

²⁶² Jaroslav Vrchlický: Leconte de Lisle, in *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Praha : J. Otto, 1888–1909. díl 15. (Krajčij-Ligustrum), 1900. 1066 s.

²⁶³ Leconte de Lisle, in *Masarykův slovník naučný*. díl 4.

²⁶⁴ *Tamtéž*, s. 364.

„Vydal: Les chauves-souris (1893) a Le chef des odeurs suaves (1893),²⁶⁵ dvě části velkého básnického celku, jehož ostatní čísla Le parcours du rêve en souvenir a Les Hortensias bleus brzy budou následovati. V knize první opěvá básník chmurné a tajemné známky zjevů a tvarů, v druhé světlé a jásavé, tam netopýry a stíny nočními, zde květinami a světlem symbolisované. Subtilnost ve výrazu a delikátnost v cítění dělají básně ty, psané nejdokonalejší formou Parnassistů, nepřeložitelnými.“²⁶⁶

Dodejme, že to byl francouzský preciosní a rafinovaný básník, a že byl znám též pro své „velmi rafinované emailové a zlatnické výtvary.“²⁶⁷ Kromě dvou zmíněných sbírek vydal ještě tři další (1895, 1896, 1897).

Vrchlickému píše roku 1894 (zřejmě v srpnu) jeden dopis. Písmo je velice zdobné a papír má raženou hlavičku. Předně Montesquiou děkuje za přeložení básní do tajuplného jazyka. Dále vyjadřuje naději, že snad jednou bude moci Vrchlickému službu oplatit způsobem srozumitelnějším, ale že nepochybuje, že překlad je věrný.²⁶⁸ Před zdvořilostní větou na závěr ještě žádá Vrchlického o zaslání jedné své fotografie.

Vedle básníků psali Vrchlickému z Paříže též novináři. Dne 27. března 1895 (4, rue Tourlaque, Paříž) původně polská spisovatelka, dramatička a herečka Gabriela Zapolska (1857–1921,²⁶⁹ vlastním jménem Maria Gabriela Śniezko-Błocka). Od roku 1882 hrála na divadelních scénách v Krakově, Lvově, Petrohradu a Paříži. V letech 1892–1894 vystupovala v Théâtre Libre A. Antoina, jehož myšlenky přenesla (1902–1903) do vlastní divadelní školy v Krakově.²⁷⁰ Ve své naturalistické tvorbě (povídky, novely, romány a dramata), publikované často pod mužským pseudonymem, se zabývá „hlavně otázkou sexuální. S odvahou, která svého času vzbuzovala všeobecné pohoršení, kreslí drastické obrazy z života městského i venkovského.“²⁷¹ V Paříži byla silná polská komunita již od třicátých let 19. století. Snad tak se Zapolské, která pobývala v devadesátých letech v Paříži, naskytla možnost psát též do novin, a patrně se tím i uživit.

²⁶⁵ Obyčejně se jako rok vydání této Montesquiouovy sbírky uvádí 1894.

²⁶⁶ VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Moderní básníci francouzští*. Praha : Jos. R. Vilímek, b.d. [1893]. 537 s.

²⁶⁷ Ve francouzské encyklopedii *La Grande encyclopédie*. Paris : Librairie Larousse, 1885–1902. tome 24 (Moissonneuse – Nord), s. 233 se uvádí: „Il s'est fait connaître par des vers (...) et des créations d'émaux et d'orfèvrerie d'une esthétique très raffinée.“

²⁶⁸ doslova: „J'espère vous rendre la pareille, quelque jour, d'une façon qui vous trouvera, s'il ne peut plus sensible, du moins plus compréhensible bien que, je ne doute pas, vos interprétations soient fidèles comme si nous entendions mieux.“ (sic)

²⁶⁹ *Masarykův slovník naučný* uvádí jako rok narození Zaposlké 1860. Dlužno však podotknout, že v tomto slovníku je přibližnost datace častá.

²⁷⁰ Zapolska, Gabriela, in KAROLCZUK-KĘDZIERSKA, M. a kol. *Wielka encyklopedia Polski*. Krakow : Ryszard Kluszczyński 2004. sv. 2, s. 1448.

²⁷¹ Zapolska, Gabriela, in *Masarykův slovník naučný*, díl 7. (Š–Ž), s. 934.

Ve svém dopise Vrchlickému vysvětluje, že byla požádána jedním pařížským časopisem²⁷² o sérii článků popisující ve Francii neznámé literatury. V následujícím měsíci dubnu chce uveřejnit článek o nejen současné české literatuře. Vrchlického, jak sama říká, má tu drzost požádat o napsání několika jmen v Čechách nejznámějších domácích spisovatelů, básníků a dramatiků. Dále se ptá na současný stav romantického umění (doslova: „l'art romantique“), pozici tisku v zemi „a tak podobně“. V závěru Vrchlického ujišťuje, že kdyby mu mohla být v Paříži nějak užitečná, bude potěšena.

O druhém zmíněném žurnalistovi nemáme žádné jiné informace než ty, které sám sdělil v dopise. Krulichová uvádí, že se jmenuje Carteret. Z dopisu je čitelné, že jeho jméno končí na „-rand“. Datum a místo odeslání jsou 30. ledna 1902, Paříž. Tvrdá papírová kartička má monogram „F“ a je na ní předtištěno „Le Figaro, 26, rue Drouot.“ Je tedy možné, že se jedná o profesionálního novináře deníku Le Figaro.

Ve svém dopise žádá Vrchlického o odpovědi na otázky, které jsou součástí průzkumu připravovaného pro deník ku příležitosti výročí Viktora Huga. Vrchlického oslovuje jako velkého českého básníka a ptá se na to, co si myslí o velkém básníkovi francouzském. Dále klade dvě otázky na vliv Huga v českých zemích: zda je uznávaný a zda měl literární vliv. Třetí otázka je obecnějšího charakteru: zda by Hugo mohl být pro 19. století tím, čím byli pro století 18. Voltaire a Rousseau. Odpovědi na své otázky potřebuje obdržet nejpozději 10. února.²⁷³

Na jihu Francie v Provence se v polovině padesátých let 19. století začaly rozvíjet podobné nacionalistické snahy jako v českých zemích, jen bez cíle osamostatnění. U jejich zrodu i v jejich čele stál Frédéric Mistral (1830–1914) a jejich těžiště spočívalo v provensálštině a poezii v ní psané. Během zhruba dvaceti let se Mistralovi²⁷⁴ podařilo obyvatele naklonit na stranu hnutí a kodifikovat jazyk. Nedlouho nato byla ustavena vysokoškolská studia a o hnutí tzv. felibrů se začínala dozvídat nejen Francie, ale také

²⁷² Jméno časopisu není dobře čitelné, ale dopis začíná asi takto: „Monsieur ! Vue des Pléocées les plus distinguées de Paris m'a demandé une série (...)“ (těžko přeložitelné – pozn. autora DP)

²⁷³ Zde se potvrzuje rychlost a relativní spolehlivost mezinárodní poštovní služby.

²⁷⁴ V antologii *Hostem u básníků*, která je věnovaná „Velkému básníku Frederimu Mistralovi s úctou, podivem a láskou“, Vrchlický u Mistralovy básně s názvem *Magali* (s. 21) připsal poznámku: „Píseň tato jest sepsána na základě národních motivů provençalských, velice jest příbuzná národním písním české, moravské, slezské i slovenské zvaným „Proměny“. Příbuznost ta v celku i různost v podrobnostech stála by věru za hlubší studii odborníku a snad by i melodická stránka těchto skladeb nebyla bez veškeré zajímavosti.“

Evropa. Jean Aicard (1848–1921) byl jedním z čínorodých básníků a dramatiků pocházejících z této oblasti, který se usadil v městečku La Garde, ale pobýval často v Paříži a psal francouzsky, nikoli provensálsky, ovšem o Provence, Rhône a moři, a tak popularizoval ve Francii obrození své „vlasti“. Vrchlický o něm napsal, že je to „básník živé obraznosti a velké všestrannosti, vroucího citu a ušlechtilé formy.“²⁷⁵

V archivu je jeho dopis ze dne 27. listopadu 1899 z La Garde u Toulonu. Aicard se se omlouvá, že až následujícího dne pošle Vrchlickému svou knihu, kterou měl poslat již dávno, ale, jak říká, „nebyl svým pánem“ (doslava: „Je n'ai pas été mon maître.“). Dále zmiňuje již jen zřejmě jejich společného přítele jménem Gittens,²⁷⁶ který mu prý velmi vynadá. Dalo by se tedy soudit, že o Aicardovu knihu Vrchlický požádal právě přes Gittense.

Kontakt Vrchlický neudržoval pouze s kulturními centry. V Beaumont-la-Ferrière (Nièvre, Burgundsko) žil básník a folklorista jménem Achille Millien (1838–1927). V letech 1860–1923 publikoval asi dvacítku svých básnických sbírek. První měla název *La Moisson* (čili *Sklizeň*) a jedna z neznámějších je sbírka z roku 1896 *Chez nous* (čili *U nás*). Po výrazové stránce je řazen k parnasistům, po obsahové k básníkům venkova. Od konce sedmdesátých let se začal věnovat též folkloristice. V roce 1896 založil *Revue du Nivernais* (čili *Revue nivernánska*).²⁷⁷ Vrchlický krátký medailonek uzavírá větou: „Millien jest šťastný básník polí a života vesnického.“²⁷⁸

Jediný z dostupných Millienových dopisů byl napsán na čtverečkovaném papíře dne 9. února 1896 v Beaumont-la-Ferrière (Nièvre). Millien píše v úvodu, že posílá svou novou knihu *Chez nous* společně s tímto dopisem. Ptá se Vrchlického na jeho názor na knihu a na to, zda jsou v Čechách periodika zabývající se francouzskými knihami. Dodává, že pokud ano, tak by stál o adresy některých z kritiků, kterým by mohl knihu též zaslat. Dále posílá prázdný list papíru a prosí Vrchlického o napsání několika veršů s podpisem. Millien vysvětluje, že půjde o básnickou sbírku ve formě faksimile, v níž chce mít zastoupenou i českou poezii. Podotýká, že kdyby se nějaký z českých básníků chtěl též zapojit, stačí aby použil papír stejného formátu. Millien se loučí s Vrchlickým těmito

²⁷⁵ VRCHLICKÝ, J. *Moderní...*, s. 1. V antologii je Aicard dokonce vyobrazen na fotografii.

²⁷⁶ V žádném z užitých slovníků ani v jiných prostudovaných publikacích se toto jméno nevyskytuje.

²⁷⁷ GALLI-DUPIS, Florence. *Garae : archivethno* [online]. 2009 [cit. 2011-11-07]. Achille Millien. Dostupné z WWW: <<http://www.garae.fr/spip.php?article189>>.

²⁷⁸ VRCHLICKÝ, J. *Moderní...*, s. 340.

slovy: „Je serais bien charmé, monsieur et cher confrère, de vous connaître au moins éffigié. Si vous disposiez de votre photographie, elle serait la bienvenue chez Votre tant dévoué Ach. M.“²⁷⁹

3.2. Z Itálie

Vrchlický vedl korespondence s mnoha Italy, kteří ovšem psal italsky. Jednou ze dvou výjimek byl mnohostranný literát Angelo De Gubernatis (1840–1913). Ve známost v Itálii vešel ne tolik jako dramatik či příležitostný básník, nýbrž jako kritik a odborník na mytologii. Byl též orientalistou, věnoval se sanskrtu a založil velké množství časopisů. Časopisy byly až na jeden v italštině a i přes údajné tiskařské nedostatky (chybějící písmena i slova) kulturně zajímavé.²⁸⁰ Snad roku 1883 začal De Gubernatis vydávat francouzsky *Revue Internationale*. Vrchlický uvádí, že „činností a všestranností svou jest Gubernatis zjev neobyčejný, humanistickým směrem svého působení velice sympatický.“²⁸¹

Ve svém korespondenčním lístku píše Vrchlickému dne 21. prosince 1883 z Florencie, že do jeho časopisu *Revue International* mu studii o českém básnictví napíše pan Penížek.²⁸² Vrchlického prosí doslova o „quelque pages volantes de votre plume élégante“ (čili o několik listů z Vašeho elegantního pera), které by v revue otiskl. De Gubernatis ví, že Vrchlický umí italsky i francouzsky, přesto ho žádá o článek na libovolné téma ve francouzštině. Nakonec vysvětluje, že chce v revue uvést něco od každého velkého spisovatele.

---

²⁷⁹ Byl bych potěšen, pane a drahý příteli, kdybych Vás mohl poznat alespoň zvěčněného. Kdybyste snad vlastnil svou fotografii, byla by vítána u Vašeho tolik oddaného Ach. M. (překl. autora DP)

²⁸⁰ Marie Kalašová v dopise z 9. prosince 1885 píše Vrchlickému z Milána: „Z francouzských dekadentů znám jen pramálo. Básně francouzské se zde myslím vůbec ani nečtou, a kdo se o ně zajímá, jsou zase jen literáti. Známe něco z Paula Verlaine a to, čeho se dočtu v *Revue Contemporaine*.“ Vrchlický ve své antologii *Moderní...* uvádí jméno časopisu *Rivista contemporanea* (neboli *Současná revue* – překl. autora DP), v jeho původním názvu.

²⁸¹ VRCHLICKÝ, J. *Poesie...*, s. 84.

²⁸² V LAPNP je dostupný jeden dopis od Penížka Josefa Vrchlickému datovaný 1892. *Lexikon...* uvádí, že Penížek (1858–1932) byl „překladatel z ruské, slovinské a německé literatury, žurnalista, autor politických memoárů.“ V počátcích své kariéry spolupracoval i s cizími časopisy, např. roku 1883 „poskytl přehled současného českého divadla a dramatu pro publikaci *Storia universale della letteratura* (sic!), vydávanou italským literárním historikem a publicistou A. de Gubernatis.“ In *Lexikon...*, díl 3/II, s. 865.

Druhým Italem, který Vrchlickému psal francouzsky, byl messinský básník Tommaso Cannizzaro. V Messině se narodil (1838) a zde také, skoro slepý a po vážných rodinných problémech, zemřel ve stejném roce jako Vrchlický (1912). V mládí podnikl „veliké cesty po Evropě“,²⁸³ z nichž jedna vedla až na normanský ostrov Guernsey, aby zde uctivě pozdravil Victora Huga,²⁸⁴ který zde pobýval v letech 1855–1870. Po celý život psal historicko-literární studie, byl také poetou a překládal z jazyků klasických i moderních. Své básně psal nejen italsky a sicilsky, ale také francouzsky. V Itálii je později spatřována Cannizzarova častá inspirace v poezii francouzské (především Hugově). Velký jeho přínos tkví v sebrání národních písní sicilských a také v celkovém regionálním zasazení jeho básní. Dle Vrchlického jsou významné jeho dvě sbírky *In solitudine* (1876 a 1880)²⁸⁵ a podotýká, že „poesie jeho jest obsáhlá a všestranná, vedle lyriky reflektivní má Cannizzaro řadu básní dýšících nejněžnějším citem rodinným.“²⁸⁶

Jeho 37 dopisů odeslaných během 25 let si žádá obsáhlejší pojednání. Je to jediný francouzsky píšící korespondent, jehož dopisy nezůstávají pouze pracovního charakteru, nýbrž postupně dostávají osobní rozměr. Zde rozdělíme dopisy do tří časových úseků. Dvěma mezníky, které nám tři části vytvoří, budou vydání antologie *Poesie italská nové doby* a moment, kdy Cannizzaro oslepl.

První v LAPNP dochovaný dopis Vrchlickému od Cannizzara byl napsán dne 26. dubna 1883 v Messině (Villa Landi). Cannizzaro v něm děkuje za Vrchlického fotografii, nějaké básně a také překlad Danteho. Podivuje se nad Vrchlického básnickou vyzrálostí navzdory jeho mládí. Děkuje také za překlad některých svých básní. Vrchlický psal Cannizzarovi, aby mu pomohl s přípravou antologie současné italské poezie.²⁸⁷ Cannizzaro

²⁸³ VRCHLICKÝ, J. *Moderní...*, s. 165.

²⁸⁴ MAZZONI, Guido: Cannizzaro, Tommaso in GENTILE, Giovanni; TUMMINELLI, Calogero. *Encyclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*. Milano – Řím : Istituto Giovanni Treccani, 1930–1939, díl 8. (buc-card), s. 740.

²⁸⁵ V italské encyklopedii je uveden tento výčet Cannizzarových sbírek: „*Ore segrete* (1862), *In solitudine* (1876 a 1880), *Épines et roses* (1884), *Tramonti* (1892), *Gouttes d'âme* (1892), *Cinis* (1894), *Quies* (1896), *Vox rerum* (1900), etc.“ (in GENTILE, Giovanni, TUMMINELLI, Calogero. *Encyclopedia italiana...*, s. 740.) Povšimněme si, že produkce v devadesátých letech je poměrně bohatá.

²⁸⁶ VRCHLICKÝ, J. *Moderní...*, s. 165.

²⁸⁷ Vrchlického s Cannizzarem seznámil Adolf Heyduk, který Cannizzara znal již z první poloviny šedesátých let, kdy se s ním osobně setkal v Messině. Vrchlický si vážil Heydukových italských znalostí. Když chystal antologii italské poezie, obrátil se na Heyduka, který mu v dopise ze dne 21. září 1882 z Písku píše: „Jsem šťasten, že mohu přání Vašemu plně vstříc vyjít. Mám veškeré spisy vzácného přítele svého a některých jiných přátel italských a pošlu Vám všecko. (...) Cannizzaro je milá, ušlechtilá povaha a skromnost vtělená. Chcete znáti jeho podobiznu? Pošlu Vám ji. Sdělím Cannizzarovi vše a vím, jakou radost mu učiním, až řeknu, že Vy některé básně převeďte; chtěl jsem učinit sám, ale jsem nadmíru rád, že učiníte Vy. (...) Prozatím Vám dávám do balíku, co doma mám, později pošlu vše ostatní.“ (in Pražák,

se úkolu zhostil s nadšením. Zatímco zde přiznává, že „il faut *se borner et choisir* avant tout“²⁸⁸, 21. září téhož roku již v zápalu práce, až se sám nad ním pozastavuje, píše: „Il faut tâcher que votre anthologie soit, le plus qu'elle le peut, riche, sinon parfaitement complétée; ce qui est presque impossible.“²⁸⁹ Během jediného roku Vrchlickému napsal z Messiny celkem osm dopisů (26. dubna [1], 14. června [2], 3. července [3], 9. září [4], 21. září [5], 24. září [6], 15. října [7] a 23. října 1883 [8]), z nichž šest se týká především příprav antologie. Vrchlický některé básníky již zná, ale přesto se ptá Cannizzara na jeho mínění, a také potřebuje originály básní. Dále si nechává messinským básníkem radit, koho by ještě neměl v antologii opomenout. Cannizzaro se k tomuto vyjadřuje a originály básní buď k dispozici má a do Prahy je posílá přímo, nebo zmíněným básníkům posílá Vrchlického adresu, aby mu poslali své básně dle vlastního uvážení. Někteří italští básníci tak Vrchlickému posílají své básně, jiní využívají Cannizzara jako zprostředkovatele. Cannizzaro je víceméně informován o všech zásilkách a Vrchlického se jmenovitě ptá, zda do jeho rukou vše dorazilo.

Zastavme se nejprve u této pracovní složky dopisů. Současně s prvním dopisem poslal Cannizzaro malý výběr z italské poezie věnovaný Tullo Massaranimu,²⁹⁰ [1] který vytvořil pan Barbiera.²⁹¹ [1] Není v něm však od Massaraniho mnoho, a tak mu Cannizzaro poslal Vrchlického adresu, aby výběr doplnil. O Massaranim se ještě píše [3], že mu jeho skromnost nedovoluje něco poslat, přitom není důvodu ke skromnosti, a tak Cannizzaro posílá básně, které vyšly časopisecky, a zdůrazňuje vrcholnou sbírku *Sermoni*. Dále upozorňuje na Cavallottiho,²⁹² [1] nejryzejšího zastávce demokracie a autora vrcholného díla *La Marcia di Leonida*. V dalším dopise [3] stran Cavallottiho píše, že je rád, že Vrchlický již *La Marcia di Leonida* přeložil, a že tedy bude třeba přidat nějakou z jeho nepolitických básní. Již mu prý napsal, aby si sám vybral. V následujícím dopise [4]

A. cit. dílo, s. 270-271) Z tohoto dopisu je patrné, že Heyduk byl skutečně na počátku Vrchlického rozsáhlé korespondence s Cannizzarem a že též Vrchlickému poskytl mnoho informací o současné italské literatuře včetně originálů italských básní.

²⁸⁸ Především je třeba *se omezit* a *vybírat*. (překl. autora DP)

²⁸⁹ Je třeba se zasadit o to, aby Vaše antologie byla co nejbohatší nebo snad dokonale kompletní; což je skoro nemožné. (překl. autora DP)

²⁹⁰ Tullo Massarani je zastoupen ve Vrchlického antologii dvěma básněmi a poznámkou, že se věnoval umění také teoreticky a jeho poesie má nádech satiry. In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 70.

²⁹¹ Carlo Raffaello Barbiera je v antologii zastoupen jednou básní s tím, že byl původně úředník a toho času je více kritik než básník a že napsal antologii *Liriche moderne*. (in Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 254) V LAPNP je uložen jeden jeho dopis Vrchlickému z roku 1885. Tedy z roku vydání Vrchlického antologie.

²⁹² Felice Cavallotti má v antologii pět básní (mj. *Pochod Leonidův*) a píše se, že Cavallotti je živel, který svádí „stálý boj v parlamentě, v žurnalistice i v poesii.“ Psal i dramata a v polemice je „neúprosný a bezohledný.“ In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 199.

Cannizzaro píše, jak Vrchlickému Cavallotti děkuje za již přeloženou báseň a dále navrhuje z knihy od Sonzogna²⁹³ básně [...] *in alto* (s. 68), *al lago* (s. 70), *l'addio della musa* (s. 71), *la corsa del poeta* (s. 89), *Tireo* (s. 96). V jednom z dalších dopisů [6] Cannizzaro zmiňuje již jen preposlání jednoho exempláře Vrchlického překladu *Pochodu Leonidova* otištěného v *Panoramě*.²⁹⁴ Stejně naložil [7] i s jedním ze dvou výtisků *Světozoru*, který poslal s doporučením Cavallottimu do Milána, ale nemá ještě odpověď, asi proto, že je zrovna v Římě v Parlamentu. Pro další doplnění Barbieraova výběru uvádí tato jména – z Neapole: Baffi²⁹⁵ [1], Baldacchini²⁹⁶ [1]; ze Sicílie: De Spuches²⁹⁷ (jeden z nejlepších sicilských básníků, který právě dokončil překlad celého Euripidova díla) [1] (v dopise [3] se píše, že De Spuches zajisté něco pošle, ale že před měsícem ztratil jedno své dítě, a v dopise [4] je zmínka, že již Vrchlickému napsal)²⁹⁸, Errante²⁹⁹ [1]; sicilské básničky: Turrisi Colonna³⁰⁰ [1], Coffa Caruso³⁰¹ [1] (v dopise [5] píše, že doufá, že má některé její básně, a v dopise [6] posílá její sbírku, která ještě nemá přebal, ale upozorňuje jmenovitě na báseň *Le Tenebre* (sic), píše, že do francouzštiny přeložil její *Canto Notturmo* a dodává, že Coffa je spolu s Gianninou Milli³⁰² nejlepší básničkou); nezařazeni: Niccolini Giande³⁰³ [1], Guadagnoli³⁰⁴

²⁹³ Dle katalogu Bibliothèque nationale de France se jedná o knihu vybrané poezie: CAVALLOTTI, Felice. *Poesie scelte*. Milano : E. Sonzogno, 1883. 110 s. In *BnF catalogue* [online]. 2011 [cit. 2011-11-17]. Notice bibliographique. Dostupné z WWW: <<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb359561111>>.

²⁹⁴ Dle *Lexikonu...* český měsíčník *Panoráma* vycházel v letech 1923–1951, tedy není jasné, o jaký časopis se jedná.

²⁹⁵ Vincenzo Baffi (tři básně): „Studoval práva a jest nyní místopředsedou soudu. Verše jeho jsou plné sladké něhy, vynikající elegancí a melodickou formou.“ (in Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 116) To je vše, co o něm Vrchlický uvedl.

²⁹⁶ Není zastoupen v antologii. V *Ottově slovníku* jsou uvedeni dva bratři, Severino a Michele Baldacchini, oba částečně básníci. Severino B. byl roku 1860 „zvolen do sněmu, roku 1868 pak do senátu a nedlouho potom čestným professorem university neapolské.“ In *Ottův slovník naučný*. díl 3. s. 148.

²⁹⁷ Giuseppe de Spuches (pět básní). „Kníže z Galati jest archeolog, překladatel a básník“, přeložil celého Euripida a jiné klasiky, psal politické písně a „byl dlouho syndikem v Palermě a poslancem v italském parlamentu.“ (in Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 56) V LAPNP je uložen jeden jeho dopis Vrchlickému bez data.

²⁹⁸ Dítěti bylo sedmnáct a Cannizzaro píše: „J'ai appris cette disgrâce que hier – c'est un coup trop fort pour un père!“ (Dozvěděl jsem se o tom neštěstí až včera – je to pro otce příliš velká rána! – překl. autora DP) K tomuto zvolání se ještě vrátíme.

²⁹⁹ Není zastoupen v antologii. Vincenzo Errante, italský básník, který „dlouhý čas strávil ve vyhnanství pro své účastenství v politických bouřích sicilských a je nyní senátorem království, státní radou a přísedícím kassačního soudu palermského.“ In *Ottův slovník naučný*. sv. 8, s. 729.

³⁰⁰ Giuseppina Turrisi Colonna (jedna báseň) byla manželkou básníka, knížete de Spuches. „Proslula básněmi lyrickými, v nichž jeví se duch silný, na vzorech klassických bohatě vzdělaný.“ In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 271.

³⁰¹ Mariannina Coffa-Caruso (tři básně: např. *Notturmo*) byla „nadaná básnička, plna hlubokého až vášnivě plamenného citu.“ Její básně byly vydány nákladem městské rady rodného města až po její smrti. In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 281.

³⁰² Giannina Milli-Cassone (dvě básně). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 273.

³⁰³ Giambattista Niccolini (jedna báseň) byl významný „dramatik starší školy, mistr v kresbě charakterní a v bohaté, ač pro drama příliš lyrické dikci.“ Byl také sekretářem akademie ve Florencii. In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 31.

³⁰⁴ Antonio Guadagnoli (jedna báseň) byl populární básník s nižším humorem všeobecného rázu, bez

[1], Pellico³⁰⁵ [1]. Dále Cannizzaro podotýká, že na seznamu nefigurují méně známí, ač velice nadaní básníci, jejichž adresy ovšem nemusí být vždy snadné dohledat. Jeden z nich je Berchet („le Thirée de l'Italie moderne“),³⁰⁶ jehož básně může Vrchlickému poslat. Nakonec Cannizzaro jmenuje ještě další významné sicilské básníky: Costanza³⁰⁷ [1], Lombardiho³⁰⁸ [1] a Bisazzu³⁰⁹ [1] (k dopisu [4] byly přiloženy jeho básně).

V dopise [3] se, kromě již řečeného, Vrchlický dozvěděl, že jména jako Torelli³¹⁰ [3] a Neucioni³¹¹ [3] nejsou nepostradatelná a ještě méně pak Imbriani³¹² [3] a Contessa Lara³¹³ [3].

V následujícím dopise [4] Cannizzaro velice pokorně dává Vrchlickému volnou ruku v tom, zda mu antologii skutečně bude věnovat.³¹⁴ Zde též Cannizzaro píše o autorech, na něž se obrátil přímo s žádostí, aby Vrchlickému něco poslali: Mitchell³¹⁵ [4] (v dopise [5] posílá Cannizzaro jeho sbírku s názvem *Canto e Luce*), Lizio-Bruno³¹⁶ [4] (dle

---

politického zabarvení. (in Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 291) Toto může být chápáno, jako že politická angažovanost zajímá Vrchlického především.

³⁰⁵ Silvio Pellico (dvě básně) byl jedním z italských karbonářů, kteří byli ve dvacátých letech vězněni na Špilberku. Tam napsal většinu svých básní i dramát (i v dramatech převládá lyrika). Jedna z básní má název *Povzdech*. K té Vrchlický poznamenává, že je často připisována známému S. Pellicovi, ale že z věrohodných zdrojů ví, že jejím skutečným autorem je jeho špilberský spoluvězeň Piero Maroncelli. In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 12, 273.

³⁰⁶ Giovanni Berchet je prvním básníkem antologie (jedna báseň). Berchet se zúčastnil revolučního hnutí v Piemontu a Neapoli a následně prchl do Londýna (1821). Cestoval po Francii, Belgii a Německu, až se roku 1848 vrátil do Itálie, odkud po návratu Rakušanů prchl do Turína. Jeho válečné písně s vyjádřenou nenávisí k cizincům byly svého času v Itálii populární a zjednaly Berchetovi jméno „vlašského Tyrtaea“. In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 9.

³⁰⁷ Giuseppe Aurelio Costanzo (čtyři básně) v mládí studoval práva, roku 1860 se velmi podílel na osvobození Itálie a toho času byl profesorem na univerzitě v Římě. Jako básník si své zprvu dobré jméno neudržel. In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 209.

³⁰⁸ Eliodoro Lombardi (tři básně) byl středoškolským učitelem dějepisu a zeměpisu, psal studie též o vztahu věd a umění v Itálii. Mezi italskými básníky zaujímal přední místo. In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 190.

³⁰⁹ Felice Bisazza (šest básní) patřil ke starší sicilské básnické škole, „pln vzletu, síly, mystického ohně a velké ideální víry.“ Bisazza byl profesorem v Messině a jeho spisy vydala jeho rodná obec města Messina vlastním nákladem ve třech svazcích. In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 42.

³¹⁰ Achille Torelli (dvě básně) byl hlavně básník dramatický, střídavých úspěchů. In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 243.

³¹¹ Není zastoupen v antologii.

³¹² Není zastoupen v antologii. Jednalo se nicméně o rodinu angažující se politicky i literárně. In *Ottův slovník naučný*. díl 12., s. 528.

³¹³ Contessa Lara (jedna báseň – *Sfinga*) je bez jediné informace uvedena v antologii jako poslední. (in Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 283) Contessa Lara, vl. jm. Evelina Cattermole Mancini (...), snad víc než literární tvorbou proslula svým skandálním životem. In OBSTOVÁ, Z. *Ženská próza v italské moderní literatuře*. Praha : Klementinum, 2008. s. 47.

³¹⁴ „Seulement je vous prie de prendre garde que la modestie toute naturelle à un homme comme moi ne soit pas choquée et qu'elle n'ai pas à se pleindre.“ (Jen dejte prosím pozor, aby skromnost, tak přirozená člověku jako jsem já, nebyla pobouřena a nemusela vznést stížnost. – překl. autora DP)

³¹⁵ Riccardo Mitchell (čtyři básně) byl profesorem estetiky a literatury na universitě v Messině. In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 101.

³¹⁶ Letterio Lizio-Bruno (šest básní) (in Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 160) V LAPNP je jeden jeho dopis z roku 1885.

následujícího dopisu [5] měl Lizio-Bruno, vyznačující se pohrdáním společností a hořkým úsměvem, již Vrchlickému své básně poslat). Oslovil také messinského básníka Michelangela Bottariho³¹⁷ [4], který vyniká silou myšlenky. Souhlasí s uvedením Tigriho³¹⁸ [4] (kterému dle dopisu [5] již psal), Gnoliho³¹⁹ [4] (s dopisem [6] Vrchlický obdržel též „un petit charmant bouquet de fleurs de Gnoli“³²⁰), Sola³²¹ [4], Arnaboldiho³²² [4] (kterému již psal [5], a chce vědět [7], zda již básně poslal) i Danea³²³ [4] (v dopise [5] se praví, že brzy Vrchlickému pošle některé své básně, a později se Cannizzaro ptá [7], zda od něho již něco přišlo), kteří jsou každý v něčem originální a všichni uznávaní, a potvrzuje, že jim napíše. Cannizzaro zde píše o autorovi, který je známý kromě Itálie i v zahraničí: De Gubernatis,³²⁴ [4] i jemu napíše (dle dopisu [5] se tak stalo a Cannizzaro se ptá [7] zda Vrchlickému již napsal). Již si však nepamatuje, zda psal o Caninim³²⁵ [4] a Galantim³²⁶ [4] z Benátek (v dopise [5] se ve vměstnané poznámce ptá, zda má Vrchlický na seznamu Ferdinanda Galantiho z Benátek) a o Fraccarolim³²⁷ [4] z Verony, nebo zda figurovali na Vrchlického počátečním seznamu. A ještě přidává jméno Alberta Rôndaniho³²⁸ [4] z Parmy (dle následujícího dopisu [5] měl Rôndani, vyznačující se ušlechtilými myšlenkami a krásou formy, již Vrchlickému své básně poslat).

V příštím dopise posílá Cannizzaro, kromě zmíněného, malou sbírku Luigiho Sani,³²⁹ [5] jehož pro vzosné myšlenky a skvostné popisy přirovnává k Leopardimu. Doporučuje básně „jako křišťál“ na stranách: 21, 37, 39, 57, 89, 106 a především *La povera Nina*. Též oslovil Milelliho³³⁰ [5], aby do Prahy poslal nějaké básně.

³¹⁷ Michelangelo Bottari (dvě básně) byl messinský básník, který vynikal „zvláště v kanzoně slohem lapidárním, silou a původností.“ In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 78.

³¹⁸ Giuseppe Tigri (dvě básně). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 40.

³¹⁹ Domenico Gnoli (pět básní) napsal *Ody Tiberinské*, které „lze počítati k nejlepším číslům moderní italské poesie. (...) Gnoli je též duchaplný estetik a kritik.“ (in Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 157) V LAPNP je jeden dopis Vrchlickému z roku 1885 od Guoli D. a není vyloučeno, že se jedná o tiskovou chybu.

³²⁰ Malý okouzující puget [básní]. (překl. autora DP)

³²¹ Niccola Sole (dvě dlouhé básně). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 130.

³²² Alessandro Arnaboldi (pět básní). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 71. V LAPNP jsou čtyři dopisy Vrchlickému z roku 1885.

³²³ Giovanni Daneo (pět básní). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 62.

³²⁴ Angelo De Gubernatis (dvě básně). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 84.

³²⁵ Marco Antonio Canini (šest básní). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 112. V LAPNP je 21 jeho dopisů Vrchlickému z let 1885–1890.

³²⁶ Ferdinando Galanti (1840) dvě básně). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 197.

³²⁷ Giuseppe Fraccaroli (jedna básně). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 85. V LAPNP je 1 jeho dopis Vrchlickému z roku 1885.

³²⁸ Alberto Rôndani (dvanáct básní). (in Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 175) V LAPNP je 13 dopisů z let 1883–1901. Sedm jeho básní figuruje ve Vrchlického antologii obdivovaných autorů *Hostem u básníků*. In Vrchlický, J. *Hostem u básníků*. Praha : Časopis českého studentstva, 1891. s. 141.

³²⁹ Luigi Sani (osm básní: např. *Ubohá Nina*). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 109.

³³⁰ Domenico Milelli (sedm básní). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 239.

Milelli, dle dopisu [7], přislíbil zaslat Vrchlickému některých svých knih. Zde je rovněž zmíněn Nicola Loti³³¹ [7] s tím, že je sice již mrtev, ale právě vyšla jeho sbírka, kterou se Cannizzaro pokusí Vrchlickému sehnat. Vrchlický se ptal na Marradiho³³² [7] a Giacosu³³³ [7] a Cannizzaro souhlasí a slibuje jim napsat. Dále se tázal na Lutti³³⁴ [7] (Francesca Lutti je uznávaná básnířka) a Stiavelliho³³⁵ [7], jejichž adresy ovšem nezná a neuvědomuje si, co od nich kdy četl. Cannizzaro ještě zmiňuje velkého překladatele Andrea Maffeiho³³⁶ [7] a dále již nikoho. Tedy právě jsme jmenovali 43 italských básníků, o nichž Cannizzaro píše Vrchlickému francouzsky a z nichž pouze čtyři nebudou uvedeni v takto připravované antologii italské poezie, které čítá celkově 131 italských básníků. Dle informací uvedených v antologii u jednotlivých autorů lze usuzovat, že většina italských básníků byla v 19. století politicky angažovaná, a že právě to chtěl Vrchlický vyzdvihnout.

Druhým aspektem těchto osmi dopisů je prohlubující se osobní vztah obou básníků. Hned v prvním dopise [1] Cannizzaro píše, že Vrchlického dary ho tak dojal, že by se jeho duše za ním nejráději rozletěla. Druhý dopis [2] je „pouze“ Cannizzarovým poděkováním za sbírku *Sphinx* a příslibem učení se česky. Loučí se pomyslným stisknutím ruky a doufá, že se tak jednoho dne skutečně stane. V pravém horním rohu užitého korespondenčního lístku jsou připsány srdečné pozdravy panu Heydukovi. Další zmínka osobního charakteru je v dopise [4], kdy Cannizzaro píše, že Vrchlickému napíše o svých francouzských verších a překladu *Cida* jindy. A opět Vrchlickému pomyslně tiskne ruku. V následujících dopisech [5, 6, 7, 8] oslovuje Vrchlického jako přítele a loučí se s ním s oddaností. V dopise [7] gratuluje Vrchlickému k narození prvního dítěte a podotýká, že on tuto radost zažil v roce 1866. Jeho prvorozené je nyní sedmnáct let (tedy úmrtí sedmnáctiletého dítěte De Spuchese, zmíněné v dopise [3], nebylo jen postesknutím) a některé jeho děti také umřely. Cannizzaro zde také děkuje, za čtyři Vrchlického sbírky (jen ještě neumí tak dobře česky), a podivuje se nad lehkostí Vrchlického pera při překladu jeho dvou básní, které obdržel otištěné v zaslaných *Květech*.³³⁷ V závěru dopisu se zmiňuje o tom, že si všiml až nyní, že ho na straně 104 ve své sbírce *V zátiší* Vrchlického přítel

---

³³¹ Není zastoupen v antologii.

³³² Giovanni Marradi (sedm básní). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 255.

³³³ Giuseppe Giacosa (jedna báseň). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 180.

³³⁴ Francesca Lutti-Alberti (dvě krátké básně). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 274.

³³⁵ Není zastoupen v antologii.

³³⁶ Andrea Maffei (dvě básně). In Vrchlický, J. *Poesie...*, s. 36.

³³⁷ Jsou to básně: *Questi monti che l'ergono al cielo giganti* a *Nell'ora dei vaghi tramonti*, kterými chtěl, dle jeho slov, do italské poezie přinést nové rytmy.

Heyduk jmenoval, a že za to Heydukovi posílá děkovný pohled.³³⁸ V posledním dopise z roku 1883 [8] je Vrchlickému děkováno za Cannizzarovu báseň *Serenada* otištěnou v doručeném časopisu *Lumír*. Cannizzaro však především píše, že mu značně ochablo pravé oko, že vidí jakoby „přes závoj“ a nemůže číst ani psát. Neví jak dlouho to potrvá, ale cítí ve svých čtyřiceti pěti letech, že jeho tělo narozdíl od jeho ducha předčasně zestárla. Uzavírá povzechem, že *Serenada* mu připomněla jeho mládí, ale to že zmizelo „comme l'ombre et comme le vent.“³³⁹

Většina korespondence, s nadsázkou řečeno, „splněním úkolu“ končí. I zde dochází k bezmála dvouleté odmlce. Srdečného Vrchlického s Cannizzarem, který Vrchlického od prvopočátku obdivuje, bude ovšem i nadále spojovat literatura a Cannizzara s Vrchlickým též nevyslovená vidina možného setkání.

Prostřední část našeho pojednání o dopisech Tommasa Cannizzara Vrchlickému otevírá děkovný dopis ze dne 15. srpna 1885 za zaslouanou antologii. Zde se budeme zabírat čtrnácti dopisy z let 1885–1892, kdy italský básník ještě vidí: 15. srpna [9], 4. [10] a 30. prosince 1885 [11], 19. listopadu [12] a 30. prosince 1886 [13], dále 29. prosince 1889 [14], 9. ledna [15], 17. února [16], 9. března [17] a 26. listopadu 1891 [18], následně 1. ledna [19], 25. června [20], 21. září [21] a 18. října 1892 [22] kde se zastavíme. Je to doba, kdy Vrchlický prožívá svá ještě poměrně šťastná tvůrčí léta a posílá Cannizzarovi své publikace. Ten za ně děkuje, Vrchlickému dodává podněty k další práci a i nadále zprostředovává různé publikace. Ze Sicílie též Vrchlickému začíná posílat mandarinky ze své zahrádky.

Cannizzaro děkuje v dopise [9] za přeložení Rapisardiho (i jeho jménem), posílá Vrchlickému časopis *Cronaca siciliana* a prosí o zaslání *Lumíru* (s překladem) na svou adresu – na ředitelství časopisu by nikdo nerozuměl ani slovo. V poznámce navrhuje českému básníkovi, aby napsal článek do „*Cronaky*“ s tím, že i kdyby ho napsal francouzsky, otištěn bude italsky (v dopise [10] píše, že časopis pozastavil činnost). Cannizzaro též děkuje Vrchlickému za pomoc Canninimu při vydání jeho sbírky *Libro*

³³⁸ Sbírkou *V zátiší* (1883) je jednou z Heydukových sbírek básní s rodinnou tematikou. „Citový vztah k ženě a dětem ho podnítil k tehdy u nás ojedinělým veršům.“ S jistou mírou soucitu podotkněme, že ho postihla „smrt obou jeho dětí (Jarmily 1878 a Ludmily 1884).“ (in *Lexikon...*, 2/I, s. 167) Sbírkou *V zátiší* je věnována „Své milé ženě Emilii“ a obsahuje báseň *Jak moje Lila moudra jest*. (Báseň popisuje, co dělá jeho malá dcera s jeho knihami, jak je pročetla, rozcupovala, komparovala, na rukopisech se podílela i ilustrovala.) Osmá strofa zní takto: „Hned s Asnykem se zanáší, / hned s Baumbachem se stará – / tu s Carduccim mi stihla kdys / již také Cannizzara.“ In Heyduk, A. *V zátiší*. Praha : J. Otto, 1901. s. 93.

³³⁹ Jako stín a jako vítr. (překl. autora DP)

dell'Amore (v dopise [10] píše, že kniha půjde brzy do tisku). Na závěr je zmíněn článek, který napsal De Gubernatis o *Nuova antologia*, čili české italské antologii.

V následujícím dopise [10] Cannizzaro píše, že pobýval tři měsíce na venkově, aby uchránil rodinu před cholerou „řádící“ v Palermu a před pravými neštovicemi, které si v Messině vyžádaly hodně obětí bez rozdílu věku. Dále se Vrchlického ptá, na čem pracuje, a zmiňuje se o maďarském učenci jménem Louis Podhorski³⁴⁰ (v dopise [18] je zmíněno jeho úmrtí), který Cannizzara upozorňuje na katalánskou báseň Jacintha Verdaguera *L'Atlantide*³⁴¹ s tím, že by ji Vrchlický mohl přeložit (v dopise [19] Cannizzaro děkuje za její překlad a dedikaci a snaží se Vrchlickému pomoci doručit překlad Verdagerovi prostřednictvím svého přítele novináře). V závěru se ptá na novinky a na Vrchlického rodinu.

V psaní [11] je vyjádřeno Cannizzarovo nadšení z Vrchlického činů a plánů (korespondence je i nadále do jisté míry „ódou“ na Vrchlického), které, s tím co již přeložil, z něj vlastně dělají italského občana. Přeje Vrchlickému do nového roku zdraví, mír a štěstí a posílá do Prahy „quelques fruits de mon jardin.“³⁴² S drobnými obměnami je takto koncipováno přání dobrého roku také v dopisech [13, 15, 19].

Dopis [12] je průvodním dopisem k jakési komedii od italského básníka jedinečné satiry, comta V. Riccardi di [Lanbosca]. Komentuje tehdejší společnost, jako to dělali Lucien a Rabelais. Vrchlický prý jeho přeložením prospěje oběma literaturám, české i italské.

Lístek k novému roku [13] obsahuje též poděkování za Vrchlického nové publikace, věnované verše a také rodinné fotografie, které nadchly celou rodinu – je na nich prý Vrchlický (jeho fotografii Cannizzaro nadšeně komentuje a v dopise [14] se na ni odkazuje) a „malá hlavička Vašeho dítěte“. Pozdrav je již od rodiny rodině.

V dopise [14], v němž Cannizzaro opěvuje Vrchlického pracovní nasazení a děkuje za přízeň, je novoroční přání až na druhém místě. Děkuje také za Vrchlického sdělení

---

³⁴⁰ V LAPNP jsou dva dopisy Vrchlickému od Jacinto Verdaguera (1892). V *Masarykově slovníku...* se pod heslem Podhorsky Lajoš uvádí: (1815, v Černé Lahotě, Gemer – 1891 v Paříži) uherský jazykozpytec, který se roku 1849 odstěhoval do ciziny. Byl vychovatelem dětí srbského krále Karadjorjeviče. Pak byl v Paříži pověřen uspořádáním čínských knih a rukopisů v Bibliothèque Nationale. Mluvil dvaceti jazyky. (in Podhorsky Lajoš in *Masarykův slovník...*, díl 5, s. 775) Jedním ze zmiňovaných dětí byl patrně Božidar Karadjordjevič, o němž bude ještě řeč.

³⁴¹ Verdagerova báseň byla vydána pod názvem *Atlantis* v roce 1891.

³⁴² Trochu ovoce z mé zahrady. (překl. autora DP) Dle dopisu Vrchlický nemohl vědět, co je mu posíláno.

pracovních plánů, obdrženy překlad Tassova Jerusalema³⁴³ a za Michelangelovy básně³⁴⁴.

A následující rok [15] se Cannizzaro ještě zmiňuje, že se o Vrchlickém a jeho překladu Carducciho³⁴⁵ dočetl v novinách samou chválu.

V psaní [16] je dík Vrchlickému od Cannizzara a zprostředkovaně též od Neery³⁴⁶, za překlad románu *Teresa*. Pisatel doufá, že přijetí bude pozitivní a přiměje publikum k zájmu o italské spisovatele a spisovatelky. Dále jsou zmiňovány Vrchlického překlady Carducciho a Cannizzara samého. Italský básník se nicméně dozvěděl o Vrchlického prodělané nemoci a doufá, že je již zcela zdrav. Následně se ptá, jak je Vrchlický daleko s překaldem Ariostova *Zuřivého Rolanda* (na tento překlad se ptá i v dopisech [18, 22]). Prosí českého básníka, aby mu občas napsal, a přiznává, že téměř celou jeho českou knihovnu tvoří knihy Vrchlického.

Dopis [17] obsahuje poděkování za překlady Danteho *Vita nuova* a *Versi*³⁴⁷. Pisatel se také dozvěděl o již přeloženém *Faustovi*³⁴⁸, a tak se pozastavuje nad Vrchlického obdivuhodnou neúnavností.

Následující dopis [18] je poznamenán Cannizzarovým smutkem nad zamřelými přáteli. Zvláště se zmiňuje o Antherovi de Quental (temném milovníkovi noci, smrti a zapomění), který spáchal sebevraždu v Açores na konci září.³⁴⁹ V posledních měsících ale zamřeli celkem čtyři jeho přátelé: Roumanille³⁵⁰, Podhorski (viz dopis [10]), Pachler a Antero. Jiní se vzdělili nebo odmlčeli. A tak Cannizzaro snažně Vrchlického prosí, aby mu napsal. V poznámce v levém horním rohu píše, že dokončil svou knihu, ale nemůže najít vydavatele. V poznámce v pravém horním rohu připsal jen: „Ciampoli est en prison.“³⁵¹

³⁴³ *Osvobozený Jeruzalém* Torquata Tassa byl ve Vrchlického překladu vydán roku 1887.

³⁴⁴ Nejedná se o básně Michelangela Bottariho, zmiňovaného messinského básníka, nýbrž o knihu *Básně Michelangela Buonarrotiho, malíře, sochaře i stavitele* (1889).

³⁴⁵ Vrchlický přeložil básně Giosuè Carducciho ve sbírce *Výbor básní* (1890).

³⁴⁶ Román *Teresa* (1886) napsala italská spisovatelka a novinářka Anna Radius Zuccari (1846–1916) pod jménem Neera. Je „všeobecně považován za nejvýznamnější výtvar „ženské“ literatury konce 19. století.“ Přestože Neera zastávala antifeministické postoje (více ve svých románech než v novelách), stal se román *Teresa* základním argumentem tehdejších feministek, dokazující tehdejší „ženského probuzení“. (in Obstová, Z. *Ženská próza...*, s. 36-37) Pod názvem *Tereza* ho přeložila Marie Kalašová (vyd. 1890). (!)

³⁴⁷ Jedná se o publikace *Nový život* (1890) a *Básně lyrické* (1891).

³⁴⁸ Překald Goethova *Fausta I, 2* vyšel roku 1891.

³⁴⁹ Anthero Tarquinio de Quental (1842 Ponte Delgada, ostrov Sv. Michala, Azory – 1891 tamtéž) byl portugalský básník. Mimořádně trpěl těžkými nervovými záchvaty. In José Pereira Tavares, Quental, Anthero Tarquinio de, in *Encyclopedia italiana...*, [díl] XXVIII, s. 621.

³⁵⁰ Učitel a básník Joseph Roumanille podnítil F. Mistrala k ujasnění svého poslání: navrácení důstojnosti provensálštině. Mistral a Roumanille pak byli hlavními činiteli této národní obrody. In MARIÉTON, Paul: Mistral, Frédéric. in *La Grande encyclopédie...*, tome 23, p. 1130-1133.

³⁵¹ Ciampoli je ve vězení. (překl. autora DP) Domenico Ciampoli (narozen [asi] 1855) italský spisovatel a zprvu profesor na královském lyceu v Anconě. Významná je jeho činnost slavistická (propagoval v Itálii především polskou a ruskou literaturu). In Ciampoli, Domenico, in *Ottův slovník...*, díl 5., s. 346.

Po přání do nového roku (s drobnou narážkou na dopis [18]) a po zmínění překladu a dedikace Verdaguerovi *Atlantis* píše Cannizzaro ve svém listu [19], že by chtěl mít síly, které měl ve třiceti letech. Pracoval by, aby přesvědčil Vrchlického i čtenáře, že si zaslouží poctu, jež mu je prokazována. Na okraj zmiňme, že je zarážející, že mandarinky jsou posílané pouze „à votre chère petite, ainsi que les autres années.“³⁵² V poznámce po levé straně užitého papíru se Cannizzaro ptá, zda Vrchlický poslal *Atlantis* E. Tezovi, neboť je to jediný italský kritik, který by o tom mohl pojednat.

Psaní [20] má poštovní razítko z Calabrie a obsahuje dík za dvě nejmenované knihy, přičemž Vrchlický je překladatelem jedné z nich a překládaným v případě druhém. Cannizzaro poslal Vrchlickému svou novou knihu, rovněž nejmenovanou,³⁵³ a prosí o shovívavost při jejím přijetí. Poslední verše jsou Vrchlickému věnované svým nadpisem.

K následujícímu listu [21] je přiložena sbírka s pěti Camõesovými „endechas“ a Cannizzaro prosí o jejich přeložení. Vysvětluje, že pan Xavier da Cunha z Lisabonu chce tyto „endechas“ uveřejnit v co největším počtu překladů u příležitosti vydání studie o velkém básníkovi *Lusovců*.³⁵⁴ (V dopise [22] posílá Cannizzaro nové exempláře Camõesovy básně, u nichž je třeba doslova přeložit nadpis.)

Poslední dopis této části [22] má razítko z Calabrie z místa Cotrone s poděkováním za Dantův *Ráj* (Cannizzaro píše, že si sám nevšiml Vrchlického nového vydání, věděl jen o kompletním vydání z roku 1879).³⁵⁵ Dle posledního obdržení dopisu Cannizzaro poznal, že pošta ztratila dvě knihy od Vrchlického, což je politováníhodné. Kromě Camõesa poslal Cannizzaro též svou sbírku básní, v níž říká „*adieu à la jeunesse et à l'amour*.“³⁵⁶

Cannizzaro je pro Vrchlického, a pravděpodobně nejen pro něho, určitým komunikačním uzlem, který má velký přehled v současném literárním světě. Jak jsme viděli, Cannizzarovo doporučení bylo českému básníkovi nejednou přímým podnětem k překladům nových děl. Cannizzarovy dopisy se vyznačovaly obdivným tónem, který Vrchlickému nebyl nepříjemný. Italský básník se navíc již trochu naučil česky, takže zřejmě v obrysech porozuměl obsahu zasílaných textů.

---

³⁵² Vaší drahé dceři, tak jako v předešlých letech. (překl. autora DP)

³⁵³ Jedná se buď o sbírku *Tramonti*, nebo *Gouttes d'âme*, které byly obě vydány roku 1892.

³⁵⁴ Shrňme, že tento dopis je psaný roku 1892, Cunhova knihy vycházela v letech 1893–1895, komunikace Cunhy s Vrchlickým se odehrála v roce 1897 a český překlad byl vydán 1902.

³⁵⁵ Měl zřejmě na mysli první vydání Vrchlického překladu *Božské komedie* z let 1879–1882 (*Ráj* 1879). V dopise samém se patrně jeho autor upsal, neboť je datován rokem 1849.

³⁵⁶ Sbohem mládí a lásce. (překl. autora DP) Cannizzaro tedy posílá i druhou svou knihu. Vzhledem k předestřené tematice by se mohlo jednat o sbírku *Tramonti* (*Západy slunce* – překl. autora DP).

Poslední část dopisů je poznamenána Cannizzarovými vážnými zrakovými problémy. Některé dopisy očividně nepíše sám. Zvláště v devadesátých letech dopisy ztratily svůj dřívější „košatý“ sloh, a často zůstaly u novoročního přání. Ztracený zrak se postupně básníkovi částečně navrácí. Zde nahlédneme na zbylých patnáct dopisů z let 1892–1908, konkrétně z 12. listopadu 1892 [23], 6. ledna [24] a 2. června 1893 [25], z 2. února 1894 [26], 13. ledna [27] a 31. prosince 1896 [28], dále z 23. ledna [29] a 15. května 1897 [30], 4. ledna 1898 [31], následně z 22. března [32], 5. května [33], 16. července [34] a 18. prosince 1901 [35] a nakonec ještě z 5. [36] a z 9. května 1908 [37]. Jen dle dat vidíme, že jedna třetina těchto dopisů je psána v lednu či v prosinci a jednalo se tedy o novoroční přání (chybí jen přání na rok 1895, 1899, 1900 a potom všechna po roce 1902). V korespondenci došlo v několikaletému odmlčení. Odůvodnění letného obnovení komunikace se budeme věnovat v rozboru dvou posledních dopisů.

První dopis této části [23] má také razítko z Calabrie z Cotrone, a je první, na kterém je coby adresát uveden Vrchlický jakožto universitní profesor. Začíná jako předešlé dopisy díkem tentokrát za překlad Danteho³⁵⁷ a za *Canzoniere*.³⁵⁸ Následuje však informace o vytrácejícím se zraku, které prý asi skončí slepotou. „C'est le plus grand supplice que le sort aurait pu me donner.“³⁵⁹ Konstatuje, že když nebude moci číst, bude jen stěží moci psát.

Následující list [24] byl napsán někým jiným (možná ženskou rukou). Ten však uměl francouzsky asi poměrně dobře. Začíná poděkováním za novou Vrchlického sbírku, ze které si Cannizzaro nechal slovo po slově, písmeno po písmenu, přečíst ódu s názvem *Dál!* a stejným způsobem si nechal přečíst část zasláního překladu Camōese,³⁶⁰ za nějž děkuje i jménem da Cunhy. Da Cunhovi přeposlal dva výtisky. Vše se mu moc líbilo, ale zbytek veršů si nechá na dobu, kdy bude zase vidět, neboť je prý určitá naděje, že se zrak navrátí. Zatím Cannizzaro musí jen odpočívat. Přesto každý den něco nadiktuje svým dcerám nebo prvnímu, kdo přijde. Následně se píše o Cannizzarově radosti z Vrchlickým dokončovaného překladu Ariosta.³⁶¹ Následuje novoroční přání se dvěma košíky mandarinek pro Vrchlického děti a Cannizzarův podpis.

³⁵⁷ Patrně se jedná o zbylé dvě části nově přepracovaného Vrchlického překladu *Božské komedie*.

³⁵⁸ Vrchlického překlad Francesca Petrarce, který byl vydán knižně patrně až roku 1900 ve sbírce *Tři kancony*. In *Lexikon...*, díl 4/II, s. 1517.

³⁵⁹ Je to nejhorší trest, který mi osud mohl seslat. (překl. autora DP)

³⁶⁰ Díky této informaci se dá očekávat, že český překlad je v polyglotní sbírce *Pretidão de Amor* skutečně zastoupen.

³⁶¹ Píše se konkrétněji, že tato práce by stačila ke slávě celé literatury natož jednoho člověka.

I příští dopis [25] je psán na tvrdém papíru s tištěným textem v horní části, vysvětlujícím (francouzsky) Cannizzarovu situaci: nemožnost čtení, psaní jen s velkými obtížemi, což vysvětluje básníkovy opožděné telegrafické odpovědi a především je zde prosba, aby korespondenti nepřestávali Cannizzarovi psát. Ručně je připsáno poděkování za Vrchlického článek v italštině v místním časopisu *Cronace Nova de[...]*.

Psaní [26] je stručným poděkováním a gratulací k dokončení velkého díla. Vzhledem k předešlým dopisům by se mohlo jednat o překlad Ariostova *Zuřivého Rolanda*.³⁶² Vrchlický je nazýván Titánem.

Dopis [27] je psán snad mužskou rukou a obsahuje osobní omluvu za nedobrovolné Cannizzarovo odmlčení. Vrchlickému děkuje za jeho poslední zaslané knihy a vyjadřuje zájem o další publikace. Cannizzaro prý připravuje svou novou sbírku veršů, které nadiktoval.³⁶³ Dále Vrchlickému přeje do nového roku a zasílá mu mandarinky. Rozloučení obsahuje prosbu o pokračování v korespondenci, přestože Cannizzaro vždy neodpoví, a příslib zaslání jeho „derniers vers“ (čili „posledních veršů“).

Přání do nového roku [28] obsahuje též dík za přeložení Cannizzarových veršů, které tak omládly.

Další přání do nového roku [29] obsahuje též zmínku o posílaném „mladém ovoci ze staré zahrady.“ Cannizzaro přání uzavírá otázkou, zda se spolu někdy setkají.

Příští dopis [30] je díkem za novou Vrchlického sbírku. Do Cannizzarova projevu se dostává určitá nová moudrost. Je zde vyjádřen vděk za překlad Cannizzarových veršů, které byly přiloženy k poslednímu dopisu. Malým písmem dole je připsáno: Nikdy se neuvidíme?

Odpověď na Vrchlického přání do nového roku [31] obsahuje též poděkování za velkou báseň *Bar Kochba*³⁶⁴ a jakousi malou báseň. Nemá však nikoho, kdo by mu je přečetl a nadto to málo, co uměl z češtiny, toho krásného jazyka, zapomněl. Lituje, že se nemůže rozjet za Vrchlickým, který by mu přeložil do francouzštiny alespoň několik stránek. Cannizzaro děkuje za věnovaný sonet, ale píše, že by Vrchlický měl živé nahradit

---

³⁶² Byl vydán v letech 1891–1893.

³⁶³ Sbírkou *Quies* (1896).

³⁶⁴ *Bar Kochba* (1897)

mrtvými a zapomenutými jako jsou Valmiki³⁶⁵, [...], Byron, Runeberg³⁶⁶, [...] Alecsandri³⁶⁷ a další. Do této doby Cannizzaro v pozdravu vždy tiskl Vrchlickému ruku či ruce, nyní ho objímá.

Cannizzaro se v dopise [32] zmiňuje o svém novoročním přání, které v LAPNP chybí. Nedostal od Vrchlického odpověď, a tak se ptá, zda je příčinou Vrchlického zaneprázdněnost. K pozdravům od celé Cannizzarovy rodiny posílají jeho dcery dcerám Vrchlického „tisíc věcí od srdce.“ Tento dopis je s velkou pravděpodobností psán Cannizzarem, zrak se mu tedy patrně zlepšil.

Následující psaní [33] navazuje na to předešlé, neboť Cannizzarovy dcery děkují Vrchlického dcerám za krásné malované pohledy a na oplátku posílají obrázky Sicílie. Dozvídáme se zde též, že Cannizzaro byl několik týdnů na venkově. Zde Vrchlickému děkuje za nový (nejmenovaný) překlad. Píše též, že připravuje svůj překlad Danteho a zrovna přepisuje korekturu. Jakmile bude mít čas, rád splní Vrchlickému daný (zde nejmenovaný) slib. Dále vyjadřuje lítost nad tím, že se Vrchlického přítel prof. Jaroslav Goll, který projížděl Messinou, u něho nezastavil – asi neměl čas. Vrchlického průvodní dopis svěřil Goll dvěma dětem, které jsou našťastí dětmi jednoho známého, a ty mu dopis předaly, ovšem až několik dní po Gollově odjezdu.³⁶⁸ Cannizzaro píše, že by byl toho pána i s jeho rodinou rád poznal a nabídl jim svou přízeň. Ještě raději by ovšem u sebe uvítal Vrchlického i s celou jeho rodinou.

Ve nebývalé věcném dopise [34] Cannizzaro žádá Vrchlického o informaci, již mu snad může poskytnout nějaký učený historik. Jde o přesné datum úmrtí „Elisabeth reine de Sicile et femme de Pierre II d'Aragon, qui était fille de Henri II Duc de Carintie et Roi de Bohème (sic).“³⁶⁹ Dobový kronikáři o tom prý mlčí a v pozdějších letopisech se uvádějí dvě data: 1349 nebo 1353. Cannizzaro doufá, že v českých kronikách bude datum přesné. (V poznámce v levém horním rohu píše, že Alžběta je pochována v Messině.) Informaci

³⁶⁵ Indický básník a autor nejstarší části básně Rámájanam. „Staroindická tradice přičítá Rámájanam mystickému pěvci Válmikimu, osobně původu asi historického (snad z III. století př. Kr.)“ In Rámájanam, in *Masarykův slovník...*, díl 6., s. 49.

³⁶⁶ Johann Ludvig Runeberg (1804–1877), švédsko-finský básník. In Runeberg, Johann Ludvig in *Masarykův slovník...*, díl 6., s. 286.

³⁶⁷ Vasile Alecsandri (1821–1890) první rumunský básník. Nedostudoval práva v Paříži, a tak byl od roku 1840 literárně činný v Rumunsku. Účastnil se národního hnutí v roce 1848. Byl též politicky a diplomaticky činný. In Alecsandri, Vasile, in *Ottův slovník...*, díl 1., s. 763.

³⁶⁸ V LAPNP je 44 dopisů od Jaroslava Golla Vrchlickému z let 1889–1907. Pražák ve své knize uvádí: „Když se [historik Goll] octl roku 1901 na Sicílii, zašel za Cannizzarem kvůli Vrchlickému.“ (in Pražák, A. *cit. dílo*, s. 367) Dle tohoto dopisu je nasnadě, že informace je zavádějící.

³⁶⁹ Alžběta, královna Sicílie a žena Petra II. Aragonského, která byla dcerou Jindřicha II., vévody korutanského a krále českého. (překl. autora DP)

potřebuje pro svou literární studii. Nakonec se omlouvá, ale nemá na koho by se v Čechách obrátil, je mu totiž známo, že pan Heyduk je přesprávně zaneprázdněn.³⁷⁰

Následující korespondenční lístek [35] obsahuje omluvu za opožděnou odpověď – Cannizzaro musel na venkov, který stihly povodně. Dále přeje Vrchlickému a jeho rodině dobrý nový rok. Nakonec píše, že se rozhodl odjet na nějakou dobu do ciziny a pořádat tam soukromé kurzy italské literatury. Nerozhodl se ještě pro žádné konkrétní město, ale bylo by třeba, aby se přihlásilo asi dvacet studentů. Ptá se Vrchlického na doporučení – neví, zda by realizace byla možná přímo v Praze, anebo ve Vídni. Na závěr se ptá, zda je vůbec zájem o italskou literaturu.

Po více než šestileté odmlce přišel Vrchlickému dopis [36]. Je plný moudrosti, dobré vůle a vyrovnanosti. Cannizzaro děkuje za poslední Vrchlického dopis³⁷¹ a vyjadřuje radost nad Vrchlického neutuchající aktivitou. Cannizzaro začal překládat v Itálii téměř neznámou *Eddu*, ač si je vědom, že překlad nejspíš nedokončí. Dále popisuje, jak práce, ale především umění ve spojení s humanitou, pozvedají jeho ducha. Vybízí Vrchlického, aby mu zase někdy napsal, a „pevně mu tiskne ruku.“

V posledním dopise [37] Cannizzaro zmiňuje, že se právě nepřímo dozvěděl o Vrchlickém a jeho současné divadelní tvorbě. Dodává, že v mládí s nadšením stiskl ruku V. Hugovi, a je šťasten, že ve svém stáří tiskne ruku Vrchlickému. Děkuje „Přírodě“, že nepřestává dávat světu vznešené a velké duše.³⁷²

Z posledních dvou dopisů nevyplývá, zda Cannizzaro kurzy v zahraničí uskutečnil (případně kde), a zda se s Vrchlickým viděli. V této poslední části Cannizzarových dopisů se ovšem zřetelně ukazuje Vrchlického neustávající literární činnost i nové pedagogické

³⁷⁰ Heyduk roku 1899 odešel do důchodu a v *Lexikonu...* není jiná konkrétní zmínka o jeho aktivitách v roce 1901 kromě údajů z bibliografické části hesla. Z té je patrné, že Heyduk byl velmi činný, neboť psal příspěvky: alm. *Chudým dětem* a alm. *Jaro* (1900), sb. *Mistr Jan Hus* (1903), *Právo lidu* (1901), sb. *Slovensko* (1901) a přispíval (dlouhodobě a zároveň kolem roku 1901) do periodik: *Hlas národa*, *Jitřenka*, *Květy*, *Lumír*, *Máj*, *Malý čtenář*, *Osvěta*, *Světozor*, *Zlatá Praha*, *Zvon*. A v roce 1901 publikoval čtyři své básnické sbírky. In *Lexikon...*, díl 2/I, s. 167–171.

³⁷¹ V LAPNP je ve Vrchlického korespondenci přichází dostupný mj. dopis z Písku ze dne 2. února od A. Heyduka. V něm se píše: „Psal jsem právě Cannizzarovi a sdělil jsem s ním (sic) o Tobě všechno, co si přál a co se Tvé osoby týkalo.“ Cannizzaro se pravděpodobně z nějakého důvodu neodvážil Vrchlickému napsat přímo. O to větší byla jeho radost, když napsal Vrchlický jemu.

³⁷² Tyto dva poslední dopisy byly napsány v Messině 5. a 9. května 1908. Dne 14. května 1908 píše Heyduk Vrchlickému: „Právě jsem dostal list od Cannizzarra (sic), jenž také Tebe se týče; omlouvá se v něm také v příčině překladu z Tvých tvoreb; posílám Ti jej a prosím za příležitostné vrácení.“ (in LAPNP, fond J. Vrchlického) Bez nahlédnutí do Cannizzarova dopisu je těžké o tomto cokoli soudit. O dva roky později, dne 24. prosince 1910 však Heyduk posílá Vrchlickému svou navštívenku s přáním, na jejímž rubu je připsáno: „Kanizzaro (sic!) by měl velikou radost, kdybys mu dopsal! Stále se na Tebe táže!“ (in LAPNP, fond J. Vrchlického) To zda tato zmínka našla u nemocného Vrchlického nějakou odezvu, není jasné. V interpretaci korespondence jakožto slibu by to ovšem znamenalo Cannizzarovo čekání na jeho splnění.

působení. Z Cannizzarova života je nepřehlédnutelné překonávání velkých zrakových obtíží, které radikálně změnilo jeho život. Přesto v práci pokračoval, což obdivoval i na Vrchlickém.

Přátelství a vzájemná úcta obou básníků byly nosnými pilíři jejich korespondence jejímž společným tématem byla vždy literatura původní i překladová. Cannizzarův přehled v italské i světové literatuře pomohl Vrchlickému k uskutečnění mnoha překladů a to nejen tím, že se o dílech a autorech dozvěděl, ale také a především, že mu byly dodány jejich originální verze. Příznačné je neustálé ověřování a dotazování se na doručení poslané zásilky, případně zmiňování se třetím osobám o tom, že zásilka byla odeslána. Nahrazování případné škody mohlo opozdit dodání zásilky i o několik týdnů, u těch zprostředkovaných i o několik měsíců.

3.3. Z Belgie a z Portugalska

Již jsme viděli, jak důležitá byla otázka malých států a malých národů v Evropě. Komunikace jejich kulturních reprezentantů jim dodávala mezinárodní kredit rozvinuté a prosperující země jak před sebou samými, tak i před velkými státy. V obou zde uváděných zemích se šlechta, dle těchto dopisů, podílela na kulturním dění a byla toho též přítomna královská rodina. O obou belgických korespondentech, které zde uvedeme, ani o většině lidí, kteří budou zde v dopisech zmíněni, nemáme víc informací, než z dopisů. V pozůstalosti nacházíme čtyři dopisy z let 1892–1893 od ředitele vlámského královského divadla v Antverpách Eduarda Beuroda. Předmětem korespondence byla trilogie *Hippodamie*, která se stala objevem vídeňské výstavy a Beurod se rozhodl uvést celé dílo, a psal proto Vrchlickému. Z dopisů vyplývá, že s autorem textu vyjednal všechny náležitosti.

Ve svém prvním dopise s poštovním razítkem ze dne 25. října 1892 píše, že jeho žák, Brahm van den Berg, pojedje s otcem do Vídně a po cestě navštíví v Praze Vrchlického. Odhaduje den návštěvy na 28. října a podotýká, že s sebou bude mít dopis. Vyjadřuje naději, že se mu žák vrátí s dobrými zprávami o *Hippodamii*.

Druhý dopis na linkovaném papíru ze dne 14. listopadu je poděkováním

Vrchlickému za zázilku poslanou po žákovi, v níž je mnoho pěkných a užitečných věcí, mj. partitura první části trilogie a fotografie obou autorů. Dále se omlouvá, že kvůli nedostatku času se nemůže rozepsat o své vděčnosti, ale že v nejbližší době napíše více. Děkuje Vrchlickému také za „les intéressantes publications“ (čili za „zajímavé publikace“), které si prý se zálibou pročítá. Podotýká ještě, že zároveň posílá každému z pánů jednu fotografii. Nakonec žádá o vyřízení svého pozdravu též Fibichovi.

Třetí dopis na čtverečkovaném papíru ze dne 23. prosince 1892 je oním předjímaným psaním. Ještě jednou děkuje za partituru, kterou již přečetl, a velmi stojí o to, aby byla uvedena tato i další dvě části trilogie „sur notre scène flamande“ (čili „na naší vlámské scéně“). Dále se zastavuje u svých dojmů z textu a z hudby. U textu ho zaujala archaická forma (jako by to psal moderní Sofoklés), umělecká síla, střídmost výrazu a propracovaný reliéf charakterů Vrchlického hrdinů. Uvádí jeden obraz z prvního jednání, který ho velmi zaujal, a děkuje za to.³⁷³ Ve Fibichově hudbě vidí zdůraznění psychologie postav a tuší, že účín bude skutečně umělecký. Beurod dále představuje dramaturgii divadla do konce sezony (zrovna připravují *Sen noci svatojánské* od Shakespeara a Mendelsohn (sic), poté jeden vlámský kus, *Pelops* (sic) přijde na řadu v březnu, v dubnu pak, před koncem sezony, nové vlámské dílo od Petera Benoita³⁷⁴). Novou sezonu (září 1893) by zahájil zopakováním první části trilogie a pokud možno hned vzápětí by uvedl druhé dvě části. Následně Beurod Vrchlického žádá, zda může dát přepsat veškerý notový materiál, neboť by chtěl dílo ponechat na repertoáru divadla. O tom a o průběhu příprav napíše více po zasedání divadelní rady, která o *Námluvách Pelopových* rozhodne až po zadání překladu textu. Vrchlický má pozdravovat Fibicha a svého „honorable collaborateur Sláva!“ (čili „ctihodného spolupracovníka Slávu“).

Ve svém posledním archivovaném dopise z 29. června 1893 píše Vrchlickému, že léto je v plném proudu a blíží se začátek nové sezony. Připomíná mu jeho slib o dodání partitur posledních dvou děl *Hippodamie*. S odvoláním se na dopis ze zimy připomíná, že by chtěli sezonu otevřít druhou částí („Tantalus“), po níž by hned následovala část poslední

³⁷³ „Où Hippodamia vient embrasser le tête blonde et sanguinolante du dernier prétendant vaincu.“ (kde Hippodamie přichází obejmout plavou krvácející hlavu posledního poraženého nápadníka – překl. autora DP)

³⁷⁴ Peter Leonard Benoit (1834–1901) byl vlámský hudební skladatel. Vystudoval bruselskou konzervatoř a roku 1857 získal státní cenu (za kantátu *Le meurtre d'Abel*). Nato studoval v Německu a v Paříži. Po návratu roku 1867 založil a řídil vlámskou hudební školu v Antverpách a komponoval skladby vycházející z vlámské kultury. Skládal opery i symfonie, vokální, komorní a duchovní hudbu (v Antverpách provedl například svou svatou tetralogii, jež obsahuje Vánoční kantátu, Slavnostní mši, *Te Deum* a *Requiem*). In Benoit, Peter Leopold in *Ottův slovník naučný*, díl 3, s. 766.

tak, aby mohli uvést celou trilogii ve třech po sobě jdoucích večerech. Překlady obou zbylých částí jsou již hotové, stačí rozdat role. Chybí jen noty. Beurod prosí Vrchlického, aby mu napsal, zda je Fibich pošle. Pak si je opiší jako ty předešlé (je to nejlevnější). Kdyby nastal problém, prosí o doporučení na koho se obrátit, aby vše nabralo správný směr. Zároveň se omlouvá, že ještě neposlal zpět partituru první části. Přepisuje ji totiž osobně. Ale stačí slovo a hned ji vrátí. Podotýká, že za představení v následující sezoně dostanou její autoři podle „la loi internationale sur la propriété artistique“ (čili podle „mezinárodního zákona o autorském právu“) čtyři procenta z hrubého příjmu.³⁷⁵ Jen slovem se Beurod zmiňuje o dramaturgii na další sezonu (nejmenovaná opera ve vlámštině a Freyschütz od C. M. von Weber). V závěru Vrchlickému píše, že mají v Antverpách komorní těleso na dobré úrovni (kvartet s klavírem a dechy ad libitum), a že občas pořádají koncerty. Rádi by zahráli nějaký Fibichův kvartet či kvintet a měli by též zájem o Fibichovy skladby pro zpěv. S potěšením by věnovali celý jeden večer Fibichově hudbě a byli by Fibichovi vděční, kdyby jim doporučil program. V post scriptum dává pozdravovat též Vrchlického paní.

Druhým korespondentem z Antverp je Huibrecht Melis, který ve svém dopise na papíře s vodotiskem ze dne 20. listopadu 1893 (5, Constitutie straat) píše, že Vrchlickému má tu čest zaslat aktuální číslo časopisu *Nederlandische Dicht-en Kunsthal*, ve kterém jsou otištěny některé Vrchlického básně v Melisově překladu. Při překládání mu pomáhal „Monsieur Jos. Hilak“. Podotýká, že byli nuceni Vrchlickým zasláný text zkrátit, kvůli danému rozsahu časopisu.

Z Portugalského království psal Vrchlickému v druhé polovině devadesátých let knihovník královské knihovny v Lisabonu Xavier da Cunha (1840–1920). Od roku 1865 do roku 1886 byl chirurgem. Pak se mu naskytla práce v knihovně, jejímž ředitelem se stal roku 1902. Jednou z jeho nejznámějších prací se stala publikace s názvem: *Pretidão de amor : endechas de Camões a Bárbara escrava seguidas da respectiva tradução em várias línguas*. (Lisboa : Imprensa Nacional, 1893–1895.)³⁷⁶ Vrchlický v úvodu svého překladu

³⁷⁵ Na sezonu 1929–1930 Společnost divadelních autorů a skladatelů (Société des Auteurs et Compositeurs dramatiques) schválila odměnu za autorská práva v průměru mezi 10 a 15 % z hrubého příjmu. In *Encyclopédie belge*. Bruxelles : La Renaissance du Livre 1933. s. 669.

³⁷⁶ *Associação dos Amigos da Torre do Tombo* [online]. 2004 [cit. 2011-11-09]. Xavier da Cunha. Dostupné z WWW: <<http://www.aatt.org/site/index.php?op=Nucleo&id=4061>>.

Camõesových *Lusovců*³⁷⁷ píše:

„Někdy na jaře roku 1897 byl jsem vyzván panem Xavierem de Cunha (...), abych pro jeho polyglotní dílo «*Pretidão de Amor*» přeložil do češtiny sloky, které psal Camões «Barboře otrokyni, již v Indii miloval». Náhoda tato, zavedla mne opět k studiím portugalským od let pro jiné věci opuštěným a výsledek jejich jest tento překlad Lusovců, který započat v červnu téhož roku a v lednu roku následujícího dokončen.

Slavná epopěj Camõesova chyběla dosud naší literatuře, ač se o její překlad v mládí svém sám Palacký zajímal. Báseň jest bohatýrským národním zpěvem Portugalců.“

Zmiňovaný dopis z jara roku 1897 není archivován v LAPNP. Tento Vrchlického překlad mohl být teoreticky do díla *Pretidão de Amor* vložen, ovšem až dodatečně.

V jediném dostupném dopise ze dne 1. října 1897 (Rua de S. Bartholomeu 12, 2°, Lisabon) se de Cunha Vrchlickému nejprve omlouvá, že na dopis ze dne 28. srpna, ke kterému byla přiložena fotografie, odpovídá až nyní. Nebyl v Lisabonu. Má však velkou radost, že „l'épopée de notre Camoëns (sic)“ (čili že „epopej našeho Camōese“) bude mít brzy svůj český překlad. Dále reaguje na Vrchlického dotaz na existenci bibliografického přehledu staré a moderní portugalské literatury a píše, že nic takového nemají. Posílá mu však s tímto dopisem práci A. J. Damascena Nunese *Traços geraes da história da litteratura portugueza*.³⁷⁸ Ta sice není příliš obsáhlá, ale snad poslouží. Přikládá také, na žádost Vrchlického, jednu svou fotografii.

3.4. Z Rakouska-Uherska

Korespondence ve francouzštině v rámci Rakouska-Uherska byla dílem dvou skupinek lidí. Tu první tvořili William Ritter (1867–1955) a jeho dva přátelé, Marcel Montandon (1875–1940) a jistý Karadjordjević (snad 1862–1908), kteří Vrchlickému psali z Vídně. Celým jménem William François Marie Ritter byl původem Švýcar. Byl jedním z prvních popularizátorů střední Evropy v západním světě. Tato popularizace měla sice široký záběr, referovala však především o kulturní životě. Vídeň se stala městem, kam se po celý život ze svých častých cest po Evropě vracel. V roce 1888 se odtud vydal do Prahy

³⁷⁷ CAMÕES, Luís de. *Lusovci, báseň o desíti zpěvech I*, Praha : J. Otto 1902. s. 5. Kniha je věnována Elišce Krásnohorské.

³⁷⁸ DAMASCENO NUNES, A. J. *Traços geraes da história da litteratura portugueza*. Lisboa : Lallemand Frères, 1884.

učit se němčinu. V Praze se mu ovšem zprvu nelíbilo. V letech 1893–1897 studoval ve Vídni dějiny umění a hudbu a zároveň přispíval do francouzské *Revue des Beaux Arts* a do místního *Graphische Künste* aj. Seznámil se zde z Čechů kupříkladu s Vrchlickým (v roce 1905 Ritter napíše ostrou kritiku na Vrchlického překladatelskou činnost) a Fibichem. Vrchlický seznámil Rittera s M. Jiránkem, který se na čas stane jeho nejbližším českým přítelem. Díky Jiránkovi měl Ritter přímé informace o dění v Čechách, díky jiným přátelům zase informace ze Slovenska, Rumunska, Srbska a jiných zemí střední Evropy. Jeho korespondence je velice rozsáhlá a figurují na ní jména mnoha umělců, především malířů zachycujících národní tradici, dále skladatelů, literátů.³⁷⁹ Podotkneme, že Prahu Ritter lépe poznal při národopisné výstavě v roce 1895, žil zde dva měsíce v roce 1899 a také nějaký čas v roce 1903. Na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století v Československu pobýval tři roky a jeden z nich působil jako lektor francouzštiny na brněnské univerzitě.

Jeden Ritterův dopis z Vídně (z neděle 25. ledna 1894, Paniglgasse N°2, Wien IV) přítomný v LAPNP obsahuje informaci, že Ritter dostal Vrchlického knihy, které s radostí čte. Zmiňuje se o princí jménem „Karageorgevitch“,³⁸⁰ který chce něco z toho, co by bylo pro Čechy reprezentativní, přeložit a vydat v uměleckém vydavatelství „collection Nelumbo“ u jejich přítele Eduarda Guillaumeho.³⁸¹ Ritter dále doufá, že se ještě před koncem roku v Praze nebo Vídni s Vrchlickým poznají. Ritter slibuje, že jakmile se objeví Vrchlického nová kniha, vynasnaží se, aby jejím prostřednictvím seznámil s Vrchlického tvorbou lidi, kteří ho doposud nepoznali.³⁸²

³⁷⁹ RIEDLBAUCHOVÁ, Tereza. *CIRCE : Plateforme William Ritter* [online]. Paříž : Université Paris-IV Sorbonne, 2008 [cit. 2011-11-11] William Ritter et les écrivains tchèques : correspondance avec Jaroslav Vrchlický, Julius Zeyer et Svatopluk Čech (1894–1906). Dostupné z WWW: <http://www.circe.paris-sorbonne.fr/index.php?option=com_content&view=article&id=239:tereza-riedlbauchova&catid=50:ritter>.

³⁸⁰ T. Riedlbauchová ve své práci cituje tento a ještě další čtyři dopisy (čtyři psané francouzsky a jeden německy), z nichž tři psal Vrchlický Ritterovi a dva Ritter Vrchlickému. Riedlbauchová čerpá z bernského literárního archivu. Jméno Karageorgevitch (francouzský přepis srbského jména), bohužel uvádí v nepřesné zkomolené, podobě.

³⁸¹ Někdy nazývané „Collection Guillaume“ bylo švýcarské vydavatelství s cílem vydávat nejvýznamnější knihy z celého světa (též Asie, Ameriky, Afriky), současné i minulé (po antiku). Šlo především o luxusní vydání s ilustracemi. In *Livrenblog* [online]. květen 2010 [cit. 2011-11-13]. Catalogue de la Collection Guillaume, 1893. Dostupné z WWW: <<http://livrenblog.blogspot.com/2010/05/catalogue-de-la-collection-guillaume.html>>.

³⁸² Ritter se o důvodu nekontakování s Vrchlickým později veřejně zmiňuje, když píše: „Dopisování s Vrchlickým, které mi bylo nabídnuto, bylo by znamenalo jen obtěžování s mé strany (sic). Stejně bylo i s Hynaisem. Tito pánové měli jiné věci na práci než odpovídati k základním otázkám, které zaujímají cizince. Tato korespondence vyvinula se mezi studentem [Milošem Jiránkem] a námi.“ In RITTER, William. Mládí Miloše Jirána : Vzpomínky z let 1896–1906. *Neznámý Miloš Jiránek, 1875–1911, Výstava Topičova salonu v Praze 19. XI. - 8. XII. 1946*. Praha : Topičův salon, 1946. s. 19.

Jedním z Ritterových přátel byl zmiňovaný princ „Karageorgevitch“. Vzhledem k srbskému původu jde o Ritterův přepis jména do francouzštiny. Podle základních údajů v encyklopediích a slovnících se patrně jedná o prince Božidara Karadjordjeviće (1862–1908), který měl staršího bratra Alexise a jehož děd, princ Alexander, byl nejstarší syn Karadjordje Petroviće (vl. Petra Černého), zakladatele dynastie Karadjordjevićů a vůdce Prvního srbského povstání (srbské revoluce) 1806–1813.³⁸³ Alexander Karadjordjević vládl Srbsku v letech 1842–1858, kdy zavedl austrofilský kurs. Roku 1848 oficiálně pomohl rakouským Srbům a Chorvatům a v roce 1856 vymohl pro Srbsko na pařížském kongresu na Rakousku „výsady rukojemství velmocí“³⁸⁴. Po Krymské válce, během níž Srbsko zůstalo oficiálně neutrální, rusofilský národ Alexandra svrhl. Ten odešel do exilu do Rakouska a byl zbaven nároku na srbský trůn. Dále se rod k moci dostal až v první polovině 20. století. Božidar hojně cestoval (byl mj. v Indii) a také bojoval ve francouzské armádě. Později se stal překladatelem a žurnalistou.

Datace jeho tří dopisů Vrchlickému je obtížná, neboť neobsahují žádný konkrétní časový údaj. Ze zmínek v textu vyplývá, že jde o korespondenci někdy mezi lety 1893–1896, ale není jasné, jak po sobě dopisy následovaly. Řazení tedy bude částečně náhodné.

V jednom dopise Karadjordjević odpovídá Vrchlickému, že je to on, kdo je a vždy bude zavázán, a to za „l'émotion exquise d'une si pénétrante douceur“³⁸⁵, které u něho Vrchlický svými knihami vyvolává. Dále píše, že právě překládá Vrchlického *Homme serpent*³⁸⁶ a doufá, že Vrchlický nebude s převodem nespokojen. Následně vzdává Vrchlickému hold za překlad Montesquioua a přestože ví, že Montesquiouu česky neumí a rozumí snad jen němčině, souhlasí s Vrchlického vůlí poslat mu jeden výtisk. Udělá mu prý velkou radost.³⁸⁷ Karadjordjević též děkuje Vrchlickému za Albertovu knihu a podotýká, že jen Albertovou zásluhou ho poznal a že za to Albertovi musí poděkovat, až ho

---

³⁸³ Rakousko tehdy Srby nezaštítlo a ti se obrátili na Rusko. Rusko však pod Napoleonovým tlakem nakonec vyhradilo Srbům samosprávu ve formě neurčité, a tak se obnovily boje s Turky. Karadjordje zmalomyslně, odešel přes Bělehrad na půdu Rakouska. „Byl internován v Štyrském Hradci, ale zanedlouho (...) se odebral, z touhy po vlasti a na pozvání přátel, do Smedereva (...) a zavraždil Vujca, svého hosta.“ In *Masarykův slovník...*, díl 3. (H-Kn), s. 912.

³⁸⁴ *Masarykův slovník...*, díl 1. (A-Č), s. 89.

³⁸⁵ Mimořádný pocit tak pronikavé jemnosti. (překl. autora DP)

³⁸⁶ Jedná se o povídku s názvem *Hadí muž* ze sbírky Vrchlický, Jaroslav. *Nové barevné střepy : črty a povídky (1887–1890)*. Praha : F. Šimáček, 1892. 195 s.

³⁸⁷ Z této informace můžeme usuzovat dataci dopisu po Vrchlického překladu Montesquioua a před započítím jejich vzájemné korespondence. Tzn. po roce 1893 (rok vydání *Moderní básníci francouzští*) a před srpnem 1894, kdy mu Montesquiouu děkuje za překlad.

v těch dnech uvidí.³⁸⁸ Nakonec se omlouvá za opoždění svého dopisu, byl zavalen prací a nemocen. Loučí se a pozdravuje paní Vrchlickou, s níž se již viděl.

Další z dopisů má místní určení: Hotel Erzherzog Karl, Vienne. V něm se píše, že přítel, jistý de Haerne se s Vrchlickým chce seznámit, že chce také napsat pojednání o české otázce a potřeboval by určité informace, jež mu Vrchlický snad bude moci poskytnout. De Haerne Vrchlickému poslal číslo časopisu *Magazine Littéraire*, v němž je Karadjordjevičův překlad *Barevných střepů*. Loučí se s pozvánkou do Vídně, kde je a bude „tuto zimu“ dva až tři měsíce.

Ve zbylém dopise je na konci poznámka: poste restante Stockholm. Toto psaní začíná ódou na, jak Karageorgevič říká, převratné dílo Josephina Pilodana *Prométhéide*.³⁸⁹ Zhlédli ho v Paříži a W. Ritter si vzal do hlavy, že Vrchlického přesvědčí, aby udělal překlad pro Národní divadlo v Praze. Karadjordjevič potvrzuje, že velkolepý epický styl by Vrchlický dozajista dokázal vystihnout. Aby se mohl rozhodnout, dodají mu knihu v originálu. Dále pisatel vzpomíná, že Vrchlického čekal uplynulou zimu ve Vídni, kam však básník nepřišel, zato nyní možná on přijede do Prahy.³⁹⁰

Dalším z Ritterových přátel byl syn francouzského entomologa přesídleného do Bukurešti, Marcel Montandon (1875–1940). Od roku 1892 žil s Ritterem, který přesvědčil jeho rodiče, že povede jejich syna studii. Montandon se kolem roku 1900 oženil a měl tři děti, přesto byl Ritter v rodině tolerován. V jediném dopise Montandon píše Vrchlickému (dne 10. července 1896, I Johannesgasse n°11), že jsou s Ritterem ve Vídni a že přátelé se po přečtení Ritterových článků o Praze rozhodli město navštívit. Dále tyto přátele představuje: Pan a paní Aureliano de Bernete a jejich syn, členové staré šlechtické rodiny. Oba pánové jsou jedni z nejvýznamnějších malířů i teoretiků ve Španělsku. Hodně cestovali a toho času jedou z Vídně do Drážďan, Berlína a Beyreuthu (zhlédnout část

³⁸⁸ Tato zmínka dává tušit, že Karadjordjevič píše z Vídně. Připomeňme také, že Albertovou knihou poukazuje na Albertovu první monografii o Vrchlickém.

³⁸⁹ Joséphin Péladan (1859–1918) byl francouzský dekadentní spisovatel, autor cyklu *L'Ethopée*, čítajícím devatenáct románů. Byl také kritikem a obdivovatelem R. Wagnera. Věnoval se též okultismu a magii. „Založil umělecké a literární bratrstvo Růže+Kříže, jež bojovalo proti židovství a svobodnému zednářství.“ (in Péladan, Joséphin in *Masarykův slovník naučný*, díl 5, s. 594) Pro večery rozenkruciánů psal též hry: čtyřaktová tragédie *Babylon* (1893), rekonstruovaná trilogie Aischylova o čtyřech obrazech *La Prométhéide* (1895), aj. (in Péladan, Joséphin in *Ottův slovník naučný*, díl 19, s. 417) Dopis by tedy mohl být datován 1895. Vrchlický částečně přeložil *La Prométhéide* a s úvodem a rozbohem ji publikoval v *Nových studiích a podobiznách* (1897, s. 215-256) pod názvem *Sara Péladana „Rekonstrukce Prometheidy“*. (Ve slovníku Fryčery, J. *Slovník francouzsky píšících spisovatelů*. s. 544 se uvádí rok narození Péladana 1858 a název českého překladu *Prométeida*.)

³⁹⁰ Je tedy zřejmé, že předešlý dopis v našem řazení předcházel tento dopis maximálně o rok.

Tetralogie). Dále přiznává, že píše jménem Williama a že tito lidé přijedou do Prahy v pondělí 13. července asi ve tři odpoledne, ubytují se v hotelu Modrá hvězda a od pěti hodin by je Vrchlický mohl provést po Praze, moc rád by ho totiž poznali. Také mají velice rádi hudbu a potěšilo by je, kdyby slyšeli něco od Smetany. William prý již napsal řediteli divadla Šubertovi stran případné změny programu, kdy prosil o uvedení Prodané nevěsty. Montandon prosí Vrchlického, zda by se u Šuberta mohl též přimluvit, neboť Bernetovi budou moci v Praze být jen jednu noc (odjedou v úterý odpoledne). Tedy jen v pondělí večer mohou „entendre de la musique tchèque vraiment chez elle.“³⁹¹ Kdyby to bylo možné, Montandon prosí Vrchlického o zakoupení tří nejlepších vstupenek, které mu velmi bohatý pan Bernete proplatí. Dále píše, že kdyby snad neměl Vrchlický čas, tak ať požádá pana Jiráňka, aby ho u cestovatelů zastoupil. Pro případ, že by Vrchlický byl na venkově a tento dopis tak ztratil svůj význam, píše Montandon současně též Jiráňkovi.

Druhou skupinkou lidí píšících Vrchlickému v rámci Rakouska francouzsky, byli dva pražští lektori francouzštiny. Prvním byl Louis Feller (1856–1919)³⁹², který přišel do Prahy po svých vysokoškolských studiích v Ženevě jako soukromý učitel. Následně odešel do Berlína, kde působil jako lektor. Roku 1902 se do Prahy vrátil a působil zde nejprve jako soukromý učitel, posléze též jako lektor na české Karlo-Ferdinandově univerzitě³⁹³ a později navíc na Českém učení technickém. Ještě před svým příchodem do Prahy publikoval učebnice a jeden román. V Praze pak vydal učebnici francouzské syntaxe, přednášky o J. J. Roussauxovi a v roce 1911 *Kapesní slovník fracouzsko-český a česko-francouzský pro potřebu písařní, školskou i soukromou*.³⁹⁴ V seznamech přednášek figuruje Feller bez přestávky do roku 1919.

Vrchlickému poslal Feller nedatovanou navštívenku s tištěným textem³⁹⁵ a v

³⁹¹ Uslyšet českou hudbu tam, kde je skutečně doma. (překl. autora DP)

³⁹² *Masarykův slovník...* uvádí chybně rok úmrtí 1918. L. Feller zemřel v polovině ledna 1919 v Praze, „kdy ho po plenárním zasedání Cercle français de Prague stihl záchvat mrtvice.“ (In REZNIKOW, S. *cit. dílo*. s. 431.) Připomeňme, že v roce 1905 tento klub sám založil.

³⁹³ J. U. Jarník svůj dopis profesorskému sboru ze dne 19. června 1902 uzavírá slovy: „Níže podepsaný měl v posledních měsících několikrát příležitost slyšeti žadatele při přednáškách a cvičeních v Alliance Française a Akademickém kroužku francouzském a nabyl přesvědčení, že p. Feller má pro vyučování zvláštní nadání.“ Dne 10. září 1902 „Děkanství c. k. české fakulty filosofické v Praze“ s přijetím Fellerova souhlasilo. Archiv UK v Praze, fond FF UK, Louis Feller, inv. č. 195.

³⁹⁴ FELLER, Louis. *Kapesní slovník fracouzsko-český a česko-francouzský pro potřebu písařní, školskou i soukromou*. Praha : Rudolf Storch 1911. V této publikaci jsou vyjmenovány dosavadní vydané knihy Louise Fellerova a též dvě knihy připravované. K autorovu jménu je připsáno: „býv. professor na collègue international v Ženevě, lektor řeči a literatury novofrancouzské při c. k. české universitě a c. k. české vysoké škole technické v Praze.“

³⁹⁵ Tištěný text je následující: „Prof. Louis Feller, lektor frančtiny (sic) a ředitel praktického oddělení

pravém dolním rohu ručně napsaným „vous“ (Vám) na líci kartičky a zbytek textu začínající slovem „remercie“ (děkuje) na jejím rubu. Feller děkuje za zaslané *Rozpravy literární I a II*.³⁹⁶ Dále píše, že si je rád přečte a že jmenovaná slečna³⁹⁷ může počítat s jeho náklonností.

Druhým lektorem byl původem Francouz Jules Eugène Pichon (1877–1939/40). Dle Pichonova univerzitního osobního výkazu byl „lektorem jazyka francouzského“ a byl „připuštěn výnosem [...] ze dne 15. prosince 1905“. Kromě toho byl učitelem soukromým a publikoval učebnice a pedagogické práce (byl zastáncem přímé metody výuky cizích jazyků). Pod pseudonymem Jules Chopin psal studie o literatuře³⁹⁸ a studie historické a politické. Naučil se dobře česky, a tak mohl překládat do francouzštiny. Po válce³⁹⁹ se vrátil do Prahy a postupně se stal, na vlastní návrh, kulturním atašé při Denisově institutu v Paříži, s úkolem „navázat intimnější styky mezi československými a francouzskými kruhy vědeckými a literárními.“ Je zřejmé, že se podílel na šíření české otázky mírou jedinečnou.

Vrchlickému napsal dne 19. května 1907 na svou navštívenku,⁴⁰⁰ že po dlouhé době, kdy pracoval, se obrací na Vrchlického, nicméně s určitými obavami. Dovolil si přebásnit do francouzštiny Vrchlického *Ciganový housle a Tichou lásku*. Prosí o odpuštění za troufalost a ptá se zda může své překlady nabídnout některým francouzským revue. Loučí se bez předjímání Vrchlického odpovědi.

Vrchlického korespondence ve francouzštině má, jak jsme právě seznali, převážně oficiální charakter (vyjma Itala Tommasa Cannizzara). Jejím obsahem jsou většinou okolnosti provázející uvedení překladových publikací převážně v Praze nebo obecnější literárně zaměřené informace. Pod okolnostmi uvedení rozumíme doporučení publikace, její doručení, různé druhy žádostí či díků a případné odeslání vydané sbírky (časopisu) autorovi a zprostředkovateli. V těchto dopisech však není nikde diskutována otázka

---

románského semináře při filosofické fakultě c. k. české university, učitel jazyka francouzského na c. k. české vysoké škole technické v Praze.“ V levém dolním rohu „Praha I“ a v pravém dolním rohu „Michalská ul. 2“.

³⁹⁶ Tato informace umožňuje datovat psaní po roce 1906.

³⁹⁷ Jméno slečny je sice špatně čitelné, ale zdá to být Ichallerová.

³⁹⁸ V září roku 1907 v *La Revue Illustrée* otiskli studii o Jaroslavu Vrchlickém. In Archiv UK... inv. č. 585.

³⁹⁹ V roce 1914 musel na rychlo opustit Rakousko. V seznamech je uveden ještě roku 1915 s poznámkou: „toho času ve Francii“ a od roku 1916 uveden není. Po válce se dožadoval výplaty za poslední semestr, který probíhala výuka ještě řádně. In Archiv UK... inv. č. 585.

⁴⁰⁰ Na navštívence je tištěno: „Jules Pichon, chargé de cours à l'Université tchèque, directeur de l'Ecole Moderne. Myslíkova ul. 20, Prague.“

samotného provedení překladu, tak jak tomu bylo například ve zmiňované korespondenci s E. Tezou. Obecnější literárně zaměřené informace se týkají různých publikací v novinách či časopisech, především zahraničních, které prostřednictvím literatury zprostředkovávají českou kulturu v cizině. Vrchlický je též několikrát žádán o spolupráci na mezinárodních kolektivních publikacích, které podtrhují evropskou národní a jazykovou pestrost. Také je zde korespondence s méně literární tematikou, a to dopisy o navázání kontaktu – buď přímo nebo zprostředkovaně. Vrchlickému se ve zmíněných dopisech dostává takřka výhradně pozitivní kritika, tedy chvála.

Závěr

Korespondence Jaroslava Vrchlického ve francouzštině, dostupná v LAPNP v Praze, která je vymezena lety 1880 a 1908, není svými 58 dopisy od 16 osobností příliš rozsáhlá, vezmeme-li v potaz, že 37 dopisů je od Itala Tommasa Cannizzara. Z Francie pak Vrchlickému přišlo pouhých 7 dopisů a z toho jen 4 od 3 francouzských spisovatelů. Vzhledem k tomu, kolik děl Vrchlický z francouzštiny přeložil, je tato skrovnost až překvapivá. Vyžádání si souhlasu autora k publikování překladu bylo patrně jen jakousi nadstandardní slušností. Nicméně prostřednictvím svých korespondentů jsou zastoupeny všechny významnější evropské pevninské státy od Rakouska-Uherska na západ, včetně Rakouska a Polska a nevyjímaje některé národnostní menšiny (Vlámky, Katalánce a Occitánce). Vrchlického celoevropská korespondence není velkého rozsahu. Zpravuje nás však o způsobu mezinárodní komunikace mezi literáty, řediteli divadel, kritiky, novináři a učiteli, ať již osobně, či zprostředkovaně.

Dorozumění bylo zajištěno obecně známým francouzským jazykem. V Evropě, ve které se od začátku 19. století šířila národní uvědomělost, byl společný komunikační jazyk nutností. Vzhledem k tomu, že jednotlivé národnostní skupiny většinou dodávaly svému obrozeneckému vyhraňování legitimitu vlastním jazykem, jež kodifikovaly a v němž vydávaly své národní encyklopedie a slovníky, byla pro mezinárodní komunikaci znalost více jazyků nezbytná. Francouzština ovšem byla garantem dorozumění. Češi, kteří se postupně začali proti Rakousku vymezovat i politicky, se začali institucionálně francouzštinu učit v sedmdesátých letech. Její obliba byla značná. To přineslo důsledky na jednu stranu „vnitronárodní“, neboť francouzština a francouzská kultura byla do českých zemí přinášena s politickou podporou, a na druhou stranu mezinárodní neboť Francie, která jako jedna ze čtyř evropských velmocí ztrácela své postavení, projevila o Čechy velký zájem. To se nepřehlédnutelně odrazilo na veřejném mínění jak Čechů, kteří měli o Francouzích poněkud zkreslené představy, tak i Francouzů, kteří až do této doby o Čechích příliš nevěděli. Po politické stránce si české země náklonnost Francie neudržely, kulturní a lidská náklonnost se ovšem vytratit nemohla. Důkazem toho bylo frankofilské a čechofilské kulturní dění v prvních desetiletích 19. století.

Vrchlický, který se francouzsky učil soukromě již během svých středoškolských studií, byl

již v mládí velmi sečtělý a jeho umělecké směřování se začalo brzy konkretizovat v básnické a překladatelské tvorbě. Roční pobyt v Itálii měl nečekané důsledky, neboť Vrchlickému nepřinesl to, co očekával, nýbrž ujasnění si svých uměleckých plánů do budoucna. Zjistil také, jak jsou české země i se svým národním obrozením neznámé. Pozdvižení české kultury na evropskou úroveň se stalo prvořadým básnickovým zájmem, a tak vedle své běžné práce sekretáře a posléze profesora, věnoval své nadání i čas české literatuře. Podílel se na domácí osvětě přinášením prvořadých děl románského světa a též současné románské literární tvorby v českých překladech. Doma pozvednutí kulturní úrovně navíc podporoval působením v některých periodikách a vlastní tvorbou básnickou, dramatickou a v menší míře též beletristickou. V zahraničí se dočkal několika překladů svých básní, povídek a také rozsáhlé melodramatické trilogie, ale o obeznámení se s českou otázkou se rozhodujícím způsobem nezasadil. Vedenou korespondencí nicméně pronikl do komunikačních kruhů umělecké elity západní Evropy, čímž šířil povědomí o české literární kultuře, která se, z velké části díky němu, mohla prezentovat nejen méně známou českou tvorbou, ale především překlady nejslavnějších děl dob minulých i současných a moderních.

Le résumé :

La correspondance de Jaroslav Vrchlický, poète, dramaturge et traducteur tchèque, nous fournit des informations précises sur son mode de travail, ses idées et pensées et sur sa vie, mais aussi sur ses correspondants. Le fond de Jaroslav Vrchlický dans l'Archive littéraire du Musée de la littérature tchèque à Prague comprend un nombre important de lettres, surtout les lettres reçues. Ils s'y trouvent des personnalités du monde littéraire tchèque et européen qui écrivaient à Vrchlický, entre autres langues aussi en français. Notre but était d'examiner le contenu de cette correspondance en français dans le contexte de la vie de Vrchlický ainsi que dans le contexte de l'histoire de la Bohême en prenant en compte les relations culturelles franco-tchèques. Ces lettres, écrites en français, sont présentées en tchèque dans leur contexte géographique et personnel.

La question du français en Bohême occupe la première partie de notre travail – celle d'une émancipation de la nation tchèque qui faisait partie de l'empire d'Autriche depuis la bataille de la montagne Blanche jusqu'à la première Guerre mondiale. L'émancipation reposait sur une restauration de la langue tchèque qui se trouvait menacée par l'allemand. Cette restauration n'ayant pas de véritable support parmi la noblesse tchèque devait alors s'organiser en s'inspirant à l'étranger. L'aspect linguistique a fait entrer la notion de la littérature mondiale sur l'image de laquelle devait se développer la littérature tchèque. La complexité de l'action demandait aussi de l'instauration d'une politique nationale qui n'était pourtant réalisable que sur le plan républicain. En 1848, cinq ans avant la naissance de Vrchlický, deux grands États européens semblaient pouvoir jouer le rôle de culture-phare qui pourrait aussi protéger la nation tchèque : l'Angleterre et la France.

Loin d'être un pays avec l'existence indépendante assurée, les représentants de la nation tchèque n'arrivaient pas à s'unir. Par hasard, peu après l'apparition du tchèque dans les écoles secondaires publiques tchèques vers 1870, la langue française y est entrée aussi. Ensuite la guerre de 1870, dans laquelle la France a perdu contre la Prusse, a donné aux Tchèques une impulsion indirecte, mais décisive. La preuve de la force prussienne dont on avait peur a provoqué la panique qui a uni tout le peuple tchèque. Il semblait évident que seul la culture se montrait garant de la vie autonome d'une nation relativement petite. En début des années 1870, Jaroslav Vrchlický a publié ses premiers ouvrages. La langue

tchèque n'avait pas encore un statut très stable, mais en tout cas reconnu par l'Autriche.

Le dernier tiers du 19e siècle a été un accomplissement de l'organisation culturelle tchèque qui se reflétait par exemple dans la construction de nombreuses institutions culturelles avec la plupart desquelles Vrchlický collaborait. Vers la fin du siècle, les Français commençaient à voir les actions tchèques, car les plus hauts hommes politiques français y trouvaient de l'intérêt. Entre les années 1900 et 1902, les nationalistes français de Paris ont entretenu une relation fastueuse avec Prague. Les Tchèques se sont fait connaître par des parisiens et à Prague s'est répandue une joie d'être enfin reconnu à l'étranger en tant qu'une nation. Pour de diverses raisons les Français n'ont pas continué dans ce vive intérêt diplomatique. Toutefois, à Paris la notion des Tchèques francophiles s'est enracinée.

La francophilie tchèque et la tchéophilie française n'ont pas cessé d'exister, même si les liens concrets n'étaient pas très développés. La meilleure preuve en était le comportement de la diplomatie française au début de la première Guerre mondiale. La décision française décisive pour la future Tchécoslovaquie était la reconnaissance des initiatives tchèques pendant une centaine d'années. Ces initiatives étaient à la fois volontaires et à la fois inspirées notamment de la culture française qui se transmettait par sa littérature traduite en tchèque et aussi par l'apprentissage du français.

La France était, surtout dans la deuxième moitié du 19e siècle, le pays européen le plus inspirateur au niveau de la culture et des sciences pour tous les autres pays. Le français était une langue européenne tout en étant la langue diplomatique et la langue du commerce international et par conséquent aussi une langue de distinction sociale. L'influence de la culture française en Bohême était en quelque sorte particulière dans le contexte du reste de l'Europe. À côté des répercussions habituelles, elle donnait aux Tchèques le moyen pour affronter la politique autrichienne, montrer au monde germanique leur choix de culture-phare et avait ainsi une forte connotation nationaliste. La culture française était donc pour les Tchèques étroitement liée avec la littérature et la langue française. Cela se traduisait par exemple par une réception massive du théâtre moderne français et de la poésie, tout comme, par la fondation et le fonctionnement de nombreuses sociétés cultivant la langue française chez les citoyens tchèques. Ses sociétés, comme l'Alliance française, suppléaient non seulement le manque de l'enseignement universitaire de cette langue vivante, mais aussi l'absence des Français en Bohême qui était considérable. L'université tchèque a commencé à promouvoir le français seulement à la

charnière du 19e et 20e siècle et cela grâce à une nouvelle génération des professeurs. Vrchlický y enseignait à partir des années 1890 et présentait aux étudiants les littératures romanes. Quelques-uns parmi ses étudiants avaient aussi la possibilité d'utiliser la bibliothèque personnelle de Vrchlický. Ces bibliothèques privées représentaient pendant une période assez importante l'unique source de la littérature notamment moderne dans les versions originales. Cependant, il ne s'agissait pas de bibliothèques provenant d'un héritage, mais nouvellement accrues à la suite des voyages et des correspondances personnelles.

Vrchlický s'intéressait déjà pendant ces études plus à la littérature qu'aux devoirs scolaires. Provenant d'une famille d'un petit commerçant et élevé pour des raisons financières par son oncle pasteur, Vrchlický présentait un fort sentiment national, une personnalité travailleuse et opiniâtre. Pendant ses études à Prague et à Klatovy, il a lu pratiquement tout de la littérature tchèque et beaucoup de littérature mondiale dans la traduction allemande. Pourtant, à Klatovy, il a rencontré deux soldats français qui y sont réfugiés à la suite de la guerre franco-prussienne de 1870, ce qui produit un des rares contacts directs de Vrchlický avec les Français. Après avoir terminé ses études universitaires, il a passé une année en Italie comme maître privé dans une famille de noblesse campagnarde. Là-bas, ses projets pour son futur travail ont mûri, entre autre grâce à la correspondance avec sa famille et ses amis en Bohême, à ses nouvelles lectures et aussi grâce au milieu italien qui ignorait son pays natal avec sa culture en voie de développement. Vrchlický est revenu à Prague avec un optimisme nouvellement acquis et avec un programme littéraire déterminé. L'exécution du programme était au début en partie mal vu par une partie de la critique littéraire tchèque, mais le talent du poète a surmonté toutes ces mauvaises critiques.

Vrchlický travaillait à une vitesse extraordinaire sur la traduction des oeuvres d'abord françaises et italiennes et en même temps écrivait des poèmes et des pièces de théâtre. Pour se reposer, il s'occupait de la prose. Par les traductions des oeuvres littéraires modernes et anciens les plus importantes des littératures romanes, Vrchlický a montré aux Tchèques la grandeur de la langue tchèque. Par sa production originale, il a ouvert de nouvelles voies de la littérature romantique bohême. Il collaborait avec de divers magazines littéraires, notamment avec *Lumír*, et il a été employé comme secrétaire à l'école polytechnique de Prague. Peu après le retour de l'Italie, il s'est marié avec la fille de son

amie Podlipská. Il n'a pas beaucoup connu cette fille avant le mariage, toutefois la famille s'est accrue en début des années 1880. L'amour était le tout du poète. Dans la deuxième moitié de cette décennie-ci la critique littéraire commençait à exprimer de plus en plus de mécontentement avec le travail de Vrchlický surtout avec sa production dramatique et puis avec ses traductions. Lentement, il devenait un poète célèbre, mais la société trouvait ses priorités artistiques dans le réalisme et le naturalisme plus que dans le romantisme. La fonction des poètes a évolué avec l'évolution de la société qui ne pouvait plus omettre sa stratification culturelle et économique que les poètes jusque là effaçaient en donnant l'impression d'existence d'une unité nationale. Au début des années 1890, Vrchlický devenait le poète reconnu à l'échelle internationale, mais la critique littéraire tchèque éreintait presque toute sa production actuelle. Sa désillusion s'est accomplie par sa crise familiale et par conséquent aussi par des problèmes de santé.

La reconnaissance d'un déséquilibre social était accompagnée d'une déstabilisation des autorités politiques qui réagissaient à la politique de Vienne et de Paris, mais perdaient leur crédibilité. Vrchlický trouvait l'intérêt national plutôt dans un travail personnel que dans les négociations des droits et des frontières politiques de cette nation. Néanmoins, il ne pouvait pas ignorer la situation de la société qui se projetait par exemple dans les critiques sévères de son oeuvre ce qui a provoqué chez Vrchlický un excès de production littéraire. Par contre, son oeuvre lui apportait la reconnaissance officielle – Vrchlický était honoré à l'étranger et est devenu entre autres membre de l'Académie et professeur à l'université de Prague. Vers la fin du siècle, il s'est retiré de sa position du plus grand poète tchèque ne renonçant pas à son travail littéraire. Sa santé aussi est devenue plus fragile qu'avant.

Selon les lettres conservées dans l'archive littéraire à Prague, la correspondance de Jaroslav Vrchlický écrite en français, date de 1880 à 1908, donc dans l'époque de plein développement technique au niveau des moyens de transport. L'objet de notre étude reste la correspondance écrite plus concrètement celle qui a été reçue par Vrchlický, car les lettres écrites en français par lui ne sont pas conservées dans son fond d'archive. Cette communication ne nous fournit que des informations indirectes sur Vrchlický et sur sa part de la correspondance. Par contre, nous avons des témoignages des personnalités qui lui écrivaient. Il ne s'agit pas uniquement des lettres envoyées de France ou de la part des

Français.

Les cinquante-huit lettres étudiées proviennent de seize personnes et de cinq pays d'Europe : de la France, de l'Italie, de la Belgique, du Portugal et de l'Autriche-Hongrie. Vrchlický a eu la correspondance avec deux poètes parisiens, Charles Marie Leconte de Lisle (deux lettres) et Robert de Montesquiou-Fézensac (une lettre) et plus tard aussi avec des journalistes de Paris Gabriela Zapolska (une lettre) et un certain monsieur Carteret (une lettre). De la province française écrivaient des représentants des Félibres provençaux, Frédéric Mistral et Jean Aicard (une lettre) et puis le poète du terroir nivernais, Achille Millien (une lettre). De l'Italie, Vrchlický correspondait en français avec deux hommes de lettres, Angelo De Gubernatis (une lettre) et surtout Tommaso Cannizzaro (trente-sept lettres pendant vingt-cinq ans). De la Belgique écrivaient le directeur d'un théâtre d'Anvers, Eduard Beurod (quatre lettres) et un certain Huibrecht Melis (une lettre). Du Portugal a écrit un bibliothécaire de la bibliothèque royale Xavier de Cunha (une lettre). Et de l'Autriche-Hongrie, Vrchlický a reçu des lettres en français de Vienne de la part d'un critique d'art, William Ritter (une lettre) et de ces deux amis : un prince serbe Karageorgevitch (trois lettres) et un Français, Marcel Montandon (une lettre) ; et puis aussi de Prague même, deux lecteurs français Louis Feller (une lettre) et Jules Pichon (une lettre). Pour présenter les correspondants, avant de s'intéresser à leurs lettres authentiques, nous avons consulté des encyclopédies tchèques, française, italienne etc. de l'époque et aussi l'archive de l'Université Charles de Prague.

Le contenu des lettres relève dans la plupart des cas des préparations des traductions de Vrchlický, plus tard parfois les oeuvres de Vrchlický sont traduit aussi. Dans l'archive littéraire sont des lettres présentant des livres ou de prise de connaissance ou encore de recommandation littéraires. Seulement un seul correspondant entre dans des détails personnels et aucun ne donne à Vrchlický des conseils de travail. Au contraire, toutes les lettres comprennent soit de la reconnaissance soit du respect ou de l'admiration. Avec sa correspondance, Jaroslav Vrchlický est entré en contact avec l'élite de l'Europe littéraire et grâce à son travail il a pu présenter et représenter sa nation qui se montrait alors digne d'être prise en considération et d'être acceptée parmi les grandes nations indépendantes de l'Europe.

Použitá literatura:

Archivy:

4. Archiv Univerzity Karlovy v Praze, fond FF UK, Jules Pichon, inv. č. 585.
5. Archiv Univerzity Karlovy v Praze, fond FF UK, Louis Feller, inv. č. 195.
6. Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Jaroslava Vrchlického, korespondence.

Odborná literatura:

7. ALBERT, Eduard. *Jaroslav Vrchlický : Příprava k budoucím studiím jeho lyriky a epiky*. Vídeň : [s.n.], 1893. 64 s.
8. BALAJKA, Bohuš. *Jaroslav Vrchlický*. Praha : Melantrich, 1979. 214 s.
9. CAMÕES, Luís de. *Lusovci : báseň o desíti zpěvech I*. Praha : J. Otto 1902. 167 s. (překlad J. Vrchlický)
10. ČENKOV, Emanuel. *U krbu Francie : Studie, tužby a paměti frankofilovy, 1900-1930*. Praha : Josef Boš, 1929. 315 s.
11. FELLER, Louis. *Kapesní slovník francouzsko-český a česko-francouzský pro potřebu písařní, školskou i soukromou*. Praha : Rudolf Storch 1911.
12. FRÍDA, Bedřich. *Mladá léta Jaroslava Vrchlického v zrcadle dopisů, jež psal svému strýci a bratrovi*. Praha : Společnost Jaroslava Vrchlického, 1931. 130 s.
13. HALÍŘOVÁ, Marie. *Poceta Rodinovi 1902–1992*. Praha : Galerie hlavního města Prahy, 1992. 62 s.
14. HEYDUK, Adolf. *V zátiší*. Praha : J. Otto, 1883. 108 s.
15. JELÍNEK, Hanuš. *Zahučaly lesy*. Praha : Fr. Borový, 1947, 584 s.
16. KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Praha : Argo, 1996. 354 s.
17. *Neznámý Miloš Jiránek, 1875 – 1911: Výstava Topičova salonu v Praze 19. XI. - 8. XII. 1946*. stať Mladí Miloše Jiránka (Vzpomínky z let 1896–1906) od William Ritter, s. 12-27.
18. OBSTOVÁ, Z. *Ženská próza v italské moderní literatuře*. Praha : Klementinum, 2008. 130 s.
19. PRAŽÁK, Albert. *Vrchlický v dopisech*. Praha : Československý spisovatel, 1955. 594 s.
20. REZNIKOW, Stéphane. *Frankofilství a česká identita, 1848 – 1914*. Praha : Karolinum, 2008. 561 s. (překlad A. Lhotová)
21. RITTER, William. Mladí Miloše Jiránka : Vzpomínky z let 1896–1906. *Neznámý Miloš Jiránek, 1875 – 1911, Výstava Topičova salonu v Praze 19. XI. - 8. XII. 1946*. Praha : Topičův salon, 1946. s. 12-27.
22. SEIDL, Ivan. *Jaroslav Vrchlický a Emilo Teza : v kontextu česko-italských literárních a kulturních vztahů*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1988. 262 s.
23. SVĚTLÁ, Karolina. *Z literárního soukromí*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1959, díl II., Korespondence, 730 s.
24. ŠUBERT, František Adolf. *Dějiny Národního divadla v Praze 1883–1900*. Praha : Unie, 1908. svazek III, část I; VIII, 639, CCXXVI s.
25. URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1914*. Praha : Svoboda 1982. 691 s.
26. URBAN, Otto. *České a Slovenské dějiny do roku 1918*. Praha : Svoboda, 1991. 264 s.
27. VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Hostem u básníků*. Praha : Časopis českého studentstva,

1891. 309 s.
28. VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Moderní básníci francouzští*. Praha : Jos. R. Vilímek, b.d. [1893]. 537 s.
29. VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Nové barevné střepy : črty a povídky (1887–1890)*. Praha : F. Šimáček, 1892. 195 s.
30. VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Poesie italská nové doby (1782–1882)*. Praha : Jos. R. Vilímek, 1885. 304 s.
31. VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Nové studie a podobizny*. Praha : F. Šimáček, 1897. 256 s.

Encyklopedie a slovníky:

32. *Encyclopédie belge*. Bruxelles : La Renaissance du Livre 1933.
33. FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury; osobnosti, díla, instituce*. Praha : Academia, 1985–2008.
34. FRYČERA, Jaroslav. *Slovník francouzsky píšících spisovatelů*. Praha : Libri 2002.
35. GENTILE, Giovanni; TUMMINELLI, Calogero. *Encyclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*. Milano – Řím : Istituto Giovanni Treccani, 1930–1939.
36. KAROLCZUK-KĘDZIERSKA, M. a kol. *Wielka encyklopedia Polski*. Krakow : Ryszard Kluszczyński 2004. sv. 2, s. 1448.
37. *La Grande encyclopédie, inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts*. Paris : Librairie Larousse, 1885–1902
38. *Masarykův slovník naučný, lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*. Praha : Československý kompas, 1927.
39. *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Praha : J. Otto, 1888–1909.
40. REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice : Leda, 2001.
41. *Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích*, Praha : Diderot, 1997.

Internetové prameny:

42. *Associação dos Amigos da Torre do Tombo* [online]. 2004 [cit. 2011-11-09]. Xavier da Cunha. Dostupné z WWW: <<http://www.aatt.org/site/index.php?op=Nucleo&id=4061>>.
43. *BnF catalogue* [online]. 2011 [cit. 2011-11-17]. Notice bibliographique. Dostupné z WWW: <<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb359561111>>.
44. Česká Obec Sokolská. *Oficiální webové stránky České obce sokolské* [online]. 2007 [cit. 2011-08-24]. Organizace. Dostupné z WWW: <<http://www.sokol-cos.cz/>>.
45. GALLI-DUPIS, Florence. *Garae : archivethno* [online]. 2009 [cit. 2011-11-07]. Achille Millien. Dostupné z WWW: <<http://www.garae.fr/spip.php?article189>>
46. HRUBEŠOVÁ, Eva. *Oficiální webový portál Prahy 2* [online]. 16.4.2004 [cit. 2011-08-21]. Zmizelá místa Prahy 2 : Svatováclavské lázně. Dostupné z WWW: <<http://www.praha2.cz/default.aspx?id=3627&ido=295&sh=1477574552>>.
47. JUNGSMANN, Josef. *O klasičnosti literatury a důležitosti její* [online]. Praha : [s.n.], 1827 [cit. 2011-08-18]. Dostupné z WWW: <<http://ld.johannesville.net/jungmann-02-o-klasicnosti-literatury-a-dulezitosti-jeji>>.
48. *Národní divadlo* [online]. 2008 [cit. 2011-10-16]. Archiv ND. Dostupné z WWW: <<http://archiv.narodni-divadlo.cz/>>.
49. *Livrenblog* [online]. květen 2010 [cit. 2011-11-13]. Catalogue de la Collection Guillaume, 1893. Dostupné z WWW: <<http://livrenblog.blogspot.com/2010/05/catalogue-de-la-collection->

- guillaume.html>.
50. RIEDLBAUCHOVÁ, Tereza. *CIRCE : Plateforme William Ritter* [online]. Paříž : Université Paris-IV Sorbonne, 2008 [cit. 2011-11-11] William Ritter et les écrivains tchèques : correspondance avec Jaroslav Vrchlický, Julius Zeyer et Svatopluk Čech (1894-1906). Dostupné z WWW: <http://www.circe.paris-sorbonne.fr/index.php?option=com_content&view=article&id=239:tereza-riedlbauchova&catid=50:ritter>.